

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ
ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ. ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ -
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

Νικόλαος Δ. Λεώνης

A.M.:1215M210

**Επιβλέπων Καθηγητής: Καθηγητής Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης
Δεύτερο Μέλος: Αναπληρωτής Καθηγητής Κων/νος Κολιόπουλος**

Αθήνα, Ιανουάριος 2017

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Μέση Ανατολή αποτελεί μια περιοχή ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τις διεθνείς σχέσεις, εφόσον πρόκειται για ένα ευρύ υποσύστημα, με μεγάλη γεωπολιτική, γεωοικονομική και γεωστρατηγική σημασία.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα εργασία προσδιορίζει και αναδεικνύει τις υψηλές στρατηγικές της Ρωσίας και της Τουρκίας στην περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, μέσω παρατιθέμενης μεθοδολογικής σχεδίασης αυτών των στρατηγικών. Μέσω της σχεδίασης αυτής, θα αναζητηθούν οι επιδιώξεις και οι προοπτικές των δύο χωρών στη περιοχή της Μέσης Ανατολής, και θα εξαχθούν συμπεράσματα και προτάσεις. Για τον σκοπό αυτό, η εργασία διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο, αρχικώς, αναλύεται το ιστορικό υπόβαθρο των σχέσεων της Ρωσίας (πρώην Σοβιετικής Ένωσης) με την Τουρκία από την κατάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα και εν συνεχεία, το ιστορικό υπόβαθρο των σχέσεων της Ρωσίας (πρώην Σοβιετικής Ένωσης) και της Τουρκίας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής από το 1947 έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Μέσω αυτής της αναγκαίας ιστορικής ανάλυσης θα προβληθούν οι σύγχρονες αναδράσεις των υπό εξέταση χωρών και θα γίνει αντιληπτή η σχεσιακή αλληλεπίδραση των στρατηγικών τους στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρατίθεται ένα νέο μοντέλο σχεδίασης υψηλής στρατηγικής, αφού αρχικώς αναλύεται εννοιολογικά και ιστορικά ο όρος «στρατηγική». Πρόκειται για μία μεθοδολογία πρότυπης σχεδίασης υψηλής στρατηγικής, μέσω της οποίας θα δομηθούν οι εκατέρωθεν στρατηγικές στην περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής.

Στα επόμενα δύο κεφάλαια (3^ο και 4^ο κεφάλαια), θα αναλυθούν οι υψηλές στρατηγικές της Ρωσίας και της Τουρκίας, αντίστοιχα, στις υπό εξέταση χώρες της Μέσης Ανατολής, σύμφωνα με το παρατιθέμενο μοντέλο σχεδίασης. Στο τελευταίο πέμπτο κεφάλαιο θα εξαχθούν τα συμπεράσματα και οι προτάσεις και θα διαφανούν οι εθνικές επιδιώξεις και οι προοπτικές της κάθε χώρας στην περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής.

Τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν καταδεικνύουν τη διπλωματική προσέγγιση της Ρωσίας και της Τουρκίας σε οικονομικό επίπεδο, μέσω κυρίως του ενεργειακού τομέα. Παράλληλα, προβάλλουν τη Ρωσία ως ένα ισχυρό διεθνές δρώντα στη περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, ενώ τη Τουρκία ως τη χώρα που αναζητεί φόρμουλες οικονομικής συνεργασίας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, ώστε να αποκτήσει το ρόλο του σημαντικού περιφερειακού δρώντα στην περιοχή αυτή.

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Ιστορικό Υπόβαθρο Σχέσεων Ρωσίας – Τουρκίας – Μέσης Ανατολής ..	3
1. Ανάλυση Σχέσεων Ρωσίας – Τουρκίας (από την Κατάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έως το 2001)	3
2. Ανάλυση Σχέσεων Σοβιετικής Ένωσης (Ρωσίας) – Μέσης Ανατολής (από το 1947-2001) ..	11
3. Ανάλυση Σχέσεων Τουρκίας – Μέσης Ανατολής (από το 1947-2001).....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Σχεδίαση Υψηλής Στρατηγικής	20
1. Υψηλή Στρατηγική – Γενικά	20
2. Μεθοδολογία Σχεδίασης Υψηλής Στρατηγικής.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Υψηλή Στρατηγική της Ρωσίας στην Ευρύτερη Περιοχή της Μέσης Ανατολής	28
1 ^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	28
1. Εξωτερικό Περιβάλλον (Κρατών Μέσης Ανατολής).....	28
2. Εσωτερικό Περιβάλλον Ρωσίας.....	49
2 ^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	55
1. Εθνικές Επιδιώξεις Ρωσίας	55
2. Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας Ρωσίας	56
3. Εθνικά Συμφέροντα Ρωσίας	57
4. Πολιτικοί ΑΝΣΚ (Ends)	57
3 ^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ.....	58
1. Μέσα Άσκησης Στρατηγικής (Means).....	58
2. Τρόποι – Μέθοδοι Άσκησης Στρατηγικής (Ways)	59
4 ^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ – ΕΛΕΓΧΟΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ.....	65
1. Έλεγχος ως προς την Εφεκτικότητα (Means Test)	65
2. Έλεγχος ως προς την Αποδοχή (Ways Test).....	66
3. Έλεγχος ως προς την Καταλληλότητα (Ends and Ways).....	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας στην Ευρύτερη Περιοχή της Μέσης Ανατολής	68
1 ^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	68
1. Εξωτερικό Περιβάλλον (Κρατών Μέσης Ανατολής).....	68
2. Εσωτερικό Περιβάλλον Τουρκίας	70
2 ^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	75
1. Εθνικές Επιδιώξεις Τουρκίας	75
2. Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας της Τουρκίας.....	77
3. Εθνικά Συμφέροντα Τουρκίας.....	78
4. Πολιτικοί ΑΝΣΚ (Ends)	78
3 ^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ.....	79
1. Μέσα Άσκησης Στρατηγικής (Means).....	79
2. Τρόποι – Μέθοδοι Άσκησης Στρατηγικής (Ways)	80
4 ^ο ΣΤΑΔΙΟ : ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ – ΕΛΕΓΧΟΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	92
1. Έλεγχος ως προς την Εφεκτικότητα (Means Test)	92
2. Έλεγχος ως προς την Αποδοχή (Ways Test).....	93
3. Έλεγχος ως προς την Καταλληλότητα (Ends and Ways Test)	95
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	96
1. Συμπεράσματα	96
2. Προτάσεις.....	107
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	108
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	110

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Μέση Ανατολή, η οποία εκτείνεται από την Αίγυπτο μέχρι το Ιράν και από την Υεμένη μέχρι την Τουρκία, αποτελεί μια περιοχή ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τις διεθνείς σχέσεις, εφόσον πρόκειται για ένα ευρύ υποσύστημα, το οποίο χαρακτηρίζεται από πολλαπλές συγκρούσεις, συνήθως μακροχρόνιες, ενώ παράλληλα έχει μεγάλη στρατηγική και οικονομική σημασία. Λόγω των παραγόντων αυτών, βρίσκεται συνεχώς στο επίκεντρο των διεθνών πολιτιστικών, οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων, τις οποίες τροφοδοτεί και από τις οποίες τροφοδοτείται.

Απόρροια αυτού είναι ο χώρος της Μέσης Ανατολής να «μεγαλώνει» ή να «μικραίνει» ανάλογα με τις στρατηγικές των μεγάλων δυνάμεων που ελέγχουν τη διεθνή πολιτική. Έτσι, το 2003, οι ΗΠΑ καθιέρωσαν τον όρο «Περιοχή της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής», η οποία συμπεριέλαβε και τα κράτη του Αφγανιστάν και του Πακιστάν.

Σε αυτή τη διεθνή αλληλεπίδραση, τόσο η Ρωσία όσο και η Τουρκία προσέβλεπαν και προσβλέπουν στο χώρο της Μέσης Ανατολής. Στο πλαίσιο, μάλιστα, της νέας διεθνούς τάξης που δημιουργήθηκε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι δύο αυτές χώρες οδηγήθηκαν στην ανάγκη αλλαγής στρατηγικής στην περιοχή, κάθε μία για τους δικούς της λόγους. Από την μία μεριά, η Ρωσία, με την καταστροφή του σοβιετικού οικοδομήματος και τη βαθιά οικονομική ύφεση που υπέστη, θέλησε να διεκδικήσει εν νέου το ζωτικό της χώρο και τη θέση της στο γεωπολιτικό ανταγωνισμό. Από την άλλη μεριά, η Τουρκία, μπροστά στο διαμορφωμένο περιβάλλον αλλαγών και προκλήσεων, προσπάθησε να παίξει το ρόλο της εξισορροπητικής – ηγεμονικής δύναμης στις περιοχές της Μέσης Ανατολής και να αυξήσει την κυριαρχική της ισχύ.

Η παρούσα εργασία διαπραγματεύεται και αναλύει τις πτυχές της υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας και Τουρκίας στην περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής. Για την εύστοχη εξέταση των στρατηγικών των δύο αυτών χωρών είναι θεμιτή μία ανάλυση του ιστορικού υπόβαθρου των σχέσεων της Ρωσίας (πρώην ΕΣΣΔ), και της Τουρκίας με τα κράτη της Μέσης Ανατολής από το 1947 έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Επίσης, αναγκαία είναι και η ανάλυση του ιστορικού υπόβαθρου των σχέσεων της Ρωσίας (πρώην Σοβιετικής Ένωσης) με την Τουρκία από την κατάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Έτσι, μέσω αυτών των ιστορικών αναλύσεων θα προβληθούν οι σύγχρονες αναδράσεις των υπό εξέταση

χωρών και θα γίνει αντιληπτή η σχεσιακή αλληλεπίδραση των εκατέρωθεν στρατηγικών τους στην περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής.

Επίσης, είναι αναγκαία η δημιουργία και ανάλυση μίας νέας μεθοδολογίας σχεδίασης υψηλής στρατηγικής, μέσω της οποίας θα δομηθούν οι στρατηγικές των δύο χωρών. Τέλος, θα αποτελέσει προϋπόθεση της παρούσας εργασίας, ο επακριβής ορισμός των προς εξέταση χωρών της ευρύτερης Μέσης Ανατολής.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι η εξέταση και ανάλυση των υψηλών στρατηγικών της Ρωσίας και της Τουρκίας στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, μέσω παρατιθέμενης μεθοδολογικής σχεδίασης αυτών των στρατηγικών. Με την ανάλυση αυτή, θα αναζητηθούν οι επιδιώξεις και οι προοπτικές των δύο χωρών στη περιοχή της Μέσης Ανατολής, και θα εξαχθούν συμπεράσματα και προτάσεις.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ - ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Ως βάση για τις υψηλές στρατηγικές της Ρωσίας και της Τουρκίας στην περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, λαμβάνεται η παρούσα εξωτερική πολιτική των χωρών αυτών, καθώς και η ιστορική συνέχεια των σχέσεων των χωρών αυτών με τις αντίστοιχες της Μέσης Ανατολής.

Οι χώρες που θα αποτελέσουν αντικείμενο εξέτασης για την υπόψη υψηλή στρατηγική της Ρωσίας και της Τουρκίας επελέγησαν με κριτήρια σπουδαιότητας για τις χώρες αυτές και γεωπολιτικής αξίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Έτσι, οι χώρες της Μέσης Ανατολής που θα αποτελέσουν αντικείμενο ανάλυσης είναι: το Ιράν, Ιράκ, Σαουδική Αραβία, Κατάρ, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Ιορδανία, Υεμένη, Συρία, Ισραήλ, Λίβανος, Αίγυπτος και το Μπαχρέιν.

Ως βάση για τη ανάλυση των χωρών της Μέσης Ανατολής λαμβάνεται η ενεργειακή, γεωστρατηγική και γεωπολιτική υπεραξία της περιοχής των.

Στην ακολουθούμενη ανάλυση, παρότι οι ΗΠΑ και οι δυτικές χώρες δεν αποτελούν αντικείμενο της παρούσας εργασίας, ο ρόλος τους όμως στη διαμόρφωση του διεθνούς περιβάλλοντος και οι αλληλεπιδράσεις τους στην εξεταζόμενη περιοχή θα αναλύεται, όπου αυτό απαιτείται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο:

Ιστορικό Υπόβαθρο Σχέσεων Ρωσίας – Τουρκίας – Μέσης Ανατολής

1. Ανάλυση Σχέσεων Ρωσίας – Τουρκίας (από την Κατάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έως το 2001)

Ιστορικά, η Οθωμανική Αυτοκρατορία (ονομάζεται και Οσμανική, χάριν στο ιδρυτή της, σουλτάνο Οσμάν Α') διαδέχτηκε τη Δυναστεία των Σελτζούκων, τον ύστερο 13^ο αιώνα, και για τρεις συνεχείς αιώνες κατακτούσε ολοένα και περισσότερα εδάφη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ωστόσο, η επέλαση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανακόπηκε με την ήττα του Μεγάλου Βεζίρη, Καρά Μουσταφά, το 1683 στη δεύτερη μάχη της πολιορκίας της Βιέννης.¹ Η ήττα αυτή ήταν καθοριστικής σημασίας για την αλλαγή θεώρησης της Δύσης απέναντι στο γιγάντιο οθωμανικό εισβολέα, ο οποίος επί τρεις, σχεδόν, αιώνες επιτυχών συγκρούσεων απειλούσε την Κεντρική Ευρώπη².

Ακολούθησε σειρά πολεμικών αναμετρήσεων με τα δυτικά κράτη με καταλυτικότερο τον πρώτο ρωσοτουρκικό πόλεμο (1768 – 1774), στον οποίο η Ρωσία επιχείρησε να ελέγξει και να ενσωματώσει τις βόρειες ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Έτσι, οι Ρώσοι καταλαμβάνοντας την Αζοφική, την Κριμαία και τη Βεσσαραβία ανάγκασαν τους Οθωμανούς να συνθηκολογήσουν, υπογράφοντας τη συνθήκη του Κιουτσούκ - Καϊναρτζή, στις 10 – 21 Ιουλίου 1774.³ Η συνθήκη αυτή αποτέλεσε την απαρχή της ραγδαίας παρακμής και απώλειας της ισχύος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η ιστορική κατά κράτος συντριβή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την Ρωσία μετέβαλε ριζικά το γεωπολιτικό πεδίο της εποχής εκείνης. Με τη συνθήκη Κιουτσούκ-Καϊναρτζή, όχι μόνο η Ρωσία διαμόρφωσε τη διπλωματική βάση για περαιτέρω επέμβαση στα εσωτερικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις άρχισαν να ερίζουν αντικρουόμενες διεκδικήσεις στην αποσυντιθέμενη Αυτοκρατορία. Συγκρούοντας τα συμφέροντα τους για την τύχη του

¹ Δημήτρης Μπελέζος, *Η Πολιορκία της Βιέννης 1683*, (Αθήνα: ΓΝΩΜΩΝ ΕΚΔΟΤΙΚΗ, 2004).

² Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, *Η Τουρκία στον 21ο Αιώνα*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2004), σ. 72-73.

³ Ολυμπία Σελέκου, «*Συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή*», 29 Ιανουαρίου 2008, <http://blacksea.ehw.gr/Forms/filePage.aspx?lemmalid=11142>, (Πρόσβαση στις 23/08/2016).

Οθωμανικού Κράτους⁴, δημιούργησαν το ιστορικά ονομαζόμενο «Ανατολικό Ζήτημα⁵», όπου το Οθωμανικό κράτος έχοντας πλέον ανύπαρκτες δυνατότητες ευελιξίας στη διεθνή πολιτική σκηνή, και εν μέσω της οικονομικής κρίσης που το μάστιζε, επιδίωκε, μέσω της πολιτικής άμυνας, να εξασφαλίσει την εδαφική του ακεραιότητα και να συμβιβαστεί με τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις.

Καθώς, η Οθωμανική Αυτοκρατορία προσπαθούσε, μάταια, «να κρατηθεί στη ζωή», ενισχυόταν ο ανταγωνισμός της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας με αποκορύφωμα την αναμέτρησή τους στον πόλεμο της Κριμαίας το 1853, για τον διαμελισμό και τη διεκδίκηση τμημάτων της εναπομείνουσας Αυτοκρατορίας.⁶ Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αρχίσει να διαλύεται, δίνοντας την ευκαιρία στη Ρωσία, μέσα σε κλίμα αντιπαλότητας, εχθρότητας και επεκτατισμού, να επιδιώκει διεκδικήσεις τόσο στην περιοχή των Βαλκανίων όσο και των Στενών του Βοσπόρου.

Σε αυτό το πλαίσιο, η τουρκική ελίτ⁷ αντιλαμβανόμενη πως η επανάσταση αποτελεί μονόδρομο, συνέβαλε στη σύσταση επαναστατικών επιτροπών, με σπουδαιότερη (λόγω της μετέπειτα δράσης της) την «Οθωμανική Επιτροπή Ενώσεως και Προόδου» μετέπειτα «Επιτροπή Ενώσεως και Προόδου». Ιδρυτικά μέλη της Επιτροπής αυτής αποτέλεσαν τη βάση του μετέπειτα κινήματος των Νεότουρκων, που κυβέρνησε το Οθωμανικό Κράτος μετά το 1908.⁸ Κατά την περίοδο 1908-1914 βασικός στόχος της Οθωμανικής εξωτερικής πολιτικής ήταν η σύναψη συμμαχιών με τις Μεγάλες Δυνάμεις και τις περιφερειακές χώρες και η εφαρμογή μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων στους διάφορους τομείς της χώρας με σκοπό την εξασφάλιση της ενότητάς της. Ωστόσο, παρά τις υποχωρήσεις η απομόνωση των Οθωμανών σε περιόδους κρίσεων δεν αποφεύχθηκε, ενώ τα προνόμια που δόθηκαν δεν εξασφάλιζαν

⁴ Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, *Η Τουρκία στον 21ο Αιώνα*, σ. 78-82, 84- 85, 90-93.

⁵ Το ανατολικό ζήτημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως το σύνολο των πολιτικών προβλημάτων που προκύπτουν από: α. τη σημασία, την επέκταση και τον πλούτο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, β. τη στρατιωτική και πολιτική αδυναμία της αυτοκρατορίας στην Ευρώπη από το τέλος του 18ου αιώνα, γ. τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων και οι συγκρούσεις μεταξύ τους για την τύχη του οθωμανικού κράτους, Βλ. Γιαλλουρίδης, *Η Τουρκία στον 21ο Αιώνα*, σ. 71-72, 72-76, 73.

⁶ Μέχρι τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει χάσει στη βαλκανική χερσόνησο τη Σερβία, τη Ρουμανία, το Μαυροβούνιο τη Βουλγαρία και τη Βοσνία - Ερζεγοβίνη.

⁷ Lewis Bernard, *Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας, Τομ.1 Τα Στάδια της Ανάδυσης*, μτφ. Π. Κωνσταντέας, (Αθήνα: Παπαζήση 2001-2002), σ. 67-112.

⁸ Αλέξανδρος Κούτσης, *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1992), σ. 65-67.

εγγυήσεις για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και της οικονομικής ανάπτυξης του Οθωμανικού κράτους, αλλά αντιθέτως συνέβαλαν στην ενίσχυση της επιρροής και των συμφερόντων των ξένων δυνάμεων στην περιοχή.⁹

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο της διαρκώς παρακμάζουσας χώρας τέθηκαν οι βάσεις του κεμαλισμού,¹⁰ με ιδρυτή τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, ένα νέο πολιτικό πρόσωπο που έμελλε να παίξει καταλυτικό ρόλο στην πολιτική ιστορία της Τουρκίας. Αντίθετος στη μοιρολατρική στάση που κρατούσε μέχρι τότε η ηγεσία του Οθωμανικού κράτους, οργάνωσε αντίσταση απέναντι στις Ευρωπαϊκές δυνάμεις, οι οποίες κατακερμάτιζαν έως τότε την Αυτοκρατορία, προασπίζοντας τα εθνικά συμφέροντα. Μετά τη σύγκλιση δύο συνεδρίων (Ερζερούμ και Ανατολικών Βιλαετιών) και μετά τη μεγάλη τουρκική Εθνοσυνέλευση στις 23 Απριλίου 1920 ανέλαβε τη προεδρία της Εθνοσυνέλευσης και της κυβέρνησης, ιδρύοντας μία *de facto* κυβέρνηση, με έδρα την Άγκυρα, που είχε τη διοίκηση των ελεύθερων περιοχών της Ανατολίας.¹¹ Δημιουργώντας μία γενικότερη πολιτική εθνικιστική κουλτούρα, ο Μ. Κεμάλ επιδίωξε τη ισχυροποίηση της οικονομίας, καθώς και της γεωπολιτικής της θέσης με σκοπό την ανάκτηση του χαμένου γοήτρου της Τουρκίας.¹²

Από την άλλη μεριά στη Ρωσία, ο Λένιν, με την επανάσταση του Οκτωβρίου του 1917, μετέτρεψε ιδεολογικά τη χώρα από την προηγούμενη Τσαρική σε μία τώρα Κομμουνιστική Ρωσία, δίνοντας μία διαφορετική πτυχή στις σχέσεις μεταξύ του Οθωμανικού κράτους και της πλέον Σοβιετικής Ένωσης.

Έτσι, σε αντίθεση με τους παρελθόντες αιώνες (18ο και 19ο αιώνα), όπου η οθωμανική διπλωματία, εξαιτίας της ανησυχίας της για τη Ρωσία, προσπαθούσε να εξασφαλίσει την υποστήριξη των δυτικών δυνάμεων, ως κίνηση εξεύρεσης νέου εξισορροπητικού παράγοντα απέναντι στη Ρωσία, τώρα πλέον ο Μ. Κεμάλ, βλέποντας τη Μόσχα ως νέο σύμμαχο, αναζητά μία πολιτική και στρατιωτική συμμαχία μαζί της. Συγχρόνως, ο Λένιν κινούμενος με γνώμονα τον έλεγχο των Στενών προέβηκε στην αναγνώριση της κυβέρνησης της Άγκυρας, ακυρώνοντας κάθε προηγούμενη πολιτική

⁹ Zurcher Erik Jan, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, μτφ. Ε. Κεχριώτης, (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004), σ. 147-290.

¹⁰ Patrick Kinross, *Ataturk, the Rebirth of a Nation*, (London and Edinburg: Weidenfeld and Nicolson, 1993), σ. 468.

¹¹ Pope Nicole and Pope Hugh, *Turkey Unveiled: Ataturk and After*, (London: John Murray, 1997), p. 50-69.

¹² Paul Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της νέας Τουρκίας*, μτφ. Ιωσήφ Γρηγορίου, (Αθήνα: Κούριερ, 1998), σ. 81-122.

συμφωνία μεταξύ τσαρικής Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹³. Οι ιδεολογικές, πολιτικές και κοινωνικές διαφορές ανάμεσα στα δύο κράτη δεν στάθηκαν εμπόδιο στη δημιουργία μιας συμμαχίας μεταξύ τους.

Η επερχόμενη ταπεινωτική Συνθήκη των Σεβρών στις 10 Αυγούστου 1920¹⁴, εξέθρεψε τον τουρκικό εθνικισμό, ως αντανakλαστικό της πληγωμένης υπερηφάνειας της παλιάς Αυτοκρατορίας, ενισχύοντας καθοριστικά στη συνείδηση του τουρκικού λαού την καχυποψία απέναντι στις προθέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης και της Δύσης. Οι ίδιες επιταγές συνέδραμαν στη δημιουργία αργότερα του φοβικού αντανakλαστικού γνωστού ως «Σύνδρομο των Σεβρών¹⁵», απέναντι σε οποιαδήποτε υπόνοια, βάσιμη ή μη, δυτικού ιμπεριαλισμού και παρεμβατισμού.

Η όλη βεβαρυμμένη κατάσταση¹⁶ αντιμετωπίστηκε από την επαναστατική κυβέρνηση της Άγκυρας με μία σειρά οργανωμένων αντιδράσεων, υπό την μορφή αγώνα ανεξαρτησίας των Οθωμανών, με αποκορύφωμα την ψήφιση ενός «Εθνικού Συμφώνου – Misak-i Milli» το 1920, που προέβλεπε τη διατήρηση της ακεραιότητας του κράτους και των συνόρων του, όπως ήταν πριν τη Συνθήκη των Σεβρών. Το επακόλουθο αυτού του αγώνα ήταν η σύναψη της Συνθήκης της Λωζάνης¹⁷ (24 Ιουλίου 1923), η οποία σηματοδότησε την ίδρυση του νέου τουρκικού κράτους. Η συνθήκη αυτή ανέδειξε μεγάλο νικητή τον Μ. Κεμάλ, ο οποίος ανέκτησε μεγάλο μέρος των εδαφών που διεκδικούνταν με το «Εθνικό Σύμφωνο» του 1920. Η Σοβιετική Ένωση ήταν από τις πρώτες χώρες που αποδέχθηκαν τους όρους του Συμφώνου, περί της ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας του Τουρκικού κράτους και από τις χώρες που προσέγγισε φιλικά η επαναστατική κυβέρνηση της Άγκυρας.

¹³ Gromyko Andrei, *Lenin and the Soviet Peace Policy Articles and Speeches*, (California: Progress Publishers, 1980), p. 140-169.

¹⁴ -, "The Treaty Of Peace Between The Allied And Associated Powers And Turkey", 10 August 1920, <http://hellas0099.com/TREATIES/SERVES%20TREATY.pdf>, (Πρόσβαση στις 2/09/2016).

¹⁵ Δημήτριος Μπέκας, «Η Ιστορία στην Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας», 1 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.kemmep.gr/index.php/80-2014-01-08-17-09-42/01-02-2014/70-2014-04-06-18-13-11>, (Πρόσβαση στις 2/09/2016).

¹⁶ Hamit Bozarslan, *Histoire de la Turquie Contemporaine – Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας, από την Επανάσταση των Νεότουρκων Μέχρι Σήμερα*, (Αθήνα: Σαββάλα 2008), μτφ. Μάρθα Οικονόμου, σ.41-42.

¹⁷ -, "Treaty Of Peace With Turkey Signed At Lausanne", 24 July 1923, <http://hellas0099.com/TREATIES/LAUSANNE%20TREATY.pdf>, (Πρόσβαση στις 4/09/2016).

Η συνθήκη της Λωζάνης δημιούργησε νέα γεωστρατηγικά δεδομένα για το νεοσύστατο¹⁸ τουρκικό κράτος. Πλέον, το νέο κράτος είχε κοινά σύνορα πολλών χιλιομέτρων με τη Σοβιετική Ένωση,¹⁹ ενώ η τουρκική Μαύρη Θάλασσα βρισκόταν ακριβώς απέναντι στη Ρωσία. Έτσι, η εγγύτητα με την Ρωσία αποτέλεσε την αιτία δημιουργίας ιδιαίτερων σχέσεων μ' αυτή, και κράτησε τις διμερές σχέσεις σε ένα σταθερό ρυθμό.²⁰ Μάλιστα, μία διπλωματική σύγκρουση της Τουρκίας με την Βρετανία στο θέμα της Μοσούλης²¹ το 1924-1925, αποτέλεσε, όχι μόνο, την αίτια απομάκρυνσης των Τούρκων από τη Δύση, αλλά και προσέγγισης των Σοβιετικών και θέρμανσης των σχέσεων με την Μόσχα. Αυτό αποδεικνύεται από τη σύναψη Συμφώνου Φιλίας και Ουδετερότητας που υπογράφηκε στο Παρίσι, από τους δύο υπουργούς εξωτερικών των δύο κρατών, στις 17 Δεκεμβρίου 1925.²² Επίσης, τέσσερα χρόνια αργότερα, στις 17 Δεκεμβρίου 1929 υπογράφηκε μεταξύ των δύο χωρών νέο Σοβιετικοτουρκικό Πρωτόκολλο²³, που στην ουσία αποτελούσε την ανανέωση της συμφωνίας του 1925.

Βέβαια, το σημαντικότερο αίτιο της επιθυμίας της Σοβιετικής Ένωσης για φιλικές σχέσεις και σύναψη συμμαχιών με την Τουρκία ήταν η ανέκαθεν αναζήτηση της για διέξοδο στη Μεσόγειο. Η κατοχή των στενών από την Τουρκία αποτελούσε το «μήλο της έριδος» και το κλειδί για την «μπροστινή πόρτα της Σοβιετικής Ένωσης». Αυτό το γνώριζε η Άγκυρα, και για το λόγο αυτό, κινούμενη από οικονομικούς και γεωστρατηγικούς λόγους τηρούσε μία, διπλωματικά, φιλική στάση απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, εξασφαλίζοντας την υποστήριξή της. Ωστόσο, αυτή η φιλική στάση της Τουρκίας εμπεριείχε πολλές επιφυλάξεις απέναντι στον απέραντο βόρειο γείτονά της,²⁴ με την κυβέρνηση της Άγκυρας να μην επιδιώκει πολιτικές ή ιδεολογικές

¹⁸ Zurcher Erik Jan, *Aiming the state: Military Conscription in the Middle East and Central Asia 1775-1925*, (London:Tauris Publishrers, 1999), p. 79-94.

¹⁹ Miller William, *The Ottoman Empire and its successors: 1801 - 1927*, (New York: Frank Cass, 1966).

²⁰ Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy 1919-2006, Facts and Analyses with Documents*, (USA, Salt Lake: University of Utah Press, 2010), p.187-189.

²¹ Νεοκλής Σαρρής, *Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Η Άνοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950)*, (Αθήνα: Γόρδιος, 1992), σελ. 177-178.

²² Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy*, p. 188.

²³ Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy*, p. 189.

²⁴ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τον Οκτώβριο του 1939, όταν η Τουρκία σύναψε συμμαχία με την Βρετανία και τη Γαλλία στην αρχή του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, οι Τούρκοι επέμειναν να περιληφθεί ένα ειδικό πρωτόκολλο, εξαιρετικά ασυνήθιστο σε διεθνείς συνθήκες, που θα πρόβλεπε ότι σε καμιά περίπτωση η συμμαχία με τις δύο δυνάμεις, δεν θα ενέπλεκε την Τουρκία σε πόλεμο με τη Σοβιετική Ένωση.

προσεγγίσεις προς τη Σοβιετική Ένωση, αλλά να καλύπτει πρακτικές στιγμιαίες αναγκαιότητες.

Ωστόσο, η επιθετική στάση της Μόσχας απέναντι στην Τουρκία το 1946,²⁵ όπου απαιτούσε εδαφικές παραχωρήσεις και σοβιετικές βάσεις στα Στενά,²⁶ ανάγκασε τους Τούρκους να ζητήσουν υποστήριξη από τη Δύση και να θέσουν ένα νέο ορίζοντα στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Έτσι, το 1949, ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Ινονού αποφάσισε την προσχώρηση της Τουρκίας στο συμβούλιο της Ευρώπης και ξεκίνησε νέο κύκλο συνομιλιών με την Ουάσιγκτον (Η Τουρκία αποτέλεσε σημαντική παράμετρο του δόγματος Τρούμαν²⁷ και του σχεδίου Μάρσαλ, το οποίο ψηφίστηκε τον Ιούλιο του 1948 και περιέλαβε και την Τουρκία).

Κατά την δεκαετία του 1950, η Τουρκία μαζί με τις δύο Γερμανίες έγινε η εμπροσθοφυλακή του Ψυχρού Πολέμου. Στις 17 Οκτωβρίου 1952, η Άγκυρα, με την είσοδό της στο ΝΑΤΟ, έστειλε στρατεύματα στην Κορέα. Η εδραίωση της παρουσίας της Τουρκίας στη δυτική συμμαχία, όξινε ακόμη περισσότερο την ένταση ανάμεσα στην Άγκυρα και τη Μόσχα, αναδεικνύοντας τον γεωπολιτικό ρόλο της χώρας στην αντιπαράθεση της Δύσης με τη Σοβιετική Ένωση.²⁸

Στο πλαίσιο αυτό, η τουρκική ελίτ διενήργησε αλλαγές και μεταρρυθμίσεις τόσο στο πολιτικό της σύστημα, όσο και στην εξωτερική της πολιτική, με γνώμονα όχι τις επιταγές και τις αρχές του Κεμαλισμού, αλλά την ανάγκη για επιβίωση του ίδιου του κράτους.²⁹

Ωστόσο, οι σχέσεις αυτές χάλασαν το 1959, όταν ο τότε τούρκος πρόεδρος Μεντερές, αδυνατώντας να πάρει την οικονομική βοήθεια που χρειαζόταν από τις ΗΠΑ, έστρεψε το βλέμμα του προς την Σοβιετική Ένωση. Το αξιοσημείωτο

²⁵ Η υπερβολική ένταση ανάμεσα στις δύο χώρες μεταξύ 1946 και 1960 ήταν αποτέλεσμα της ασύνετης πίεσης του Στάλιν.

²⁶ Οι Τούρκοι έβλεπαν με καχυποψία την προσπάθεια των Σοβιετικών για αναβίωση των καλών ιστορικών σχέσεων μεταξύ του Λένιν και του Ατατούρκ. Ο τότε σοβιετικός σχεδιασμός περιλάμβανε την απόσπαση διεκδικούμενων από την Σοβιετική Ένωση τουρκικών εδαφών, όπως ήταν περιοχές της Βορειοανατολικής Ανατολίας (Καρς Μπατούμ) που τελούσαν υπό ρωσική κατοχή από το 1878 έως το 1918, καθώς και τη στρατιωτική συνδιαχείριση των περιοχών Βοσπόρου και Δαρδανελίων, για την «ασφάλεια της Μαύρης Θάλασσας». Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2010), σ. 149.

²⁷ Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy 1919-2006*, p.7

²⁸ Γιαλλουρίδης, Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός*, σ. 149.

²⁹ John M. Vanderlippe, *The politics of Turkish Democracy. Ismet Inonu and the formation of the multi party system 1938-1950*, (Albany N.Y: State University of New York Press, 2005), p. 77-96.

είναι ότι, παρότι, η κυβέρνησή του ανατράπηκε από το στρατιωτικό πραξικόπημα,³⁰ οι διάδοχοι του Μεντερές, ολοκλήρωσαν τα σχέδιά του.

Έτσι, η τουρκοσοβιετική προσέγγιση άρχισε το 1963, όταν στην εξουσία βρίσκονταν το κόμμα του Ινονού. Ωστόσο, συνεχίστηκε και προχώρησε περισσότερο από το δεξιό κόμμα της Δικαιοσύνης,³¹ εξάγοντας το συμπέρασμα ότι η προσέγγιση αυτή είχε την έγκριση του Στρατού. Αυτή την προσέγγιση την επαληθεύουν οι ανταλλαγές επισκέψεων ανάμεσα στους Τούρκους και Ρώσους ηγέτες, προβάλλοντας την εντύπωση αυξανόμενης κατανόησης και εμπιστοσύνης ανάμεσα στους δύο παλιούς εχθρούς.

Οι καλές σχέσεις συνεχίστηκαν κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου με σημαντικότερη την τουρκο-σοβιετική συμφωνία φυσικού αερίου του 1984, στον εμπορικό και οικονομικό τομέα, η οποία παρείχε την ευχέρεια αποπληρωμής του ρωσικού αερίου σε τουρκικά προϊόντα. Επίσης, η χρηματοδότηση των τουρκικών εξαγωγών καλύπτονταν από πιστώσεις, προς την κυβέρνηση της Μόσχας, της Τουρκικής Τράπεζας εξαγωγών - εισαγωγών.

Ωστόσο, το 1989, ως γνωστόν, αποτέλεσε³² τον ιστορικό κόμβο κατάργησης της παγκόσμιας διπολικής «ισορροπίας αντιπαραθέσεων». Η Τουρκία, στην προσπάθεια αναζήτησης νέου ρόλου, αντίκρυζε την εκτυλισσόμενη κατάσταση στην Σοβιετική Ένωση με προσδοκία, καθώς επιθυμούσε να διευρύνει τους δεσμούς της με τους τουρκόφωνους πληθυσμούς της Σοβιετικής Ένωσης. Έτσι, επιχείρησε μια πολλαπλή πολιτισμική, οικονομική και πολιτική διείσδυση στους μουσουλμάνους και

³⁰ Ο Μεντερές κατηγορήθηκε ότι υποκίνησε τα «Σεπτεμβριανά» του 1955 και ότι αύξησε υπερβολικά τον εξωτερικό δανεισμό, δημιουργώντας υπερβολική εξάρτηση της χώρας από δυνάμεις της Δύσης. Σε αυτό το πλαίσιο ξέσπασε το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960, το οποίο καταδίκασε τον Μεντερές σε θάνατο, καθώς κρίθηκε ότι υπονόμωσε τις αρχές του κεμαλισμού.

³¹ Μια από τις πρώτες ενέργειες της Σοβιετικής Κυβέρνησης μετά το θάνατο του Στάλιν ήταν να διαβεβαιώσει τους Τούρκους ότι είχαν εγκαταλείψει τις εδαφικές αξιώσεις πάνω στη χώρα τους. Οι Τούρκοι, αρχικώς, έδειξαν επιφυλακτικότητα ως προς την εγκυρότητα αυτών των διαβεβαιώσεων, μετά από όσα είχαν υποστεί το 1946. Ωστόσο, η διπλωματική ικανότητα και η φανερή ειλικρίνεια των Σοβιετικών (βέβαια για τους δικούς τους σκοπούς), τελικά, νίκησε την καχυποψία των Τούρκων και οι σχέσεις τους πάλι εξομαλύνθηκαν.

³² Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, «Εισαγωγικές Παρατηρήσεις σ' ένα Μεταβαλλόμενο Διεθνές Σύστημα», στο βιβλίο *Η Νέα Διεθνής Τάξη*, Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, Παναγιώτης Τσάκωνας (επιμ.), (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1993), σ.31.

τουρκόφωνους πληθυσμούς, σε πέντε τουλάχιστον Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.³³

Ωστόσο, η μεταβατική δομή³⁴ του νέου διεθνούς συστήματος ευνόησε την ανάπτυξη περιφερειακών δυνάμεων που θα δρούσαν ως «περιφερειακοί σταθεροποιητές». Στο πλαίσιο αυτό, αναβαθμίστηκε ο ρόλος της Τουρκίας, αφού οι δυτικοί σύμμαχοί της την είδαν από νέα οπτική γωνία και την θεώρησαν απαραίτητη για τη συνολική τους στρατηγική έναντι της Μέσης Ανατολής, της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και των Βαλκανίων.³⁵

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι σχέσεις Ρωσίας και Τουρκίας στη μεταψυχροπολεμική περίοδο να περάσει από διάφορες φάσεις, οι οποίες σχετίζονταν με την αναγκαιότητα επικράτησης στο νέο γεωπολιτικό περιβάλλον του Εύξεινου Πόντου, του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Γεγονότα όπως, η σύγκρουση για το Αζερμπαϊτζάν, την Αρμενία και το Ναγκόρνο Καραμπάχ, για τη στήριξη της Τουρκίας στο αυτονομιστικό κίνημα των Τσετσένων, η τουρκική συνεργασία με τα μεταβατικά καθεστώτα της Γεωργίας και το τουρκικό ενδιαφέρον για τις αποκαλούμενες τουρκόφωνες δημοκρατίες της κεντρικής Ασίας, αποτέλεσαν πρόκληση για τη ρωσική πλευρά³⁶ και σημεία αντιπαράθεσων μεταξύ των δύο χωρών.

Ωστόσο, η ρωσική οικονομική κρίση του 1998 έθεσε ξανά στο προσκήνιο τις οικονομικές πτυχές της συνεργασίας με την Τουρκία, υπερκεράζοντας τα μέχρι τότε εμπόδια. Η βελτίωση των διμερών σχέσεων γίνεται πιο κατανοητή, εάν εξετασθούν οι αυξανόμενες, και ιδιαίτερου χαρακτήρα, οικονομικές σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και της Τουρκίας. Λόγω της παρακμής της, η ρωσική οικονομία αποδείχθηκε κατάλληλη αγορά για τα φτηνά και χαμηλής ποιότητας τουρκικά προϊόντα. Ως εκ τούτου, η Ρωσία είχε αναδειχθεί πριν την οικονομική κρίση της το 1998 στο δεύτερο μεγαλύτερο εισαγωγέα τουρκικών προϊόντων.³⁷ Η υποτίμηση του ρουβλίου το 1998 ανέκοψε τις τουρκικές εξαγωγές προς τη Ρωσία, καθώς κατέστησε τα τουρκικά προϊόντα

³³ Εδώ εννοούνται οι λεγόμενες «τούρκικες» ή «τουρκομανικές» δημοκρατίες που κήρυξαν η μία μετά την άλλη την ανεξαρτησία τους από την πρώην Σοβιετική Ένωση, δηλαδή το Αζερμπαϊτζάν, το Τουρκμενιστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Καζακστάν και το Κιργιστάν.

³⁴ Γιαλλουρίδης, *Η Νέα Διεθνής Τάξη*, σ. 38.

³⁵ Θάνος Ντόκος, *Ο Γεωστρατηγικός ρόλος της Τουρκίας*, (Αθήνα: Εκδόσεις Κων/νου Τουρίκη).

³⁶ Ανδρέας Ακράτος, Κλειώ Μπούζουρα, *Η Σύγχρονη Τουρκία – Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2002), σ. 314.

³⁷ Eder M., Yakovlev A. and Çarkoglu A, *Suitcase Trade Between Turkey and Russia: Microeconomics and Institutional Structure*, Moscow State University, Higher School of Economics, 2003, Moscow.

ακριβότερα. Ωστόσο, η κατάρρευση της τουρκικής λίρας το 2001, με τη σειρά της, επανέφερε τα προϊόντα φτηνότερα, καθιστώντας τη Ρωσία εκ νέου σημαντική εξαγωγική αγορά για την τουρκική οικονομία.

Τέλος, η άνοδος του Β. Πούτιν στην εξουσία έδωσε μία νέα ώθηση στην ρωσοτουρκική συνεργασία, τόσο στον πολιτικό τομέα, η οποία επισημοποιήθηκε με την επίσκεψη του στην Τουρκία, το Δεκέμβριο του 2004, όσο και στον εμπορικό τομέα, αφού παρουσιάστηκε αύξηση των ρωσοτουρκικών εμπορικών συναλλαγών από τα 10 δις δολάρια στα 15 δις δολάρια ετησίως.

2. Ανάλυση Σχέσεων Σοβιετικής Ένωσης (Ρωσίας) – Μέσης Ανατολής (από το 1947-2001)

Ενώ κατά την απαρχή της Σοβιετικής Ένωσης και κατά την λενινιστική περίοδο, η επέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής είχε το χαρακτήρα του προλεταριακού διεθνισμού και της παγκόσμιας φύσης της επανάστασης σε μη αναπτυγμένες, αποικιοκρατούμενες χώρες, ενισχύοντας τον αντι-ιμπεριαλιστικό αγώνα, από το 1945 και έκτοτε ο επαναστατικός χαρακτήρας της επέμβασης αυτής μεταλλάσσεται σε κρατική πολιτική, με την κλασική έννοια του όρου.³⁸

Έτσι, μετά το τέλος του Β' παγκόσμιου πολέμου, και κατά την σταλινική περίοδο, όπου ο διπολισμός κυριαρχεί και σε μία ενέργεια αποσταθεροποίησης της δυτικής παρουσίας στη Μέση Ανατολή, η Σοβιετική Ένωση ψήφισε υπέρ της ίδρυσης του Ισραηλινού κράτους στον ΟΗΕ το 1948.³⁹ Ωστόσο, αυτή η σοβιετική στάση προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση των Αράβων, περιορίζοντας τη σοβιετική δράση, κυρίως, στη Συρία.

Μετά τον θάνατο του Στάλιν το 1953, οι Σοβιετικοί άλλαξαν τακτική γιατί ήθελαν να βγουν από την απομόνωση. Στήριξαν τα αραβικά κομμουνιστικά κόμματα, προσέγγισαν τους Άραβες και αποφάσισαν την άρση του δυτικού στρατιωτικού εμπάργκο, εξοπλίζοντας τη Συρία, το Ιράκ και την Αίγυπτο.⁴⁰

³⁸ Βιβή Κεφαλά, «Η Σοβιετική Ένωση και η Μέση Ανατολή», στο βιβλίο *Η Σοβιετική Ένωση: Από την Μετεξέλιξη στην Αποσύνθεση*, επιμ.: Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1993), σ. 183-185.

³⁹ Βιβή Κεφαλά, «Η Σοβιετική Ένωση και η Μέση Ανατολή», σ. 186

⁴⁰ Olga Oliker, Keith Crane, Lowell H. Schwartz, Catheline Yusupov, *Russian Foreign Policy, Sources and Implications*, (Pittsburgh : RAND Corporation, 2009), p. 115.

Αναλυτικότερα, σχετικά με τη Συρία αν και ήταν μικρή χώρα έμοιαζε να είναι η αχίλλειος πτέρνα των δύο υπερδυνάμεων, ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης. Η υποστήριξη της Δύσης προς το Ισραήλ σε όλα τα επίπεδα,⁴¹ οι τουρκικές προκλήσεις,⁴² η επιβολή εμπάργκο στην πώληση όπλων στους Άραβες εξανάγκασαν τη Συρία να προσφύγει σταδιακά προς τη Σοβιετική Ένωση. Ο πραγματικός σκοπός της ήταν αφενός η αναβάθμιση του επιπέδου του στρατού της, για την αντιμετώπιση των γειτονικών απειλών, κυρίως του Ισραήλ, αλλά επίσης και η χρησιμοποίηση της Μόσχας ως μοχλό πίεσης και συνάμα άντλησης, με τη βοήθεια του οποίου θα μπορούσε να αποσπάσει αυτά που ήθελε από τη Δύση.⁴³

Έτσι, η Σοβιετική Ένωση⁴⁴ υπήρχε για δεκαετίες ο βασικός τροφοδότης οπλισμού, πολεμοφοδίων και τεχνικής υποστήριξης των καθεστώτων τόσο της Συρίας όσο και του Ιράκ, ιδιαίτερα κατά τη φάση των πολέμων του 1967 και 1973-74 με το Ισραήλ. Παράλληλα, διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στους Εμφύλιους της Υεμένης⁴⁵ την περίοδο 1972-1990, όταν στήριξε και εξόπλισε το φιλοσοβιετικό κράτος της Ν. Υεμένης, που ανεξαρτητοποιήθηκε από τη Βρετανία το 1967.

Από την άλλη μεριά, η Αίγυπτος ήταν ένα από τα πρώτα αυτόνομα κράτη που απέκτησε την ανεξαρτησία της από τη Βρετανική Αυτοκρατορία, μετά τον Β' ΠΠ. Στις αρχές του 1950, βρισκόταν σε θέση να εκδιώξει τη δυτική επιρροή και να αποτελέσει αυτόκλητος χώρα με πλήρη έλεγχο των εσωτερικών και εξωτερικών της υποθέσεων. Η κρίση της διώρυγας του Σουέζ, τον Οκτώβριο του 1956, αποτέλεσε διπλωματική νίκη για τον πρόεδρο της Αιγύπτου Gamal Abdel Nasser - Νάσερ, ο οποίος σύντομα αποτέλεσε ηγετική προσωπικότητα για τα αραβικά κράτη της περιοχής. Από τη στιγμή εκείνη, η Αίγυπτος αναδείχθηκε ως η κατεξοχήν χώρα της Μέσης Ανατολής, η οποία αμφισβητούσε τις δυτικές επιθυμίες και οδηγίες. Τη χρονική

⁴¹ Η Γαλλία προσέφερε την πυρηνική τεχνογνωσία και τα απαραίτητα υλικά για την κατασκευή του ισραηλινού πυρηνικού εργοστασίου Ντιμόνα στην έρημο αλ-Νακέμπ. Η Γαλλία ήταν κατά του Νάσερ γιατί στήριξε τα απελευθερωτικά κινήματα του αραβικού Λαού σε χώρες σαν τη Υεμένη και την Αλγερία. Βλέπε: "The Middle East Journal", Vol. 13, No.1, (Winter 1959), σ. 96.

⁴² Η Τουρκία παρότι είχε υπογράψει τη συνθήκη της Λοζάνης ποτέ δεν εγκατέλειψε την ιδέα ότι η Γεωγραφική Συρία και το Ιράκ ανήκουν στην κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

⁴³ Henry Kissinger, *Διπλωματία*, (Αθήνα: Λιβάνη, 1995), μτφ. Γιούρι Κοβαλένκο, επιμ. Νικόλαος Κοτζιάς, σ. 586.

⁴⁴ Sam Perlo-Freeman, "Arms Transfers to the Middle East", Sipri Background Paper, July 2009.

⁴⁵ Alex Vatanka and Richard Weitz, "Russian Roulette—Moscow Seeks Influence Through Arms Exports," *Jane's Intelligence Review*, January 1, 2007.

εκείνη στιγμή, η Σοβιετική Ένωση δεν έχασε την ευκαιρία υπερφαλάγγισης του «καπιταλιστικού κλοιού» και απόκτησης νέων συμμάχων.⁴⁶ Έτσι, το 1955,⁴⁷ επιτυγχάνοντας μια κίνηση επέκτασης της επιρροής της στη Μέση Ανατολή, η Σοβιετική Ένωση υπέγραψε συμφωνία με την Αίγυπτο για πώληση οπλισμού, γεγονός που ο αραβικός κόσμος ενέκρινε με αισθήματα χαράς και αγαλλίασης, αφού το προσέλαβε περισσότερο ως μία κίνηση νίκης και αντίδρασης προς τη Δύση.⁴⁸

Ωστόσο, εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου,⁴⁹ η πολιτική επιρροή και η στρατιωτική παρουσία της Σοβιετικής Ένωσης στο χώρο της Μέσης Ανατολής και ιδιαίτερα στην Αίγυπτο άρχισε να μειώνεται. Αυτό διαφάνηκε με την πλήρη στροφή της εξωτερικής πολιτικής του Αιγύπτου, αρχικά με την εκδίωξη των Σοβιετικών συμβούλων από την Αίγυπτο το 1972⁵⁰ και κατόπιν με τη συμφωνία Camp David⁵¹ του 1978, μεταξύ της Αιγύπτου και του Ισραήλ που οδήγησε το 1979, στην πανηγυρική Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ, με την συναίνεση των ΗΠΑ.

Επίσης, το 1982, κατά την διάρκεια της ισραηλινής εισβολής στον νότιο Λίβανο, η Σοβιετική Ένωση ήταν απολύτως απύσχα.⁵² Τα εσωτερικά της προβλήματα, τα οποία, αρχίζουν να γίνονται αισθητά και να έχουν αντίκτυπο και στην εξωτερική της πολιτική, δεν της επέτρεψαν να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στο νέο πλαίσιο ισχύος και συσχετισμού δυνάμεων που σχηματίστηκε στο Λίβανο, και το οποίο θα ανάτρεπε όλα τα στρατιωτικά δεδομένα υπέρ του Ισραήλ, αρχικώς, και δευτερευόντως της Συρίας.

Μετά τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης⁵³ ακολούθησε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1990, μία περίοδο

⁴⁶ Henry Kissinger, *Διπλωματία*, σ. 587.

⁴⁷ Peter Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής: Από τον Μακιαβέλι στην Πυρηνική Εποχή*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2004), μτφ. Ε. Κατσάνης, επιμ. Θ. Ντόκος, σ. 922.

⁴⁸ Bernard Lewis, *Η Μέση Ανατολή, Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, , μτφ – επιμ. Κ. Χατζηαργύρη, Κεφάλαιο 5ο, (Αθήνα: Παπαζήση, 1970) σ. 146-147.

⁴⁹ Βιβή Κεφαλά, «Η Νέα Διεθνής Τάξη και οι Περιφερειακές Συγκρούσεις: η Περίπτωση της Κύπρου και της Μέσης Ανατολής», στο βιβλίο *Η Νέα Διεθνής Τάξη*, Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, Παναγιώτης Τσάκωνας(επιμ.), (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1993), σ. 103.

⁵⁰ Βιβή Κεφαλά, «Η Σοβιετική Ένωση και η Μέση Ανατολή», σ. 188.

⁵¹ -, “Camp David Accords”, 17 September 1978, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/camp%20david%20accords.aspx>, (Πρόσβαση στις 2/08/2016).

⁵² Βιβή Κεφαλά, «Η Σοβιετική Ένωση και η Μέση Ανατολή», σ. 188.

⁵³ Trautmann Ljuba, *Η Ρωσία Ανάμεσα στη Δικτατορία και τη Δημοκρατία*, μτφ. Ζ. Βιδάλης, επιμ. Χ. Γιαλλουρίδης, (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 2000), σ. 18.

διπλωματικής πολιτικής και οικονομικής αποδυνάμωσης της Ρωσίας,⁵⁴ παράλληλα με την αδιαμφισβήτητη παγκόσμια κυριαρχία των ΗΠΑ.⁵⁵ Επιπρόσθετα, οι δυτικές δυνάμεις επενέβησαν για να εκμεταλλευτούν τις αδυναμίες της Ρωσίας, δημιουργώντας μια εποχή χάους και φτώχειας. Επίσης έσπευσαν να ενσωματώσουν όσα περισσότερα κράτη μπορούσαν από την πρώην ρωσική αυτοκρατορία στις δικές τους σφαίρες επιρροής.

Την περίοδο εκείνη η Μόσχα υποχρεώθηκε να αποδεχθεί ότι της επέβαλε η αδυναμία της.⁵⁶ Η Ρωσική Ομοσπονδία βρισκόταν κάπου μεταξύ αποσύνθεσης και επανυποδούλωσης, και κάλλιστα μπορούσε να συγκριθεί με την Οθωμανική Αυτοκρατορία του 19^{ου} αιώνα.⁵⁷ Η πλήρης εκπνοή της σοβιετικής επίδρασης στην Μέση Ανατολή συντελέστηκε κατά την διάρκεια του πολέμου του κόλπου το 1991, κατά τον οποίο η Ρωσική Ομοσπονδία διαδραμάτισε, ουσιαστικά, νομιμοποιητικό ρόλο στις αποφάσεις των ΗΠΑ εναντίον του Ιράκ.

Ωστόσο, κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, οι μνήμες της έντονης παρουσίας της Σοβιετικής Ένωσης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, ως στρατηγικός αρωγός σε διάφορα κράτη της Μέσης Ανατολής, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, δεν ξεχάστηκαν.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στις 14 Οκτωβρίου 1994, στο πλαίσιο των αποκλειστικών κυριαρχικών δικαιωμάτων της Κασπίας Θάλασσας, μεταξύ των πέντε παρόχθιων χωρών (Ρωσίας, Αζερμπαϊτζάν, Τουρκμενιστάν, Καζακστάν και Ιράν), και η οποία κατέληξε σε σχέδιο συμφωνίας περιφερειακής συνεργασίας στην περιοχή αυτή. Η Μόσχα κατά τη συνάντηση αυτή, επικαλέστηκε τη προγενέστερη Συμφωνία ΕΣΣΔ – Ιράν του 1940 για την Κασπία Θάλασσα, βάσει της οποίας είχαν οριοθετηθεί τα συμφέροντα των δύο χωρών στην περιοχή⁵⁸. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο να ειπωθεί

⁵⁴ Θάνος Ντόκος, «Η «Αναγέννηση» της Ρωσίας και οι Προοπτικές για τις Ελληνο-Ρωσικές Σχέσεις», Σεπτέμβρης 2010, ΕΛΙΑΜΕΠ, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/09/ELIAMEP-Thesis-3-2010_Thanos-Dokos.pdf, (Πρόσβαση στις 5/09/2016).

⁵⁵ Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έχει δημιουργήσει αυτό που ορισμένοι παρατηρητές αποκάλεσαν «μονοπολικό» ή κόσμο της «μιας υπερδύναμης». Βλ. Henry Kissinger, *Διπλωματία*, σ. 901.

⁵⁶ Γιώργος Σπυρόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις: Ρεαλιστική Προσέγγιση – Θεωρία και Πράξη*, (Αθήνα:Ποιότητα, 2010).

⁵⁷ Kissinger, *Διπλωματία*, σ. 900.

⁵⁸ Tarock Adam, "Iran and Russia in 'Strategic Alliance'", *Third World Quarterly*, 1997, Volume 18, Number 2, σ. 207-223.

ότι η Ρωσία κατείχε από το 1971 και διατηρεί μέχρι σήμερα τη δική της ναυτική βάση στην πόλη Tartus της Συρίας.

Αρα τουλάχιστον, ιστορικά, ο νυν πρόεδρος της Ρωσίας Β. Πούτιν (στη συνέχεια της εργασίας θα ακολουθήσει περαιτέρω ανάλυση), έχει κάθε λόγο επιστροφής σε περιοχές που ήταν στο παρελθόν στη σφαίρα της επιρροής της, ειδικά την τελευταία εξαετία, όπου η κατάσταση στην Μέση Ανατολή είναι ταραχώδης. Έτσι, υπό μία ευρύτερη έννοια, η ρωσική «επίθεση»⁵⁹ και η έμπρακτη υποστήριξη της Συριακής κυβέρνησης, τον Σεπτέμβριο 2011, αποτελεί μέρος ενός σχεδίου για την επιστροφή της Ρωσίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, επιδεικνύοντας συνέπεια της ιστορικής της παρουσίας και αρωγής στην περιοχή αυτή.

3. Ανάλυση Σχέσεων Τουρκίας – Μέσης Ανατολής (από το 1947-2001)

Η κεμαλική εξωτερική πολιτική, έχοντας ως γνώμονα την αρχή της τήρησης της ουδετερότητας,⁶⁰ ως ρυθμιστική αρχή της πολιτικής αυτής,⁶¹ κατέφυγε αρχικώς, σε κινήσεις εξασφάλισης καλής γειτνίασης και παγίωσης των συνόρων τους με τα όμορα κράτη. Βέβαια, έμμεση επιδίωξη αυτών των κινήσεων ήταν η αποστολή ενός ηχηρού μηνύματος προς τις δυτικές δυνάμεις ότι θα αντισταθούν από κοινού ως ανεξάρτητες χώρες σε κάθε ενδεχόμενη επιβουλή, που θα ενεργήσει εναντίον τους.

Προς αυτή την κατεύθυνση ήταν και η συμφωνία που υπογράφηκε το 1937, γνωστή ιστορικά ως «Sadabad Pact»,⁶² μεταξύ των χωρών της Μέσης Ανατολής και της Τουρκίας. Τα κράτη που υπέγραψαν τη συμφωνία, η Τουρκία, το Ιράν, το Ιράκ και το Αφγανιστάν, είχαν ως βασική επιδίωξη την παγίωση των συνόρων τους, χωρίς διεκδικήσεις και προστριβές, αλλά και τη διασφάλιση ότι δε θα τροφοδοτούνται κούρδοι αντάρτες με όπλα και προμήθειες από καμία πλευρά. Σκοπός ήταν να εξασφαλιστεί η εσωτερική ασφάλεια από το Κουρδικό ζήτημα που ταλάνιζε όλες τις εμπλεκόμενες χώρες της συμφωνίας.

⁵⁹ Keith Johnson, "Putin's Mediterranean Power Play in Syria", Foreign Policy, 2 October 2015, <http://foreignpolicy.com/2015/10/02/putins-mediterranean-power-play-in-syria-navy-tartus-fleet/>, (Πρόσβαση στις 26/08/2016).

⁶⁰ Δημήτρης Τριανταφύλλου, Ελένη Φωτίου, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του ΑΚΡ: Προς μια PAX Ottomana*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2010), σ.141-143.

⁶¹ Ο Ατατούρκ και οι επίγονοί του έθεσαν ως αρχή της εξωτερικής τους πολιτικής, μέχρι το 1946, το «ειρήνη στον κόσμο, ειρήνη στην χώρα». Βλέπε: Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2010), σ.148.

⁶² Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy*, p. 220-221.

Παράλληλα, η κεμαλική εξωτερική πολιτική επέβαλλε τον εξοβελισμό του μουσουλμανικού οθωμανικού παρελθόντος και αποποιήθηκε των οθωμανικών - παραδοσιακών στοιχείων ως αναχρονιστικών αντιλήψεων, χαρακτηρίζοντάς τα ως υπόλογα για την κατάρρευση της Αυτοκρατορίας και πιθανώς υπεύθυνα για μια ενδεχόμενη ανακοπή της νέας πορείας της Τουρκίας προς την ανασύσταση, την αναδιοργάνωση και τη δημιουργία ενός σύγχρονου και ισχυρού κοσμικού κράτους.⁶³

Έτσι, η Τουρκία με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου απομακρύνθηκε από τα μουσουλμανικά κράτη της Μέσης Ανατολής, προσανατολίστηκε στη Δύση, και στις αρχές της δεκαετίας του 50, όπως αναφέρθηκε, έγινε μέλος του NATO. Ωστόσο, και πριν από την ένταξη στο NATO, η Τουρκία είχε ήδη επιλέξει να ταυτιστεί με τα συμφέροντα της Δύσης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, συντασσόμενη με το δόγμα Τρούμαν⁶⁴ το 1947 και εφαρμόζοντας ουδετερότητα σε ενδοαραβικές αντιπαραθέσεις μέχρι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.⁶⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της πολιτικής τακτικής ήταν, αρχικώς, η καταψήφιση της διχοτόμησης της Παλαιστίνης το 1947, και στη συνέχεια, η υπερψήφιση της αναγνώρισης του κράτους του Ισραήλ το 1948, αντιβαίνοντας στην αρχική της στάση.⁶⁶

Ωστόσο, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου άλλαξε τις ισορροπίες στο γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον της Τουρκίας, επιφέροντας σημαντική αλλαγή στη γεωστρατηγική σημασία της. Η Τουρκία, πλέον κερδίζοντας το ρόλο του περιφερειακού «σταθεροποιητή» με την συγκατάθεση της Δύσης, όπως αναφέρθηκε, αναζητούσε να χαράξει ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή. Σε αναζήτηση νέων συνεργασιών και εξασφάλισης ενεργειακών πόρων, άλλαξε την εξωτερική πολιτική της, από αποκλειστικά προσανατολισμένη στη Δύση, σε πολυδιάστατη, αναζητώντας στρατηγικούς συμμάχους στο εγγύς της περιβάλλον. Έτσι, με τη διακυβέρνηση Τουργκούτ Οζάλ, τίθεται για πρώτη φορά σε εφαρμογή η στρατηγική πολιτικής και οικονομικής προσέγγισης και συνεργασίας με τα κράτη της

⁶³ Ανδρέας Ακράτος, Κλειώ Μπουζουρά, *Η Σύγχρονη Τουρκία – Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, επμ. Θ. Βερέμης, Θ. Ντόκος, Σ. Ζαχαρίου, (Αθήνα: Παπαζήση, 2002), σ. 23-25.

⁶⁴ George McGhee, *The US-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine Contained the Soviets in the Middle East*, International Journal of Middle East Studies, (New York: St. Harry's Press, 1990), p. 21.

⁶⁵ Τριανταφύλλου, Φωτίου, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του AKP. Προς μια PAX Ottomana*, σ.141-143.

⁶⁶ Ycel Bozdağlıoğlu, *"Turkish Foreign Policy and Turkish Identity. A Constructivist Approach"*, (London: Routledge, 2003), p.116.

Μέσης Ανατολής όπως τη Συρία, το Ιράν και το Ιράκ, αλλά και με τις τουρκόφωνες δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.⁶⁷

Χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της πολιτικής αποτελεί η προσέγγιση της Τουρκίας στο Ιράν, κατά την έναρξη του πολέμου Ιράν – Ιράκ (1980-1988), συνάπτοντας οικονομικές εμπορικές σχέσεις, που αργότερα μετεξελίχθηκαν στη συμφωνία ECO (Economic Cooperate Organization).⁶⁸ Ωστόσο, οι σχέσεις των δύο χωρών επηρεαζόταν άμεσα από το διεθνές περιβάλλον, δημιουργώντας εμπόδια καχυποψίας μεταξύ αυτών. Από την μία πλευρά, η Τουρκία πίστευε ότι το Ιράν ενισχύει και υποθάλλει το PKK (Partiya Karkerên Kurdistan, το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν) υποστηρίζοντας ότι το Ιράν τους παρέχει χρηματοοικονομική βοήθεια, εκπαίδευση ανταρτών, υγειονομική φροντίδα και πολεμικό εξοπλισμό. Από την άλλη μεριά των Ιρανών, υπήρχε η καχυποψία ότι η Τουρκία έπαιζε το ρόλο του τοποτηρητή των Δυτικών και του NATO στη Μέση Ανατολή.⁶⁹

Επίσης, την ίδια περίοδο, οι σχέσεις της με το Ιράκ ήταν επίσης καλές σε επίπεδο ασφάλειας και εμπορίου. Αν και η θέση της στο πόλεμο ήταν ουδέτερη, η Άγκυρα κέρδιζε από τις ανάγκες των εμπολέμων, προσφέροντας ασφάλεια μεταγωγής εμπορευμάτων αλλά και του πετρελαίου από το Ιράκ, αφού οι εναλλακτικές διαδρομές είχαν μεγάλο ρίσκο για το Ιράκ. Επιπρόσθετα, η Τουρκία έγινε η βασική εμπορική οδός εισαγωγών από ευρωπαϊκές χώρες προς το Ιράκ. Η εξάρτηση των δύο χωρών αυξήθηκε με την κατασκευή του αγωγού μεταφοράς πετρελαίου Kirkuk Yumurtalik (Κιρκούκ Γιουμούρταλικ), όπου η Τουρκία ανέλαβε το ρόλο της διαμετακομιστικής χώρας. Πέραν αυτού, οι δύο χώρες είχαν υπογράψει συμφωνίες για συνεργασία στην ενέργεια, καθώς και συμφωνίες κατασκευαστικού τομέα από τουρκικές εταιρίες στο Ιράκ.⁷⁰

Τέλος, αξιοσημείωτες είναι οι ιδιαίτερες σχέσεις της με τη Συρία. Ιστορικά, ήταν μη φιλικές, αφού η Συρία δεν έπαψε ποτέ, να διεκδικεί, τουλάχιστον σε διπλωματικό επίπεδο, την επαρχία της Αλεξανδρέττας,⁷¹ η οποία ενσωματώθηκε στην

⁶⁷ Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy*, p. 595 – 598.

⁶⁸ Ismael Tareq, Moustafa Aydin, *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century. A Changing Role in World Politics*, (England: Ashgate, 2003).

⁶⁹ Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy*, p. 858-862.

⁷⁰ Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy*, p. 865

⁷¹ William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774 – 2000*, (Great Britain: Frank Cass Publishers, 2000), p. 66-67.

Τουρκία στις 23 Ιουλίου 1939, παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Επίσης, ένα άλλο σημείο που απεικονίζει την ιδιαιτερότητα των σχέσεων αυτών είναι η διαχείριση των νερών του διασυνοριακού ποταμού Ευφράτη.⁷² Η θέση της Συρίας ήταν ότι ο Ευφράτης είναι διεθνής ποταμός και έπρεπε να συναποφασίζουν από κοινού όλες οι χώρες που διασχίζει ο ποταμός για την εκμετάλλευσή του. Η Τουρκία υποστήριζε ότι δεν υφίσταται τέτοια περίπτωση, αφού θεωρούσαν ότι η πηγή ανήκει στην εδαφική της επικράτεια, γεγονός που την έκανε αποκλειστική διαχειρίστρια του ποταμού. Έτσι, στο πλαίσιο της διαχείρισης του ποταμού αυτού, η Συρία ήταν αντίθετη και αντιδρούσε στο σχέδιο της Τουρκίας με όνομα GAP (Great Anatolia Project) με σκοπό τη δημιουργία φραγμάτων και υδροηλεκτρικών σταθμών ενέργειας, για να στηρίξει τις φτωχές περιοχές της Ανατολίας.⁷³ Ωστόσο, την περίοδο εκείνη έγιναν ποικίλες κινήσεις προσέγγισης και από τις δύο πλευρές, και αποφάσισαν να συνεργαστούν, ώστε να βρεθεί μία ενδιάμεση, συμβιβαστική λύση στη διαχείριση αυτή, χωρίς όμως ιδιαίτερες επιτυχίες.

Επιπρόσθετα, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, συνοδεύτηκε και με την ανάδειξη του κουρδικού ζητήματος,⁷⁴ ως του σημαντικότερου προβλήματος ασφάλειας, που θα ταλάνιζε την Τουρκία για τις επόμενες δεκαετίες. Αξιοσημείωτο είναι να ειπωθεί ότι ο ένοπλος κουρδικός αγώνας που διαρκεί πάνω από 30 χρόνια, έχει στοιχίσει τη ζωή σε χιλιάδες ανθρώπους, έχει διχάσει την τουρκική κοινωνία, έχει αυξήσει υπέρογκα τον προϋπολογισμό της χώρας και έχει εμποδίσει την οικονομική ανάπτυξη μεγάλου τμήματος της ανατολικής και νοτιοανατολικής Τουρκίας.⁷⁵

Παρότι όμως, ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου επέβαλε μια σημαντικού μεγέθους επανεκτίμηση του γεωστρατηγικού ρόλου της Τουρκίας, με τη χώρα να αναλαμβάνει κεντρικό ρόλο στο πρώτο πόλεμο του Κόλπου (1990-1991), ωστόσο, η διευκόλυνση αυτή που παρείχε στη Δύση, ενήργησε αρνητικά στις σχέσεις της με τον αραβικό κόσμο, αφυπνίζοντας εκ νέου την καχυποψία αυτού απέναντι στις τουρκικές προθέσεις. Παρόλα αυτά, ο δεύτερος πόλεμος των ΗΠΑ και των δυτικών

⁷² William Hale, Turkish Foreign Policy, p. 302-303.

⁷³ William Hale, Turkish Foreign Policy, p. 302.

⁷⁴ Α. Ακράτος, Κ. Μπουζουρά, *Η Σύγχρονη Τουρκία – Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, σ. 23-25, 219-24.

⁷⁵ Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Bilkent University/ELIAMEP, http://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf, (Πρόσβαση στις 12/09/2016).

χωρών στο Ιράκ ανέκτησε την αξιοπιστία της Τουρκίας στον αραβικό κόσμο, καθώς η Τουρκία αρνήθηκε να συνδράμει στις πολεμικές επιχειρήσεις προς το Ιράκ, κλονίζοντας παράλληλα τις παραδοσιακά καλές σχέσεις της με τις μεγάλες δυνάμεις της Δύσης.⁷⁶

Επιπρόσθετα, η δεκαετία του '90 χαρακτηρίστηκε από την ιδιαίτερη σύσφιξη των σχέσεων της Τουρκίας με το Ισραήλ, στο πλαίσιο συνεργασίας των δύο χωρών σε στρατιωτικό επίπεδο και την επιδίωξη της Τουρκίας ανάληψης περιφερειακού ρόλου, προσπάθεια που ξεκίνησε με τη διακυβέρνηση Τ. Οζάλ και συνεχίστηκε κατά τη διακυβέρνηση του ισλαμιστή Ν. Ερμπακάν που ακολούθησε (1996-1997). Παρά τις προσπάθειες ωστόσο, του Ν. Ερμπακάν για ουσιαστικό άνοιγμα σε μουσουλμανικές χώρες, όπως τη Λιβύη, το Ιράν αλλά και σε οργανώσεις όπως τη Χαμάς, τη Χεζμπολάχ και τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, δεν κατάφερε ούτε αυτός, όπως και ο προκάτοχός του Τ. Οζάλ, να υπερκεράσει το τουρκικό κατεστημένο των κέντρων λήψεως αποφάσεων και διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, για το οποίο κύριος διαχειριστής ήταν ο στρατός και το Υπουργείο Εξωτερικών, με αποτέλεσμα να διατηρηθεί η στρατιωτική συνεργασία με το Ισραήλ και η σύμπλευση με τη Δύση, επιτείνοντας, όμως, την καχυποψία των Αράβων απέναντι των προθέσεων της Τουρκίας.

Τέλος, κομβικό σημείο για την χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, αποτέλεσε η τρομοκρατική επίθεση 11ης Σεπτεμβρίου 2001 και η ανάληψη της εξουσίας από τον Τ. Ερντογάν το 2003. Λεπτομέρειες για την πολιτική του Τ. Ερντογάν θα αναλυθούν παρακάτω στα στοιχεία της υψηλής στρατηγικής της Τουρκίας.

Συγκεκριμένα, μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, η γεωστρατηγική σημασία της Τουρκίας αυξήθηκε, με την έναρξη της μάχης κατά της τρομοκρατίας, αναβαθμίζοντας παράλληλα την εικόνα της τόσο στη Δύση, αλλά όσο και στις μουσουλμανικές χώρες της Μέσης Ανατολής. Έτσι, προβάλλοντας το μοντέλο της ισλαμικής Δημοκρατίας,⁷⁷ προσπάθησε να αποκαταστήσει την εταιρική

⁷⁶ Ahmet Davutoglu , *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, μτφ. Ν. Ραπτόπουλος, επιμ. Ν. Σαρρής, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), σ. 617-618.

⁷⁷ Τριανταφύλλου, Φωτίου, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του AKP: Προς μια PAX Ottomana*.

της βαρύτητα και να εφαρμόζει μία πολιτική «φιλανδοποίησης»⁷⁸ στις χώρες της περιοχής αυτής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο :

Σχεδίαση Υψηλής Στρατηγικής

1. Υψηλή Στρατηγική – Γενικά

Μετά την ανάλυση του ιστορικού υπόβαθρου των σχέσεων της Ρωσίας και της Τουρκίας στη περιοχή της Μέσης Ανατολής, των σχέσεων των δύο χωρών και της ανάδρασης που αντανakλούν στο σύγχρονο επιχειρησιακό περιβάλλον, για την εύστοχη εξέταση των στρατηγικών των δύο αυτών χωρών στην υπόψη περιοχή, είναι αναγκαία η δημιουργία και η ανάλυση μίας μεθοδολογίας πρότυπης σχεδίασης υψηλής στρατηγικής, μέσω της οποίας θα δομηθούν οι στρατηγικές των δύο αυτών χωρών στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ωστόσο, για την κατανόηση του νέου αυτού μοντέλου σχεδίασης είναι θεμιτή, αρχικώς, μία εννοιολογική και μία ιστορική ανάλυση του όρου «στρατηγική».

Η λέξη «στρατηγική» έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα και συγκεκριμένα προέρχεται από τη λέξη «στρατηγός», η οποία είναι συνθετικό των λέξεων «στρατός» και «άγειν» (που σημαίνει οδηγώ). Ετυμολογικά, υποδηλώνει την άσκηση της τέχνης του πολέμου. Για το λόγο αυτό η στρατηγική, παραδοσιακά, σήμαινε την τέχνη της στρατιωτικής διοίκησης προς την επίτευξη των τεθέντων στόχων. Ωστόσο, ο όρος της «στρατηγικής» στην εξελεγκτική του πορεία έπαψε να αποτελεί αποκλειστική ευθύνη των στρατιωτικών στα όρια της ένοπλης σύγκρουσης, και εισήλθε στο χώρο όλων των παραγόντων εθνικής ισχύος ενός κράτους. Έτσι, για παράδειγμα, στον εμπορικό χώρο, η επιχειρηματική στρατηγική αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της ορθής οργάνωσης και διαχείρισης των επιχειρήσεων.

Διαχρονικά, μεγάλοι ηγέτες και στρατηγικοί αναλυτές, έχουν προσδιορίσει την έννοια της «στρατηγικής» με διάφορους ορισμούς, κατατάσσοντας, αρχικά, αυτή στο χώρο της τέχνης παρά της επιστήμης.

⁷⁸ Ο όρος φιλανδοποίηση περιγράφει τη διαδικασία κατά την οποία μία μικρή χώρα, η οποία συνορεύει με μία μεγαλύτερη, αποκτά με συγκεκριμένο τρόπο εξαρτήσεις από την ισχυρή της γείτονα. Εξαρτήσεις που την κάνουν να αντιδρά αυτόματα και ευνοϊκά σε κάθε αίτημα της μεγαλύτερης χώρας. Η υιοθέτηση αυτής της στάσης είναι απότοκο του φόβου ότι η μικρή χώρα οδηγούμενη σε σύρραξη με το γείτονά της θα χάσει πολύ περισσότερα. Ο όρος αυτός αποτελεί κωδικοποίηση των ιστορικών σχέσεων της Φιλανδίας με τη Σοβιετική Ένωση. Βλέπε: Roger Scruton, *A Dictionary of Political Thought*, (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2007).

Ο Θουκυδίδης, στην ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου, καταγράφει για πρώτη φορά μια ολοκληρωμένη θεωρία στρατηγικής, συσχετίζοντας τη με την ασφάλεια που πρέπει να παράγουν τα κράτη. Το αξιοσημείωτο είναι η θεωρία αυτή προσεγγίζει πέραν της στρατιωτικής διάστασης της στρατηγικής και άλλες διαστάσεις, τις οποίες αν τα κράτη αφομοίωναν θα οδηγούνταν στο δρόμο προς τη νίκη. Χρησιμοποιώντας πλήθος στρατιωτικών εννοιών, διαπραγματεύεται μεγάλο αριθμό αναλύσεων σε κάθε επίπεδο στρατηγικής.⁷⁹ Έτσι, δικαίως, η θεωρία του αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία άλλοι μεταγενέστεροι στρατηγικοί αναλυτές ανέπτυξαν τις δικές τους θεωρίες στρατηγικής.⁸⁰

Ο Carl Von Clausewitz διαχωρίζοντας την τακτική από την στρατηγική, καθόρισε⁸¹ την τελευταία ως την τέχνη της χρησιμοποίησης των μαχών ως μέσο για την επίτευξη των σκοπών του πολέμου. Μετά από μία σειρά εύστοχων συσχετίσεων των δύο επιπέδων, τονίζει ότι στη στρατηγική δεν υφίσταται η έννοια της νίκης,⁸² αλλά περιλαμβάνει όλες τις διεργασίες για την επίτευξη της τακτικής νίκης, καθώς και τη μετέπειτα εκμετάλλευσή της.

Ο Basil Liddell Hart στο έργο του «Στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης»⁸³ δίνει έναν ευρύτερο ορισμό της στρατηγικής, καθώς υποστηρίζει ότι αυτή δεν ασχολείται απλά και μόνο με την κίνηση των δυνάμεων στη μάχη αλλά και με τα αποτελέσματα των ενεργειών τους. Υποστηρίζει ότι στρατηγική είναι η τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησης των στρατιωτικών μέσων προς επίτευξη ορισμένων πολιτικών σκοπών.

Προσεγγίζοντας νεότερες και πιο σύγχρονες θεωρίες στρατηγικής, ο Χ. Παπασωτηρίου, Καθηγητής διεθνών σχέσεων και στρατηγικών σπουδών του Παντείου

⁷⁹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη Από την Αρχαιότητα Έως Σήμερα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), σ. 57.

⁸⁰ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 1999), σ.80-85.

⁸¹ Carl Von Clausewitz, *On War*, επιμ. και μτφ. Michael Howard και Peter Paret, (Oxford : Oxford World's Classics, 2007), book 6, p. 160-167.

⁸² Αυτολεξεί στο κείμενο αναγράφει: «...in strategy there is no such thing as victory. Part of strategic success lies in timely preparation for a tactical victory; the greater the strategic success, the greater the likelihood of a victorious engagement. The rest of strategic success lies in the exploitation of a victory won. The more strategy has been able, through its ingenuity, to exploit a victorious battle...», Βλέπε: Carl Von Clausewitz, *On War*, book 6, chapter 3, p. 162.

⁸³ Basil Liddell Hart, *Στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης*, μτφ Κ. Γεωργαντάς, (Θεσσαλονίκη: Βανιάς, 1995).

Πανεπιστημίου, κατατάσσει την υψηλή στρατηγική⁸⁴ στο ανώτερο επίπεδο στρατηγικής ενός κράτους κατά το οποίο χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα όπως διπλωματικά, οικονομικά και στρατιωτικά για την επίτευξη του πολιτικού αντικειμενικού σκοπού, ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Έτσι, πέραν της παραδοσιακής διάστασης της υψηλής στρατηγικής, η οποία αφιερώνεται αποκλειστικά στη διαχείριση και αντιμετώπιση ενός πολέμου, εκτείνεται και σε μία άλλη διάσταση, η οποία αναλύει τις μακροσκοπικές υψηλές στρατηγικές των κρατών σε περιόδους τόσο πολέμου, αλλά όσο και ειρήνης. Η ανάλυση αυτής της υψηλής στρατηγικής επεκτείνεται σε στοιχεία συνεργασίας ιδεολογικού, διπλωματικού ή οικονομικού χαρακτήρα μεταξύ των κρατών, με απώτερο σκοπό την αύξηση των διεθνών ερεισμάτων και της επιρροής ενός εκάστου.

Σ' έναν πιο σύγχρονο ορισμό, τον οποίο παραθέτει ο Κ. Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής διεθνούς πολιτικής και στρατηγικών σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, η στρατηγική *«είναι η σύζευξη των μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης»*.⁸⁵ Με άλλα λόγια, η στρατηγική αποτελείται από τρία συστατικά στοιχεία: σκοπούς, μέσα, αντίπαλο. Μάλιστα, όταν ένα κράτος χρησιμοποιεί όλα τα διαθέσιμα μέσα (εκτός των στρατιωτικών) για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών, τότε εφαρμόζει υψηλή στρατηγική.⁸⁶

Αντίστοιχα, ο Andre Beaufre⁸⁷ αποδίδει τη στρατηγική ως τη τέχνη της επιλογής των καταλληλότερων από τα διαθέσιμα μέσα και την ενορχήστρωση της δράσης αυτών, ώστε να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός της πολιτικής.

2. Μεθοδολογία Σχεδίασης Υψηλής Στρατηγικής

Η στρατηγική, όμως, πέραν από τέχνη, είναι και επιστήμη, αφού ακολουθεί συγκεκριμένα πρότυπα, τα οποία απαιτούν κοινή ορολογία, και συγκεκριμένες διαδικασίες. Μπορεί να μην εμπεριέχει την συνεπαγωγικότητα των θετικών επιστημών, όμως η διαδικασία της χρήσης συγκεκριμένων δεδομένων

⁸⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6ος-11ος Αιώνας*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2007), σ. 15.

⁸⁵ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη Από την Αρχαιότητα Έως Σήμερα*, σ. 44.

⁸⁶ Η υψηλή στρατηγική κατέχει το πρώτο επίπεδο στρατηγικής. Ακολουθούν η στρατιωτική στρατηγική, η επιχειρησιακή τέχνη και τέλος η τακτική. Βλέπε: Κ. Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη Από την Αρχαιότητα Έως Σήμερα*, σ. 44-45.

⁸⁷ Andre Beaufre, *Introduction a la strategie (Εισαγωγή στη Στρατηγική)*, μτφ. Αντγος ε.α. Μαυρόπουλος Παναγιώτης, Αθήνα: ΓΕΕΘΑ 2015, σ. 16-17.

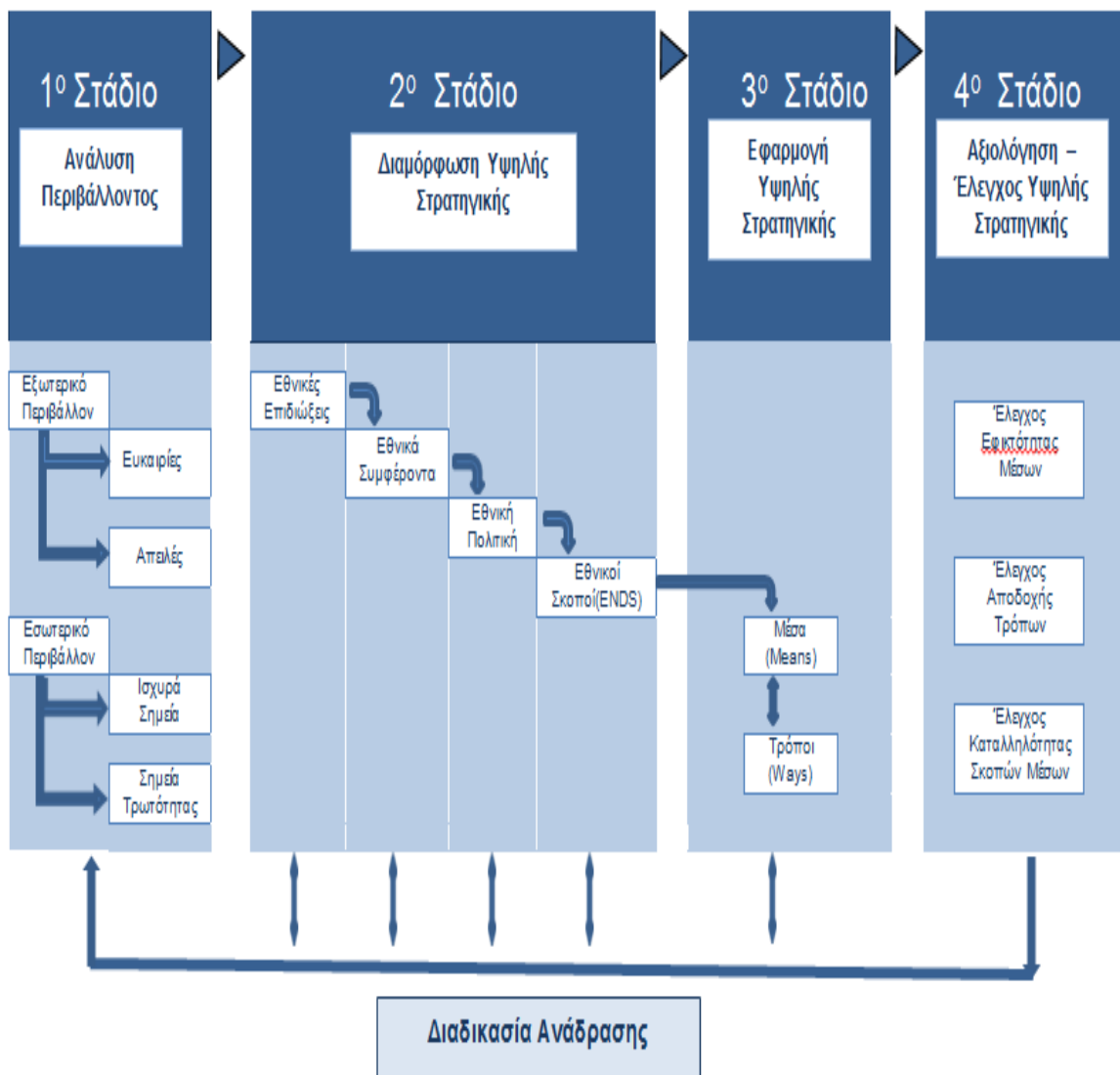
(ιστορικών, κοινωνικοπολιτικών κ.τ.λ.), της ανάλυσης αυτών και της εξαγωγής χρήσιμων αποτελεσμάτων ανάγει τη στρατηγική στο χώρο της επιστημονικής έρευνας.

Συνδυάζοντας τη μεθοδολογία μιας αμερικανικής ανάλυσης υψηλής στρατηγικής,⁸⁸ καθώς και μιας επιχειρηματικής στρατηγικής ανάλυσης⁸⁹ γίνεται μία προσπάθεια δημιουργίας ενός νέου μοντέλου ανάλυσης υψηλής στρατηγικής. Μέσα από αυτό το μοντέλο – πρότυπο ανάλυσης θα είναι εφικτή η υποστήριξη και η επίτευξη μιας δημιουργικής και δυναμικής διαδικασίας λήψης απόφασης. Στο πλαίσιο αυτό, και για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, το νέο αυτό μοντέλο σχεδίασης υψηλής στρατηγικής θα αποτελέσει το εργαλείο αναλυτικής βάσης της υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας και της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή.

Ωστόσο, μια λεπτομερής ανάλυση του μοντέλου αυτού είναι θεμιτή ώστε να γίνει κατανοητή η χρήση του στη παρούσα εργασία. Σύμφωνα, με το προτεινόμενο διάγραμμα - διάγραμμα 1, η σχεδίαση υψηλής στρατηγικής χωρίζεται σε τέσσερα στάδια: α) την ανάλυση του περιβάλλοντος, β) τη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής γ) την εφαρμογή της στρατηγικής αυτής, δ) την αξιοποίηση και έλεγχο της υψηλής στρατηγικής. Κατά το πρώτο στάδιο, αρχικώς, γίνεται η διερεύνηση του εθνικού - εσωτερικού περιβάλλοντος προσδιορίζοντας τα ισχυρά και τα τρωτά σημεία του εξεταζόμενου κράτους, και στη συνέχεια η διερεύνηση του διεθνούς - εξωτερικού περιβάλλοντος προσδιορίζοντας τις ευκαιρίες και τις απειλές που προέρχονται απ' αυτό. Με βάση τα συμπεράσματα που εξάγονται από την ανάλυση του πρώτου σταδίου, διαμορφώνεται και υλοποιείται η υψηλή στρατηγική. Ως τελικό στάδιο, η αξιολόγηση και ο έλεγχος τόσο της σχεδίασης όσο και της εφαρμογής της υψηλής στρατηγικής είναι αναγκαία. Τέλος, λόγω της ρευστότητας των εξεταζόμενων περιβαλλόντων, η διαδικασία επανεξέτασης και ανάδρασης σε κάθε στάδιο αποτελεί για τον στρατηγικό αναλυτή ενέργεια κομβικής σημασίας.

⁸⁸ US Army War College, *National Security Policy and Strategy*, Course Directive, Aug. 2014, pp. 4-7 & Appendix 1.

⁸⁹ Βασίλης Παπαδάκης, *Στρατηγική των Επιχειρήσεων: Ελληνική και Διεθνής Εμπειρία*, (Αθήνα : Μπένου, 6^η εκδ, 2012), σ.200-206.

Διάγραμμα 1: Στάδια Σχεδίασης Υψηλής Στρατηγικής

Στη συνέχεια θα γίνει μία προσπάθεια ανάλυσης του κάθε σταδίου σχεδίασης, ξεχωριστά:

1ο Στάδιο Σχεδίασης Υψηλής Στρατηγικής (Ανάλυση Περιβάλλοντος)

Ο στρατηγικός αναλυτής, αρχικώς, θα βασιστεί σε μία αποτελεσματική στρατηγική εκτίμηση του διεθνούς και εθνικού περιβάλλοντος, μέσα από την ανάλυση τεκταινόμενων γεγονότων, δράσεων και τάσεων που δρουν σ' αυτά.

Έτσι, κατά το πρώτο στάδιο της διαμόρφωσης της υψηλής στρατηγικής αναλύεται το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον του υπό εξέταση κράτους προς το οποίο στοχεύει η υψηλή στρατηγική (απεικονίζονται στο πρώτο από τα αριστερά πλαίσια του διαγράμματος σταδίων σχεδίασης υψηλής Στρατηγικής). Μέσω της

ανάλυσης αυτής συλλέγονται οι κατάλληλες πληροφορίες, χρήσιμες για την αξιολόγηση της κατάστασης και τη διαμόρφωση της μελλοντικής υψηλής στρατηγικής ενός κράτους. Συγκεκριμένα, από την ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος εξετάζονται οι ευκαιρίες (opportunities) και οι απειλές (threats), ενώ από την ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος εξετάζονται τα δυνατά (strengths) και τα αδύνατα – τρωτά (weaknesses) σημεία.

Αναλυτικότερα, τα δυνατά και αδύνατα σημεία, που προέρχονται από το εσωτερικό περιβάλλον του κράτους, για το οποίο σχεδιάζεται η υψηλή στρατηγική, προκύπτουν από τους εσωτερικούς πόρους που αυτό κατέχει. Εντοπίζονται από την ανάλυση των λειτουργιών και των συστημάτων του κράτους, και γενικά μεταβλητών, όπως του γεωγραφικού, δημογραφικού, οικονομικού, στρατιωτικού, επιστημονικού – τεχνολογικού παράγοντα, παράγοντα εσωτερικής νομιμοποίησης καθώς και παράγοντα φυσικών πόρων.

Από την άλλη μεριά, οι ευκαιρίες και οι απειλές αντανακλούν μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος του κράτους, και συγκεκριμένα του κράτους για το οποίο στοχεύει η στρατηγική. Αυτές οι ευκαιρίες και οι απειλές θα πρέπει το κράτος που σχεδιάζει την υψηλή στρατηγική να εντοπίσει, να προσαρμοστεί σε αυτές ή ακόμα και να τις προσαρμόσει στα μέτρα της, όπου κάτι τέτοιο είναι εφικτό. Ένας βασικός παράγοντας που οφείλεται να εξετασθεί κατά τη φάση αυτή είναι η ισορροπία ισχύος.

Γενικά, κατά την εφαρμογή της ανάλυσης επιχειρείται να απαντηθούν ορθολογικά και με όσο το δυνατόν πιο ποσοτικοποιημένο τρόπο ερωτήματα για τη κάθε ερευνώμενη μεταβλητή.

Μέσω της ανάλυσης του εσωτερικού περιβάλλοντος εντοπίζονται και αξιολογούνται τα δυνατά τα σημεία του κράτους, επί των οποίων η υψηλή στρατηγική επενδύει, ενώ γίνεται εφικτός ο εντοπισμός των αντίστοιχων αδυνάτων, προς επιδιόρθωση αυτών. Αντίστοιχα, μέσω της ανάλυσης του εξωτερικού περιβάλλοντος, εντοπίζονται και εκμεταλλεύονται τα παράθυρα ευκαιρίας που υπάρχουν ή θα παρουσιασθούν στο μέλλον, αλλά και συνάμα και οι υποβόσκουσες απειλές, προς αποφυγή ή μετατροπή αυτών σε «ευκαιρίες». Είναι γνωστή η ρήση ότι «κάθε απειλή είναι απλά μια συγκαλυμμένη ευκαιρία».

2° Στάδιο Σχεδίασης Υψηλής Στρατηγικής (Διαμόρφωση Υψηλής Στρατηγικής).

Κατά το στάδιο αυτό, η πολιτική ηγεσία, βασιζόμενη στις εκτιμήσεις του προηγούμενου σταδίου, θέτει τις εθνικές επιδιώξεις (national purpose), δηλαδή τις

ανάγκες ή ανασφάλειες που ένα κράτος βιώνει, ως ενεργός παράγοντας του διεθνούς συστήματος, και οι οποίες θα αποτελέσουν το σημείο εκκίνησης ολόκληρης της διαδικασίας. Με βάση τις εθνικές επιδιώξεις, καθορίζονται τα εθνικά συμφέροντα (national interests). Αυτά ιεραρχούνται με σειρά προτεραιότητας (intensity for each interest), εντοπίζοντας τις τάσεις και τις προκλήσεις για το καθένα εθνικό συμφέρον ξεχωριστά (trends and opportunities).

Ο καθορισμός των συμφερόντων και κυρίως η ιεράρχηση τους απαιτούν μια συνεχή διανοητική λειτουργία των αναγκαίων θεσμικών οργάνων του κράτους. Άνευ εθνικών συμφερόντων, τα οποία είναι αλληλένδετα και αλληλοτροφοδοτούμενα με την ύπαρξη αντιπάλου-αντιπάλων και με την κουλτούρα κάθε λαού, είναι αδύνατο να υπάρξει εθνική στρατηγική. Όπως αναφέρθηκε, η στρατηγική ουδέποτε εφαρμόζεται σε κενό αλλά είναι το αποτέλεσμα υπαρκτών προβλημάτων, επιδιώξεων και στόχων.

Στο πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής, το σύνολο των εθνικών συμφερόντων αποτελούν τη βάση για τη διατύπωση της εθνικής πολιτικής (national policy) και του προσδιορισμού των εθνικών πολιτικών σκοπών (Ends) εναντίον υφιστάμενων ή ενδεχόμενων, στο εξωτερικό ή εσωτερικό, αντικρουόμενων δυνάμεων ή απειλών.

Απεικονίζονται στο δεύτερο από τα αριστερά πλαίσιο του διαγράμματος σταδίων σχεδίασης υψηλής στρατηγικής.

3ο Στάδιο Σχεδίασης Υψηλής Στρατηγικής (Υλοποίηση Υψηλής Στρατηγικής).

Με βάση τους πολιτικούς στόχους (Ends), καθορίζονται τα μέσα (means) και οι πηγές που είναι διαθέσιμα, ενώ εξετάζονται οι πιθανοί τρόποι (ways), οι οποίοι χρησιμοποιούν τα μέσα και τις πηγές, για την πραγμάτωση των πολιτικών στόχων.

Δηλαδή, στο στάδιο αυτό αρχικά αναζητείται με τι μέσα (means) επιδιώκονται οι τιθέμενοι πολιτικοί στόχοι (ends), και στην συνέχεια καθορίζονται οι τρόποι (ways), με τους οποίους τα μέσα αυτά αναπτύσσονται, ώστε να ανταποκρίνονται στις υφιστάμενες απειλές ή ευκαιρίες. Από την παραπάνω ανάλυση γίνεται κατανοητή η άμεση αλληλεξάρτηση που υπάρχει ανάμεσα σε αυτά τα τρία στοιχεία της στρατηγικής.

Απεικονίζονται στο τρίτο από τα αριστερά πλαίσιο του διαγράμματος σταδίων σχεδίασης υψηλής στρατηγικής.

4^ο Στάδιο Σχεδίασης Υψηλής Στρατηγικής (Αξιολόγηση - Έλεγχος Υψηλής Στρατηγικής).

Κατά το τελευταίο στάδιο της αξιολόγησης και του ελέγχου της στρατηγικής (τελευταίο πλαίσιο του διαγράμματος σταδίων σχεδίασης υψηλής στρατηγικής), ελέγχεται η εγκυρότητα, ανθεκτικότητα, καταλληλότητα της στρατηγικής. Συγκεκριμένα, μέσω της εκτίμησης κινδύνου της υψηλής στρατηγικής (risk assessment), ελέγχεται η στρατηγική ως προς τα παρακάτω:

Την εφικτότητα (feasibility) των μέσων άσκησης της στρατηγικής (Means Test). Δηλαδή, εξετάζεται αν διατίθενται τα μέσα για την υλοποίηση των τρόπων και των μεθόδων της στρατηγικής.

Την αποδοχή (acceptability) των τρόπων και μεθόδων άσκησης της στρατηγικής (Ways Test). Δηλαδή, εξετάζεται αν οι τρόποι άσκησης στρατηγικής έχουν την απαραίτητη υποστήριξη, αν είναι νόμιμοι, ηθικοί και άξιοι κόστους.

Την καταλληλότητα (suitability) των στόχων και των τρόπων άσκησης της στρατηγικής (Ends and Ways Test). Δηλαδή, εξετάζεται αν οι τρόποι άσκησης της στρατηγικής είναι οι κατάλληλοι για να πετύχουν τους επιδιωκόμενους στόχους.

Με τη διαδικασία της αξιολόγησης, ο αναλυτής αξιολογεί τα στοιχεία της στρατηγικής και τις πιθανότητες επιτυχίας αυτών, ώστε αν χρειαστεί να προβαίνει στις κατάλληλες επιδιορθώσεις.

Τέλος είναι αξιοσημείωτο να ειπωθεί ότι η σχεδίαση της υψηλής στρατηγικής δεν είναι μία εύκολη διαδικασία, απεναντίας το άναρχο και ρευστό διεθνές περιβάλλον καθώς και μεταβλητότητα των ποικίλων παραγόντων αυξάνουν το βαθμό δυσκολίας σχεδίασης στρατηγικής. Για το λόγο αυτό στο διάγραμμα σχεδίασης υψηλής στρατηγικής που ακολουθεί προστίθεται η διαδικασία της ανάδρασης, η οποία μπορεί να δράσει σε οποιοδήποτε στάδιο σχεδίασης.

Απώτερη επιδίωξη αυτής της πρότυπης διαδικασίας σχεδίασης υψηλής στρατηγικής είναι η επίτευξη της καλύτερης «τοποθέτησης» των προς εξέταση κρατών στο «διεθνή γίγνεσθαι» και η ανάλυση αυτής της θέσης κατά το δυνατόν πιο αποτελεσματικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο :

Υψηλή Στρατηγική της Ρωσίας στην Ευρύτερη Περιοχή της Μέσης Ανατολής

1^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

1. Εξωτερικό Περιβάλλον (Κρατών Μέσης Ανατολής)

α. Γενικά

Το εξωτερικό περιβάλλον της Ρωσίας, για την υπόψη στρατηγική, αποτελεί η πολιτικο-στρατιωτική και οικονομική κατάσταση των υπ' εξέταση χωρών της Μ. Ανατολής, για τις οποίες στοχεύει η υψηλή στρατηγική της Ρωσίας. Κατ' επέκταση μία ιστορική, πολιτικο-θρησκευτική και γεωστρατηγική ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος της περιοχής της Μέσης Ανατολής είναι αναγκαία για τη σχεδίαση της υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας.

Ο όρος «Μέση Ανατολή» επινοήθηκε από τον Αξιωματικό του Αμερικανικού πολεμικού Ναυτικού και ιστορικού Άλφρεντ Θάιερ Μάχαν, το 1902, με σκοπό να προσδιορίσει την περιοχή που εκτείνονταν ανάμεσα στην Αραβία και τις Ινδίες και είχε ως επίκεντρό τον Περσικό Κόλπο, περιοχή ύψιστης σημασίας για την ναυτική στρατηγική.⁹⁰ Στην πορεία του χρόνου, ο όρος αποδείχθηκε αρκετά χρήσιμος για την ιμπεριαλιστική στρατηγική των μεγάλων δυνάμεων της Δύσης, ώστε, βαθμιαία, τα γεωγραφικά του όρια επεκτάθηκαν, έτσι που σήμερα περιλαμβάνουν όχι πια απλώς τις χώρες γύρω από τον Περσικό Κόλπο, αλλά και τα εδάφη από την Αίγυπτο μέχρι το Ιράν και από την Υεμένη μέχρι την Τουρκία.⁹¹

⁹⁰ Bernard Lewis, *Η Μέση Ανατολή, Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1970), μτφ – επιμ. Κώστας Χατζηαργύρη, Κεφάλαιο 1^ο, σ. 1-15.

⁹¹ Αλέξανδρος Κούτσης, *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1992), Τόμος Α', σ. 10.

Χάρτης 1: Μέση Ανατολή⁹²

Ιστορικά, η Μέση Ανατολή αποτελούσε ένα ψηφιδωτό διαφορετικών λαών, πολιτισμών και θρησκειών με διάρκεια ζωής χιλιετιών, και δικαίως, χαρακτηρίζεται η κοιτίδα των πιο παλιών πολιτισμών του κόσμου.⁹³ Ωστόσο, αυτό το μίγμα διαφορετικών εθνοτήτων και θρησκευτικών ομάδων, διευκόλυνε, διαχρονικά, τις μεγάλες δυνάμεις που ενδιαφέρονταν για την περιοχή της Μέσης Ανατολής, ώστε να έχουν εύκολη πρόσβαση για την διαίρεση της περιοχής αυτής, ανάλογα με τα ζωτικά τους συμφέροντα. Στο πλαίσιο αυτό, οι ΗΠΑ, όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή της εργασίας, το 2003, καθιέρωσαν τον όρο «Περιοχή της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής»,⁹⁴ μία διεύρυνση που συνέπεσε με κεφαλαιώδους σημασίας στόχους της αμερικανικής πολιτικής, όπως διαμορφώθηκαν μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου.

Εμβαθύνοντας την ιστορική και γεωγραφική ανάλυση της περιοχής, ο χάρτης των κρατών της Μέσης Ανατολής είναι προϊόν δύο διαδικασιών· μίας πρώτης ιστορικής μακροπρόθεσμης διαδικασίας και μίας δεύτερης αντίστοιχης

⁹² Πηγή: <http://epikaira.gr/article/pos-sxediastike-o-xartis-tis-neas-mesis-anatolis>.

⁹³ Bernard Lewis, *Η Μέση Ανατολή, Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Κεφάλαιο 1^ο, σ. 1-15.

⁹⁴ Satloff R., "The Greater Middle East Partnership, A Work Still Very Much in Progress", Policy watch 836, Washington Institute for Near East Policy, 25 Feb, 2004, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-greater-middle-east-partnership-a-work-still-very-much-in-progress> (Πρόσβαση στις 30/08/2016).

σύγχρονης. Η πρώτη μακροπρόθεσμη ιστορική διαδικασία είναι η εξέλιξη επί αιώνες και χιλιετίες των κρατών και του πολιτισμού της περιοχής, και η επίδραση στην περιοχή του ευρωπαϊκού οικονομικού και πολιτικού συστήματος κατά τον 19^ο και στις αρχές του 20^ο αιώνα.⁹⁵ Η «Αραβία», όρος που σήμερα αναφέρεται στην Αραβική Χερσόνησο (στα αραβικά jazira, που στην ακριβή της μετάφραση σημαίνει «νησί»), έχει ηλικία μεγαλύτερη των δύο χιλιάδων χρόνων. Η σύγχρονη Μέση Ανατολή,⁹⁶ όσον αφορά τόσο τη μορφή όσο και την ονομασία, σε μεγάλο βαθμό σχηματίστηκε πολύ πιο πρόσφατα και υπό την επίδραση ξένων πιέσεων. Έτσι, αν και ο όρος «Μέση Ανατολή» επινοήθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1902), όπως αναφέρθηκε, το εδαφικό καθεστώς που διέπει την ευρύτερη περιοχή της Μέσης και Εγγύς Ανατολής καθιερώθηκε με την Γαλλο-Βρετανική μυστική συμφωνία του Μαΐου 1916, γνωστή και ως Σάικς-Πικό.⁹⁷

Γεωστρατηγικώς, η σημασία της Μέσης Ανατολής για την διεθνή πολιτική ήταν ιδιαίτερα μεγάλη καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, όπως αναφερθήκαμε, τόσο εξαιτίας της ενεργειακής εξάρτησης της Δύσης από το πετρέλαιο του Κόλπου, όσο και εξαιτίας του οικουμενικού ανταγωνισμού των δύο υπερδυνάμεων. Ωστόσο, η ύψιστη γεωστρατηγική αξία της Μέσης Ανατολής δεν επηρεάστηκε από το τέλος του διπολισμού. Αντίθετα, οι αλλαγές που επήλθαν στην διεθνή σκηνή αλλά και οι δραματικές αλλαγές που προκάλεσε στην περιφέρεια η επίθεση εναντίον του Ιράκ το 1991, αύξησαν το βάρος της περιοχής αυτής, η οποία μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, μετατράπηκε σε απόλυτη προτεραιότητα της αμερικανικής πολιτικής και όχι μόνο. Σήμερα, η περιοχή της Μέσης Ανατολής συνεχίζει να αποτελεί το βασικό πεδίο αναμετρήσεως των μεγάλων δυνάμεων, με μία μορφή αλληλεξάρτησης των συμφερόντων μεταξύ των χωρών αυτών και των χωρών της Μέσης Ανατολής. Μία αλληλεξάρτηση που μπορεί να αποτελέσει στοιχείο αδυναμίας αλλά και δύναμης συνάμα και των δύο πλευρών.⁹⁸

Γεωλογικώς, η Μέση Ανατολή αποτελεί ένα ιδιαίτερα ανομοιογενές υποσύστημα, το οποίο χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία του εδάφους,

⁹⁵ Bernard Lewis, *The Middle East: 2000 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day*, Weidenfeld and Nicolson, London 1995.

⁹⁶ Roger Adelson, *London and Invention of the Middle East*, Yale University Press, New Haven 1994, p. 22.

⁹⁷ Γεώργιος Φίλης, «Μέση Ανατολή: Η Μοίρα της Περιοχής Μέσα από Δύο Χάρτες», 5 Νοε 2015, <http://www.liberal.gr/arthro/19724/epikairoti/2015/euruteri-mesi-anatoli-i-moira-tis-periochis-mesa-apo-duo-chartes.html> (Πρόσβαση στις 28/08/2016).

⁹⁸ Bernard Lewis, *Η Μέση Ανατολή, Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Εισαγωγή.

όπως για παράδειγμα εκτεταμένες έρημοι στις χώρες του κόλπου ή εξαιρετικά εύφορες περιοχές, όπως το Δέλτα του Νείλου.⁹⁹ Παράλληλα υπάρχει τεράστια ανισότητα στους διαθέσιμους φυσικούς πόρους κάθε χώρας, όσον αφορά το νερό και το πετρέλαιο, πράγμα το οποίο έχει οδηγήσει, κατά το παρελθόν, σε αρκετές κρίσεις μεταξύ γειτονικών κρατών (π.χ. Τουρκία-Συρία για τα νερά του Ευφράτη, Ιράκ-Κουβέιτ για το πετρέλαιο).¹⁰⁰

Οικονομοστατιστικώς, είναι αξιοσημείωτο να ειπωθεί, ότι το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο και άλλοι φυσικοί πόροι καθιστούν τη Μέση Ανατολή σε μία από τις πιο πλούσιες περιοχές του πλανήτη.¹⁰¹ Τα επιβεβαιωμένα αποθέματα πετρελαίου αποτελούν το 57% των παγκοσμίων αποθεμάτων και το 40% των αντιστοίχων αποθεμάτων φυσικού αερίου. Πέντε από τις επτά χώρες του Κόλπου βρίσκονται μεταξύ των δέκα χωρών με τα μεγαλύτερα επιβεβαιωμένα αποθέματα πετρελαίου παγκοσμίως (Πίνακας 1).

A/A	ΧΩΡΑ	Αποθέματα Πετρελαίου (δισ. βαρέλια) (2015)	Ημερήσια Παραγωγή (χιλ. βαρέλια/ημ.)	Αποθέματα Φυσικού. Αερίου (τρис ft ³) (2015)	Θέση στην παγκόσμια κατάταξη (ως προς ΦΑ)
1	Βενεζουέλα	298,0	2.685	197,0	8
2	Σαουδική Αραβία	268,0	11.948	294,0	5
3	Καναδάς	172,0	4.511	72,0	18
4	Ιράν	158,0	3.447	1.201,0	2
5	Ιράκ	144,0	4.049	112,0	12
6	Κουβέιτ	104,0	2.714	63,0	20
7	ΗΑΕ	98,0	3.474	215,0	7
8	Ρωσία	80,0	11.035	1.688,0	1
9	Λιβύη	48,0	461	53,0	22
10	ΗΠΑ	40,0	15.124	369	4

Πίνακας 1: Παγκόσμια κατάταξη χωρών ως προς τα ενεργειακά τους αποθέματα¹⁰²

⁹⁹ Bernard Lewis, *Η Μέση Ανατολή, Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Κεφάλαιο 1^ο, σ. 1-15.

¹⁰⁰ Μπουράκ Μπεκνίλ, “ Πώς Η Κατάσταση Στη Συρία Γύρισε Μπούμερανγκ Για Την Τουρκία,” ΤΟ ΒΗΜΑ, 2014, <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=643509> σ. 4 (Πρόσβαση 11/07/2016).

¹⁰¹ Bernard Lewis, *Η Μέση Ανατολή, Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Παράρτημα 4, σ. 171-175.

¹⁰² Πηγή: U.S. Energy Information Administration (EIA), <http://www.eia.gov/beta/international/?fips=SY>, (Πρόσβαση στις 1/07/2016).

Με δεδομένη την έκταση της Μέσης Ανατολής που φτάνει τα 14.2 εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα, που ισοδυναμεί με το 10,2% της συνολικής έκτασης της γης και της γεωγραφικής της θέσης, πλησίον των «διψασμένων» για ενέργεια χωρών της ΝΑ Ασίας, της Ινδίας και της Κίνας, της προσδίδει επιπρόσθετη αξία.

Επιπλέον, η συστηματική εξόρυξη του πετρελαίου και του φυσικού αερίου από το Ισραήλ,¹⁰³ το 2009 καθώς και οι ανακαλύψεις σημαντικών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ της Κύπρου, του Λιβάνου, του Ισραήλ και της Αιγύπτου μέσα στο 2011,¹⁰⁴ μετέβαλλε τα γεωπολιτικά δεδομένα της περιοχής και τροποποίησε τις ισορροπίες ισχύος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η μόνη περίπτωση απειλής της υπεραξίας των ενεργειακών αποθεμάτων της Μέσης Ανατολής αποτελούν οι εξελίξεις στον τομέα της αξιοποίησης του σχιστολιθικού αερίου (Shale Gas), η οποία είναι υπαρκτή και άμεση. Οι ΗΠΑ¹⁰⁵ ήδη αξιοποιεί τεράστια αποθέματα του εδάφους της, γεγονός που τις καθιστά ικανές να εξάγουν φυσικό αέριο μέχρι το 2030, ανταγωνιζόμενες τις ενεργειακές αγορές του Κόλπου. Το αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ, εισήγαγαν το 33% της παραγωγής του Κατάρ σε φυσικό αέριο για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών τους πλέον χρησιμοποιούν ενδογενείς πόρους. Ωστόσο, τα σχιστολιθικά πετρώματα κρύβουν και σχιστολιθικό πετρέλαιο: η Ρωσία κατατάσσεται πρώτη στα επιβεβαιωμένα αποθέματα σχιστολιθικού πετρελαίου με 75 δις βαρέλια, οι ΗΠΑ δεύτερες με 58 δις και η Κίνα τρίτη με 32 δις. Οι χώρες του Κόλπου ξεκινούν και εκείνες παρόμοια προγράμματα εκμετάλλευσης. Η Σαουδική Αραβία εκτιμάται ότι διαθέτει τα πέμπτα μεγαλύτερα αποθέματα σχιστολιθικού αερίου, σε σύνολο 41 χωρών έως τώρα.¹⁰⁶

¹⁰³ Μιχάλης Έρνεστ, «Το παιχνίδι της ενέργειας στην Αν. Μεσόγειο», 27 Οκτωβρίου 2015, <http://www.eboulevard.gr/2015/10/27/painhidi-tis-energeias-stin-mesogeio>, (Πρόσβαση στις 20/8/2016).

¹⁰⁴ Αθανάσιος Πίτατζης, «Ο πόλεμος των αγωγών στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο», 15 Οκτωβρίου 2014, <http://energypress.gr/news/o-polemos-ton-agogon-stin-notioanatoliki-mesogeio>, (Πρόσβαση στις 21/08/2016).

¹⁰⁵ International Energy Agency Publications «Golden Rules for a Golden Age of Gas», Paris, France, 2012, http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2012_GoldenRulesReport.pdf (Πρόσβαση στις 02/07/2016).

¹⁰⁶ -, «Saudi Arabia to Join US as Shale Gas Producer», 14 Oct 2013, <http://gulfnews.com/business/oil-gas/saudi-arabia-to-join-us-as-shale-gas-producer-1.1243232> (Πρόσβαση στις 02/01/2016).

Πολιτικο-θρησκευτικώς,¹⁰⁷ όσο αφορά τα πολιτεύματα, υπάρχουν διαφορές, όπως είναι αναμενόμενο, και μεταξύ των πολιτευμάτων των κρατών της περιοχής, όπου τα μοναρχικά και δημοκρατικά πολιτεύματα απέχουν κατά πολύ από τα αντίστοιχα δυτικά, ενώ υπάρχει και ένα θεοκρατικό κράτος, αυτό του Ιράν. Διαφοροποιήσεις, επίσης υπάρχουν σε επίπεδο εθνικό, θρησκευτικό, γλωσσικό και πολιτισμικό, πράγμα το οποίο περιπλέκει ακόμα περισσότερο τις διακρατικές σχέσεις στην περιοχή. Έτσι, ακόμα και μέσα στα πλαίσια του αραβικού κόσμου, ο οποίος αποτελεί το πιο ομοιογενές σύνολο στην περιοχή, υπάρχουν θρησκευτικές διαφοροποιήσεις, καθώς εκτός των δύο βασικών θρησκευτικών ρευμάτων, τους σουνίτες και τους σίιτες, υπάρχουν και οι Δρούζοι, οι Αλεβίτες, οι Αλαουίτες κ.τ.λ. Διαφορετικοί λαοί από τους Άραβες, είναι οι Τούρκοι, οι Εβραίοι, οι Ιρανοί, οι Αφγανοί, οι Πακιστανοί κλπ. Σημαντική επίσης είναι και η παρουσία του Κουρδικού πληθυσμού, ενός λαού που δεν έχει αποκτήσει κρατική οντότητα καθώς ο πληθυσμός αυτός διαμοιράζεται σε τέσσερα κράτη (Τουρκία, Συρία, Ιράκ και Ιράν).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης, η Μέση Ανατολή, το παρόν διάστημα, τροφοδοτεί, επηρεάζει και προκαλεί το παγκόσμιο σύστημα σταθερότητας, διανύοντας τις παρακάτω περιόδους ή αλληλοεπηρεαζόμενες κρίσεις:

- (1) Τον εμφύλιο στη Συρία.
- (2) Την πολιτική αστάθεια στην Αίγυπτο.
- (3) Τα παράθυρα ευκαιρίας που ανοίγει και οι αντιδράσεις που δημιουργεί η έγκριση του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν.
- (4) Τον εμφύλιο στην Υεμένη.
- (5) Τον ενεργειακό ανταγωνισμό.

Το «μη νομιμοποιημένο» ισλαμικό κράτος και άλλες ισλαμιστικές οργανώσεις τροφοδοτούν την αστάθεια και οξύνουν τις υπό εξέλιξη κρίσεις, ταλανίζοντας πολλές περιοχές της Μέσης Ανατολής, όπως Συρία, Ιράκ, Λίβανος, Υεμένη.

Στην συνέχεια, μέσα από την ανάλυση αυτών των κρίσεων θα παρουσιασθούν τα υπό εξέταση κράτη της Μέσης Ανατολής, τα οποία ως δρώντες στο ίδιο υποσύστημα επηρεάζουν και επηρεάζονται από αυτές.

¹⁰⁷ Bernard Lewis, *Η Μέση Ανατολή, Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Κεφάλαιο 1^ο, σ. 1-15.

(1) Εμφύλιος στην Συρία

Καταρχήν η Συρία, την τελευταία 5ετία βίωσε μία κατάσταση που μπορεί κάλλιστα να χαρακτηριστεί ως ανθρωπιστική καταστροφή. Όλα ξεκίνησαν, με την εξέγερση του συριακού λαού κατά του καταπιεστικού και απολυταρχικού καθεστώτος του Bashar al-Assad (Β. Άσαντ). Μέσα στο πλαίσιο της υπό εξέλιξης «Αραβικής Άνοιξης»,¹⁰⁸ η εξέγερση κατέληξε σε μία αιματοχυσία μεταξύ του καθεστώτος και των συμμάχων του (Hezbollah (Χεζμπολάχ), Ιράν), από την μία πλευρά, και ακραίων μουσουλμανικών οργανώσεων/ομάδων^{109,110}, από την άλλη. Επικρατέστερη των τελευταίων η τζιχαντιστική στρατιωτική οργάνωση του Ιράκ και της Συρίας ISIS, η οποία αποτελούσε παρακλάδι της οργάνωσης Αλ Κάιντα.¹¹¹ Όμως αποκηρύχτηκε από την μητρική οργάνωση, τον Φεβρουάριο του 2014, όταν ήρθε σε σύγκρουση με την Αλ Νούσρα, ένα άλλο παρακλάδι της Αλ Κάιντα στη Συρία.¹¹² Στις 29 Ιουνίου 2014 ανακήρυξε μονομερώς την ίδρυση χαλιφάτου, ορίζοντας ως «χαλίφη» τον επικεφαλής της, Αμπντού Μπακρ αλ- Μπαγκντάντι.¹¹³

Και οι δύο πλευρές είχαν επιδοθεί σε μια σειρά αποτρόπαιων εγκλημάτων κατά αιχμαλώτων και αμάχων, χρησιμοποιώντας τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να τα γνωστοποιήσουν ευρύτερα και να σπείρουν τον τρόμο στους αντιπάλους τους, με σκοπό να κάμψουν το ηθικό τους. Δεν είναι επίσης λίγα τα διαπιστωμένα περιστατικά χειραγώγησης της παγκόσμιας κοινής γνώμης, μέσω σκηνοθετημένων περιστατικών βίας.

¹⁰⁸ Ημερίδα ΑΡΑΒΙΚΗ ΑΝΟΙΞΗ, Κ. Αιλιανός, Κ. Γρίβας, Ι. Ζέπος, Ι. Μαζής, Κ. Πατραγιάς, Μ. Χριστοδούλου (επιμ.), Εταιρεία Σπουδών, Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα, Νοε 2013 .

¹⁰⁹ -, «Συρία: Και επίσημα διάσπαση των αντικαθεστωτικών...», 28/09/2013, <http://www.defence-point.gr/news/?p=85388> (Πρόσβαση στις 17/03/2016).

¹¹⁰ Erika Solomon «Syria rebels reject opposition coalition, call for Islamic leadership», 25 Sep 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/09/25/us-syria-crisis-opposition-idUSBRE98O0LA20130925> (Πρόσβαση στις 17/06/2016).

¹¹¹ Ποιοι είναι οι μαχητές του Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ και του Λεβάντε, <http://www.news.gr/kosmos/alles-hores/article/155381/poioi-einai-oi-mahhtes-toy-islamikoy-kratoys-toy-i.html> (Πρόσβαση στις 17/06/2016).

¹¹² Η Αλ Κάιντα αποκηρύσσει την οργάνωση Ισλαμικό Κράτος, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22769&subid=2&pubid=63957967> (Πρόσβαση στις 17/06/2016).

¹¹³ Ισλαμικό χαλιφάτο ανακήρυξαν οι ακραίοι ισλαμιστές, <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26511&subid=2&pubid=113299940> (Πρόσβαση στις 17/06/2016).

Η βοήθεια που προσέφερε η Χεζμπολάχ στο συριακό καθεστώς, έχει προκαλέσει σημαντική φθορά και στην ίδια. Οι απώλειες που είχε υποστεί ήταν σημαντικές. Η εμπλοκή της στη συριακή κρίση είχε ως αποτέλεσμα την μεταφορά του πολέμου και στις ελεγχόμενες από την ίδια περιοχές της Βηρυτού, με σειρά από βομβιστικές επιθέσεις από σουνιτικές οργανώσεις. Την ίδια φθορά υπέστη και το Ιράν το οποίο στήριζε με κάθε τρόπο την κυβέρνηση Β. Άσαντ.

Η ρωσική επέμβαση στα τέλη του Σεπτεμβρίου 2015 ήταν καταλυτική για την ανάκαμψη των καθεστωτικών δυνάμεων του Άσαντ και την τελική στροφή της πλάστιγγας του πολέμου υπέρ αυτού.

Το δράμα της Συρίας πήγε να λάβει ένα προσωρινό τέλος με την διακοπή των εχθροπραξιών και την αποχώρηση των στρατευμάτων, μετά την επιτυχή έκβαση των διαπραγματεύσεων μεταξύ της κυβέρνησης της Δαμασκού και της κατακερματισμένης, αλλά, αρχικά αδιάλλακτης αντιπολίτευσης, στην Γενεύη την 27 Φεβρουαρίου 2016. Ωστόσο, η σύγκρουση στη Συρία δεν σταμάτησε,¹¹⁴ και πλέον δεν αποτελεί πλέον αμιγώς εσωτερική, αδελφοκτόνο υπόθεση, καθώς έχουν εμπλακεί ενεργά πλείστοι άλλοι δρώντες: κράτη και οργανώσεις της περιοχής αλλά και εκτός αυτής. Εμπεριέχει δε τη δυναμική διάχυσης της ένοπλης βίας σε γειτονικές χώρες, της μετεξέλιξης σε θρησκευτική (σουνίτες-σιΐτες) σύγκρουση ή ακόμα και αλλαγής του γεωγραφικού χάρτη της περιοχής (με γεωγραφικό κατακερματισμό της Συρίας).

Ωστόσο, την παρούσα φάση, τρεις βασικοί κρατικοί δρώντες στην περιοχή, η Ρωσία, το Ιράν και Τουρκία, συμφώνησαν το Δεκέμβριο του 2016,¹¹⁵ για την επίτευξη ειρηνευτικής συμφωνίας για την οριστική διακοπή των εχθροπραξιών στην περιοχή της Συρίας.

(2) Πολιτική Αστάθεια στην Αίγυπτο

Ιστορικά, όπως έχει αναφερθεί, η Αίγυπτος αποτελούσε σημαντική χώρα τόσο για τον Μουσουλμανικό κόσμο, όσο και για την περιοχή της Μέσης Ανατολής.

¹¹⁴ Samer Abboud, "The Syrian conflict does not end here", 15/03/2016, <http://www.aljazeera.com/news/2016/03/syrian-conflict-160315072807168.html> (Πρόσβαση στις 30/06/2016).

¹¹⁵ -, «Διακήρυξη της Μόσχας»: Ρωσία, Τουρκία και Ιράν για τους όρους ειρήνευσης στη Συρία», <http://gr.euronews.com/2016/12/20/russia-iran-and-turkey-push-for-syria-peace-plan-without-us-or-un> , (Πρόσβαση στις 27/12/2016)

Ωστόσο, ο ρόλος της Αιγύπτου ήταν, πάντα, αμφιλεγόμενος. Μετά, την επανάσταση του 2011¹¹⁶ και την πτώση του προέδρου της Αιγύπτου Χόσνι Μουμπάρακ, ο προερχόμενος από τις τάξεις της Μουσουλμανικής Αδελφότητας Πρόεδρος Mohamed Morsi -Μόρσι, κατά την βραχύβια θητεία του (30 Ιουν 12 - 3 Ιουλ 13), έδειξε τάσεις φιλο – ισλαμικής πολιτικής, αναβαθμίζοντας τις σχέσεις του με την Τουρκία και προκαλώντας τη δυσαρέσκεια της Σαουδικής Αραβίας. Η επέμβαση του στρατού ήρθε ως απάντηση στις μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας σε πλατείες πόλεων της Αιγύπτου, που ζητούσαν την παραίτηση του Μ. Μόρσι, φέρνοντας την έκρυθμη κατάσταση στα πρόθυρα εμφυλίου πολέμου.¹¹⁷

Το καθεστώς Μ. Μόρσι, συνεπές στη σουνιτική ιδεολογία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, είχε ταχθεί κατά του καθεστώτος Β. Άσαντ στη Συρία. Στο απόγειο αυτής της αντίθεσης, η Αίγυπτος διέκοψε τις διπλωματικές της σχέσεις με τη Δαμασκό, υποσχέθηκε τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας προς τους Σύριους αντάρτες και απέσυρε την υποστήριξή της προς τη Χεζμπολάχ, εξαιτίας της εμπλοκής της τελευταίας στη Συριακή εμφύλια σύρραξη, στο πλευρό του καθεστώτος.¹¹⁸

Ωστόσο, η απομάκρυνση του Μ. Μόρσι από την εξουσία έφερε ουσιώδεις αλλαγές στην εξωτερική πολιτική της Αιγύπτου απέναντι στο Ισραήλ και όχι μόνο. Επί κυβερνήσεώς του, η Αίγυπτος αποφάσισε μονομερώς τον Αύγουστο 2012, την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων για την πάταξη των εγκληματικών οργανώσεων/ομάδων οι οποίες είχαν ορμητήριο τη χερσόνησο του Σινά για τις δράσεις τους, ακόμα και στην αποστρατιωτικοποιημένη Area C, χωρίς πρότερη συνεννόηση με το Ισραήλ. Η μεθόδευση αυτή, σε συνδυασμό με την εικαζόμενη ύπαρξη εισήγησής του εκ των συμβούλων του Μ. Μόρσι, Mohammed Seifel-Dawla, περί αναθεώρησης

¹¹⁶ Andrey Korotayev, Julia Zinkina, «Egyptian Revolution: A Demographic Structural Analysis», Entelequia. Revista Interdisciplinar, n.13, 2011, <http://www.eumed.net/entelequia/pdf/2011/e13a09.pdf>, p. 139–169, (Πρόσβαση στις 16/08/2016).

¹¹⁷ Jeremy M. Sharp, «Egypt in Crisis: Issues for Congress», 12 Sep 2013, <http://www.fas.org/sqp/crs/mideast/R43183.pdf> (Πρόσβαση στις 27/08/2016).

¹¹⁸ Manar Mohsen, «Egypt to aid Syrian rebels», 15 June 2013, <http://www.dailynewsegypt.com/2013/06/15/egypt-to-aid-syrian-rebels/> (Πρόσβαση στις 17/08/2016).

της Συνθήκης Camp David, έφερε ανησυχία στο Τελ Αβίβ.^{119, 120} Την ανησυχία επέτειναν και άλλες μονομερείς αποφάσεις της Αιγύπτου εις βάρος του Ισραήλ, όπως η επίσης μονομερής καταγγελία της συμφωνίας πώλησης φυσικού αερίου από την Αίγυπτο προς το Ισραήλ, η οποία έλαβε χώρα δύο μήνες πριν την μεταβίβαση της εξουσίας από τις στρατιωτικές αρχές στον Μ. Μόρσι.^{121, 122} Η κυβέρνηση του Στρατηγού Abdel Fattah Sisi – Α. Σίσι, συνεργάζεται πλέον με το Τελ Αβίβ για την αποστολή μονάδων στη χερσόνησο του Σινά, ενώ υπάρχουν ενδείξεις που κατατείνουν στην ύπαρξη στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ τους για την εξουδετέρωση ενόπλων εξτρεμιστικών ομάδων που δρουν στην περιοχή.¹²³ Η συνεργασία ξέφυγε από την απλή ανταλλαγή πληροφοριών και επεκτάθηκε και σε δράση επί του πεδίου.¹²⁴

Η επίσημη στάση της Αιγύπτου απέναντι στα τεκταινόμενα στη Συρία, επίσης είχε μεταβληθεί με την συναίνεση της Ρωσίας, με οργανωμένες

¹¹⁹ Η Συνθήκη Ειρήνης Αιγύπτου-Ισραήλ (Camp David Accords), προέβλεπε τον περιορισμό των αιγυπτιακών στρατιωτικών δυνάμεων που θα αναπτύσσονταν στην περιοχή του Σινά. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Μόρσι, η περιοχή μετατράπηκε σε ασφαλές καταφύγιο κάθε είδους παράνομης οργάνωσης, εγκληματικής ή τρομοκρατικής. Βλέπε:

-, «Morsi trying to erode peace treaty», 23 Aug 2012, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4272118,00.html> (Πρόσβαση στις 18/08/2016).

¹²⁰ Alana Goodman, «Morsi Advisor: We're Planning to Amend Camp David», 24 Sep 2012, <http://www.commentarymagazine.com/2012/09/24/morsi-advisor-were-planning-to-amend-camp-david/> (Πρόσβαση στις 19/08/2016).

¹²¹ Η εν λόγω συνεργασία προβλεπόταν σε Οικονομικό Παράρτημα της Συνθήκης Ειρήνης του Camp David, και προκαλούσε λαϊκή δυσαρέσκεια στην Αίγυπτο. Ο πρώην Πρόεδρος Hosni Mubarak την τηρούσε αυστηρά. Από την πτώση του από την εξουσία, στις 11 Φεβρουαρίου 2012, έως της καταγγελία της σύμβασης στα μέσα Απριλίου του ίδιου έτους, ο αγωγός μεταφοράς προς το Ισραήλ και την Ιορδανία αποτέλεσε στόχο δολιοφθοράς τουλάχιστον 14 φορές, με αποτέλεσμα την μείωση των παραδοθεισών ποσοτήτων. Βλέπε: BBC, «Egypt scraps Israel gas supply deal», 23 April 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-17808954> (Πρόσβαση στις 17/06/2016).

¹²² Matt Bradley & Joshua Mitnick, «Egypt cancels Israel Gas Deal», ηλεκτρονική έκδοση «*The Wall Street Journal*», 22 Απρ 13, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303459004577360213475479688.html> (Πρόσβαση στις 22/06/2016).

¹²³ Yoav Zitun, «Israel okays Egyptian infantry units' entry to Sinai», YNet news.com, 15 Ιουλ 13, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4405469,00.html> (Πρόσβαση στις 16/03/2016).

¹²⁴ Adam Entous and Charles Levinson, «Israelis, Egyptians Cooperate on Terror», ηλεκτρονική έκδοση «*The Wall Street Journal*», 13 Αυγ 13, <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324085304579010990544276768.html>, (Πρόσβαση στις 21/06/2016).

ενέργειες κατά ακραίων σαλαφιστικών οργανώσεων, οι οποίες διεκδικούσαν την ίδρυση Ισλαμικών Εμιράτων στο βόρειο Σινά και τη Συρία.¹²⁵

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το δικαστήριο της Αιγύπτου¹²⁶ καταδίκασε σε θάνατο τον ισλαμιστή πρώην πρόεδρο της Αιγύπτου Μ. Μόρσι για συνωμοσία με ξένες, ένοπλες οργανώσεις εναντίον της Αιγύπτου και για τον ρόλο του σε μαζικές αποδράσεις από φυλακές της χώρας το 2011. Η ίδια ποινή επιβλήθηκε και σε τουλάχιστον 100 μέλη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας του Μ. Μόρσι, ξεσηκώνοντας αντιδράσεις και οργή στο μουσουλμανικό κόσμο. Ωστόσο, στις 15 Νοεμβρίου 2016,¹²⁷ δευτεροβάθμιο δικαστήριο ακύρωσε τη θανατική ποινή του ισλαμιστή πρώην προέδρου, διατάζοντας τη διεξαγωγή νέας δίκης, ενώπιον ποινικού δικαστηρίου.

Από την άλλη μεριά, η Σαουδική Αραβία, στην προσπάθεια δημιουργίας ενός στρατηγικού άξονα με την Αίγυπτο, στο πλαίσιο του συνασπισμού των Αραβικών κρατών, προσέφερε 20 δις. δολάρια για την οικονομική ενίσχυση της χώρας, με αντάλλαγμα τη συμμετοχή της στις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Σαουδικής Αραβίας και συγκεκριμένα στις επιχειρήσεις κατά των Χούτι.¹²⁸ Βέβαια, πέραν της εξασφάλισης της οικονομικής βοήθειας, η Αίγυπτος επιδίωκε το έλεγχο των Στενών του Άντεν, μία περιοχή υψηλής γεωστρατηγικής σημασίας για την Αίγυπτο.¹²⁹

Έτσι, κάποιες πτυχές της εξωτερικής πολιτικής της Αιγύπτου αποκλίνουν των αντιστοίχων της Σαουδικής Αραβίας, αφού ο κυριότερος στόχος της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της είναι η εξουδετέρωση των ισλαμικών οργανώσεων. Κατά συνέπεια, αδιαφορώντας για την γραμμή αναχαίτησης της Σαουδικής Αραβίας στο θέμα του Ιράν, η κυβέρνηση του Καΐρου συναίνεσε για το

¹²⁵ Daniel Wagner and Giorgio Cafiero, «Syria's New Friend in Cairo», 18 Σεπ 13. http://www.huffingtonpost.com/daniel-wagner/syrias-new-friend-in-cair_b_3950421.html, (Πρόσβαση στις 16/06/2016).

¹²⁶ Newsit, «Αίγυπτος: Σε θάνατο ο Μόρσι – Αντιδρά η Διεθνής Αμνηστία» 16/05/2015, <http://www.newsit.gr/kosmos/egiptos-parodia-vasismeni-akires-kenes-diadikasies/403023> (Πρόσβαση στις 12/06/2016).

¹²⁷ CNN gr, «Αίγυπτος: Ακύρωση της θανατικής ποινής και νέα δίκη για τον Μοχάμεντ Μόρσι», 15 Νοεμβρίου 2016, <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/54613/aigyptos-akyrosi-tis-thanatikis-poinis-kai-nea-diki-gia-ton-moxament-morsi> (Πρόσβαση στις 10/10/2016).

¹²⁸ The Time of Israel, «Egypt sends troops and tanks to battle Houthis in Yemen», 9 Σεπτεμβρίου 2015, <http://www.timesofisrael.com/egypt-sends-troops-and-tanks-to-battle-houthis-in-yemen/> (Πρόσβαση στις 11/10/2016).

¹²⁹ Σπυριδων Πλακούδας, «Υεμένη: Ένας Ξεχασμένος Πόλεμος », 8 Μαΐου 2016, <http://www.liberal.gr/arthro/48238/apopsi/arthra/yemeni-enas-xechasmenos-polemos.html> , (Πρόσβαση στις 13/12/2016).

πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν και έκρινε θετικά τη στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας στην Συρία. Ωστόσο, η Σαουδική Αραβία αναγκάζεται να αποδεχθεί τις πολιτικές διαφοροποιήσεις της Αιγύπτου, αφού εξαρτάται από την υποστήριξη των αιγυπτιακών ενόπλων δυνάμεων.¹³⁰

(3) Αποτελέσματα Έγκρισης Ιρανικού Πυρηνικού Προγράμματος

Η άρση κυρώσεων¹³¹ της παγκόσμιας κοινότητας κατά του Ιράν για το πυρηνικό του πρόγραμμα έχει δύο μεγάλους αντίκτυπους. Από την μία αποτελεί κομβικό σημείο για το Ιράν, αφού θα γνωρίσει μία ραγδαία οικονομική άνθηση και θα καταστεί ο νέος ισχυρός γεωπολιτικός πυλώνας σε ολόκληρη την Μέση Ανατολή.

Από την άλλη μεριά, ανοίγεται ένα μεγάλο πεδίο αντιπαράθεσεων με την Σαουδική Αραβία και το Ισραήλ, αφού έχουν πλήρως ενοχληθεί από αυτή την εξέλιξη και προσπαθούν συνεταιριζόμενοι – αν και στο παρελθόν εχθροί – να αντιδράσουν και να προλάβουν τις εξελίξεις.

Βέβαια, η αντίδραση της Σαουδικής Αραβίας έχει ως αφορμή το θρησκευτικό ζήτημα, που αποτελεί και τη βασικότερη εστία τριβής της με το Ιράν. Το σχίσμα μεταξύ σουνιτών και σιϊτών, με ιστορία χιλίων ετών και άνω, βρίσκεται στην καρδιά της ισλαμικής θρησκείας.¹³² Οι Σαουδάραβες είναι η αιχμή του δόρατος των σουνιτών στην αέναη διαμάχη με τους σιΐτες, που εκπροσωπούνται από το Ιράν.

Έτσι, η αντιπαράθεση της Σαουδικής Αραβίας και η διακοπή των σχέσεων με το Ιράν, συμπαρέσυρε την αντίδραση και των άλλων φιλικών - σουνιτικών κρατών και συμμάχων της Σαουδικής Αραβίας, όπως τα Ηνωμένα

¹³⁰ Αλέξανδρος Κούτσης, «Παράγοντες δημιουργίας και διαιώνισης των συγκρούσεων στην Μέση Ανατολή», <http://gds.aegean.gr/wp-content/uploads/2016/04/%CE%91%CE%BB.%CE%9A%CE%BF%CF%8D%CF%84%CF%83%CE%B7%CF%82.pdf>, (Πρόσβαση στις 2/6/2016).

¹³¹ Javier Solana, "The Long Road to Agreement with Iran", 29 Οκτ 2013. <http://www.project-syndicate.org/commentary/on-the-obstacles-to-western-reconciliation-with-iran-by-javier-solana#bIMHe7EDlrVfPsyW.99>. (Πρόσβαση στις 20/09/2016).

¹³² John Harvey, "How Do Sunni and Shia Islam Differ?", *The New York Times*, 3/1/2016, http://www.nytimes.com/2016/01/04/world/middleeast/q-and-a-how-do-sunni-and-shia-islam-differ.html?_r=0, (Πρόσβαση στις 2/6/2016).

Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ),¹³³ το Κουβέιτ, το Κατάρ,¹³⁴ το Μπαχρέιν¹³⁵ και το Σουδάν, τα οποία με τη σειρά τους διέκοψαν τις διπλωματικές σχέσεις με το Ιράν, οξύνοντας το θερμό κλίμα στην περιοχή του Κόλπου. Χαρακτηριστικά θα λέγαμε ότι τα αποτελέσματα αυτής της σύγκρουσης σήμερα είναι σαφή στο Ιράκ και το Λίβανο και είναι η βασική αιτία του συνεχιζόμενου πολέμου στη Συρία και τη σύγκρουση στην Υεμένη.

Το απολυταρχικό φονταμενταλιστικό καθεστώς της Σαουδικής Αραβίας, σε μία ακραία πολιτική αντίδραση εκτέλεσε δια αποκεφαλισμού τον Σίιτη θρησκευτικό ηγέτη Νιμρ Μπάκερ αλ-Νιμρ,¹³⁶ οξύνοντας το ήδη κακό κλίμα μεταξύ της Σαουδικής Αραβίας με το Ιράκ το οποίο με την σειρά του έκαψε τη σαουδαραβική πρεσβεία στην Τεχεράνη. Ωστόσο, τα ακραία αυτά γεγονότα συμπαρέσυραν ολόκληρη την περιοχή να συνταχθεί με την μία ή την άλλη πλευρά, βαθαινόντας το χάσμα ανάμεσα στους σουνίτες, των οποίων ηγείται η Σαουδική Αραβία, και τους σίιτες που συσπειρώνονται γύρω από το Ιράν. Ο «Ψυχρός Πόλεμος» των δύο μεγάλων δυνάμεων του μουσουλμανικού κόσμου, αν και προς το παρόν μαίνεται στα εδάφη της Συρίας και της Υεμένης, ωστόσο, κινδυνεύει να προκαλέσει ανάφλεξη και σε άλλες χώρες παρασύροντας στη δίνη όλη τη Μέση Ανατολή.

Η σουνιτική Ιορδανία,¹³⁷ η οποία δέχεται υψηλή χρηματική βοήθεια από τον Κόλπο, και η Παλαιστινιακή αρχή τάχθηκαν υπέρ της Σαουδικής

¹³³ Τα ΗΑΕ είναι μια συνομοσπονδία επτά Εμιράτων, τα γνωστότερα εκ των οποίων είναι το Abu Dhabi και το Dubai. Με το εκτιμώμενο κατά κεφαλή ΑΕΠ να ανέρχεται σε 64.780 \$ για το 2013, καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση στις πιο πλουσιότερες του Περσικού Κόλπου και τη 7^η παγκοσμίως. Βλέπε: Aarti Nagraj, «REVEALED: Top 10 Richest Countries In The World», 2 June 2013, <http://gulfbusiness.com/2013/06/top-10-richest-countries-in-the-world/#.Un7cRid5f8M> (Πρόσβαση στις 20/10/2016).

¹³⁴ Οφείλεται να ειπωθεί η αντιπαλότητα που υφίσταται μεταξύ της Σαουδικής Αραβίας και του Κατάρ, το οποίο μετά την ανεξαρτητοποίησή του, το 1971, ήρθε σε σύγκρουση με την Σαουδική Αραβία, παρά την κοινή θρησκεία. Η διαφορά τους φαίνεται στην περίπτωση της Αιγύπτου και συγκεκριμένα την υποστήριξη των αδελφών Μουσουλμάνων. Το Κατάρ επιδιώκει την πολιτικοποίηση του Ισλάμ και ως εκ τούτου υποστηρίζει τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, όταν την ίδια ώρα, η Σαουδική Αραβία εμμένει στον διαχωρισμό θρησκείας - πολιτικής, δεν συζητά την δημιουργία κομμάτων και αντιμετωπίζει την Μουσουλμανική Αδελφότητα με επιφυλακτικότητα, αν όχι καχυποψία. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το Κατάρ φιλοδοξεί να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στον μουσουλμανικό κόσμο, υπαρπάζοντας το ρόλο αυτό από την Σαουδική Αραβία.

¹³⁵ Το νησιωτικό κράτος του Μπαχρέιν είναι το φτωχότερο από τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη του Περσικού Κόλπου. Η σιιτική μειοψηφία κυβερνά και κατέχει όλες τις θέσεις-κλειδιά στην Κυβέρνηση και τις Ένοπλες Δυνάμεις. Οι πρώτες εκλογές που διενεργήθηκαν το 2001 οδήγησαν στον σχηματισμό ενός 40μελούς Κοινοβουλίου, το οποίο περιλάμβανε και 12 μέλη της σιιτικής πλειοψηφίας.

¹³⁶ BBC World News "Saudi Arabia breaks off ties with Iran after al-Nimr execution", 4 January 2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35217328>, (Πρόσβαση στις 14/10/2016).

¹³⁷ Η κυβέρνηση της Χώρας αγωνιά για την τυχόν διάχυση της «Αραβικής Αφύπνισης» στο εσωτερικό και την αποσταθεροποίηση της Μοναρχίας, αλλά και για την αποφυγή μετατροπής της χώρας σε

Αραβίας, ενώ η Χεζμπολάχ στον Λίβανο και η σιιτική κυβέρνηση του Ιράκ τάχθηκαν υπέρ του Ιράν.

Το Μπαχρέιν, όπου η σιιτική πλειοψηφία καταπιέζεται από τη σουνιτική μοναρχία, βρίσκεται πρώτο στη λίστα των χωρών που μπορεί να επηρεαστούν από την αρνητική τροπή στις ιρανο-σαουδαραβικές σχέσεις. Οι εκεί σιίτες είχαν ξεσηκωθεί στην Αραβική Άνοιξη αλλά η Σαουδική Αραβία αντέδρασε άμεσα και τους εξουδετέρωσε. Προφανώς, η Τεχεράνη θα μπορούσε να τους ξαναξεσηκώσει υπογείως, έχοντας μάλιστα και τη θεμιτή επίσημη δικαιολογία ότι εξηγείρονται κατά της καταπίεσης του καθεστώτος. Το να εξεγερθούν οι σιίτες του Μπαχρέιν, ενός νησιού πολύ κοντά στις ακτές της Σαουδικής Αραβίας στον Κόλπο, αποτελεί απόλυτη κόκκινη γραμμή για το Ριάντ. Η σιιτική μειονότητα της Σαουδικής Αραβίας κυμαίνεται μεν μόνο γύρω στο 15%, όμως, σχεδόν αποκλειστικά, σιίτες ζουν στην περιοχή που έχει τα μεγαλύτερα ενεργειακά αποθέματα.

Στον Λίβανο, όπου οι σιίτες αποτελούν το 45%-55% και φιλοξενεί τεράστιο προσφυγικό πληθυσμό από τη Συρία (ο ένας στους τέσσερις κατοίκους είναι πρόσφυγας), οι τελευταίες εξελίξεις μπορεί να περιπλέξουν ακόμη περισσότερη την ήδη περίπλοκη προσπάθεια που επικρατεί στη Συρία. Η χώρα συχνά δίνει την εντύπωση ότι βρίσκεται στα πρόθυρα της διάλυσης.

Ωστόσο, η όξυνση των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Ιράν και Σαουδικής Αραβίας, απέδειξε πως μία θρησκευτική διαμάχη μεταξύ δύο παραδοσιακά περιφερειακών δυνάμεων της Μέσης Ανατολής, ήταν ικανή να προκαλέσει μία νέα πετρελαϊκή κρίση, αφού οι συνέπειες αυτής της κλιμάκωσης οδήγησαν σε κατακόρυφη πτώση της τιμής του αργού στα 30-34 δολάρια το βαρέλι, που αποτελεί, ιστορικά, τη χαμηλότερη τιμή από το 2004.¹³⁸

Παλαιστίνη, σε μια ενδεχόμενη λύση του παλαιστινιακού ζητήματος προς την κατεύθυνση αυτή Η ανησυχία επιτείνεται από την δράση ακραίων ισλαμιστικών/τζιχαντιστικών οργανώσεων στη Συρία, σε μικρή απόσταση από τα συροϊορδανικά σύνορα, με πιθανή την καταφυγή αυτών στο έδαφος της Ιορδανίας ή/και τη δημιουργία βάσεων. Βλέπε: Lamis Andoni, «Jordan is not Palestine», 04 July 2010. <http://www.aljazeera.com/news/2010/07/2010748131864654.html> (Πρόσβαση στις 20/10/2016).

¹³⁸ Mehreen Khan, "New round of Opec wars sees oil price crash towards \$34", *The Telegraph*, 6/1/2016, <http://www.telegraph.co.uk/finance/oilprices/12084237/saudi-arabia-iran-tensions-brent-crude-oil-hits-11-year-low.html>, (Πρόσβαση στις 12/10/2016).

(4) Εμφύλιος στην Υεμένη

Η Υεμένη,¹³⁹ την παρούσα φάση, βρίσκεται στη δίνη ενός εμφυλίου πολέμου ανάμεσα στους επαναστάτες σιΐτες μαχητές Χούτι, και στρατεύματα πιστά στον πρώην πρόεδρο Αμπντ Ράμπου Μανσούρ Χάντι, υποστηριζόμενα από τον συνασπισμό των Αραβικών κρατών υπό την Σαουδική Αραβία (τα άλλα κράτη που τον αποτελούσαν ήταν το Μπαχρέιν, το Κουβέιτ, το Κατάρ, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η Αίγυπτος, η Ιορδανία, το Μαρόκο και το Σουδάν).

Η εμφύλια διαμάχη που μαστίζει τη χώρα από το 2015, έχει προκαλέσει σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αφού και οι δύο πλευρές χρησιμοποιούν τον άμαχο πληθυσμό ως μοχλό πίεσης, για να καλύψουν τα κενά που δημιουργούνται από τις συγκρούσεις.¹⁴⁰

Συγκεκριμένα, έχουν σημειωθεί επιθέσεις σε νοσοκομεία, σχολεία, αγορές, εργοστάσια και σε οχήματα που μετέφεραν αμάχους ή ανθρωπιστική βοήθεια, με αποτέλεσμα, μέχρι τώρα να έχουν χάσει τη ζωή τους το 60% του πληθυσμού της χώρας. Επίσης, το 80% περίπου του πληθυσμού έχουν σοβαρές ελλείψεις σε τρόφιμα και φάρμακα, γεγονός που οφείλεται στο εμπάργκο εμπορικών αγαθών και ανθρωπιστικής βοήθειας που εισέρχεται στη χώρα καθώς τρόφιμα και φάρμακα φτάνουν στην Υεμένη, αλλά δεν μπορούν αυτά να διανεμηθούν σε όσους τα έχουν ανάγκη.¹⁴¹

Οι λόγοι αυτού του εμφυλίου, ο αντίκτυπος του οποίου ξεπερνά τα σύνορα της χώρας, είναι όχι μόνο ο θρησκευτικός διαχωρισμός μεταξύ των σιΐτων και των σουνιτών, όπως αναλύθηκε στην προηγούμενη παράγραφο, αλλά και η στρατηγική θέση της Υεμένης, καθώς και η παρουσία στη χώρα τρομοκρατικών ισλαμιστικών οργανώσεων όπως η αλ-Κάιντα της Αραβικής Χερσονήσου, καθώς και το Ισλαμικό κράτος του Ιράκ και της Συρίας (ISIS). Μάλιστα, η αλ-Κάιντα, με την

¹³⁹ Η σύγχρονη ιστορία της Υεμένης ξεκινάει το 1918, όταν η βόρεια Υεμένη έγινε ανεξάρτητη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η περιοχή αυτή αποτέλεσε κράτος το 1962 αλλά η βρετανική αυτοκρατορία, η οποία κατείχε την περιοχή του Άντεν ως προτεκτοράτο τον 19ο αιώνα, αποχώρησε το 1967 από την περιοχή της νότιας Υεμένης. Το 1970 η νότια κυβέρνηση υιοθέτησε ένα κομμουνιστικό κυβερνητικό σύστημα, και τελικά οι δύο χώρες ενώθηκαν επίσημα στο σημερινό κράτος της Υεμένης στις 22 Μαΐου του 1990.

¹⁴⁰ Amnesty International, "Yemen 2015/2016", -, <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/yemen/report-yemen/>, (Πρόσβαση στις 12/09/2016).

¹⁴¹ Human Rights Watch, "Yemen: Embargo Arms to Saudi Arabia", 21 March 2016, <https://www.hrw.org/news/2016/03/21/yemen-embargo-arms-saudi-arabia> (Πρόσβαση στις 12/09/2016).

ευκαιρία της εμφύλιας διαμάχης, έχει επεκταθεί στις κεντρικές και νότιες επαρχίες της χώρας, ελέγχοντας το 1/3 περίπου της χώρας, ενώ το ISIS έχει εδραιωθεί στο κεντρικό τμήμα της χώρας, εξαπολύοντας πολύνεκρες βομβιστικές επιθέσεις κατά των Χούτι.

Ίδια περίπτωση με την Συρία, παρότι ο πόλεμος ξεκίνησε μεταξύ των σιϊτών και των σουνιτών, εξελίχτηκε σε έναν «πόλεμο όλων εναντίον όλων».¹⁴² Οι σιίτες μαχητές Χούτι, τα στρατεύματα του Χάντι, οι τζιχαντιστές της αλ Κάιντα της Αραβικής Χερσονήσου και τα κράτη του αραβικού συνασπισμού έχουν εμπλακεί σε μία εμφύλια διαμάχη, χωρίς να διαφαίνεται ορατό τέλος, παρά τις όποιες ειρηνευτικές προσπάθειες έχουν αναλάβει τόσο οι διεθνείς οργανισμοί όσο και το ουδέτερο κράτος του Ομάν, το οποίο είναι το μόνο κράτος του συμβουλίου του Κόλπου που δεν λαμβάνει μέρος στις στρατιωτικές επιχειρήσεις.¹⁴³

(5) Ο Ενεργειακός Ανταγωνισμός

Όπως ήδη αναφέραμε οι αξιόλογοι φυσικοί πόροι της Μέσης Ανατολής και ιδιαίτερα το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο τη καθιστούν σε μία από τις πιο πλούσιες περιοχές του πλανήτη. Έτσι, η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής αποτελεί χώρο παραγωγής και διέλευσης μεγάλου μέρους της παγκόσμιας αγοράς ενεργειακών πρώτων υλών. Οι ενεργειακοί πόροι συνιστούν σημαντικό στοιχείο της ανάπτυξης των χωρών της Μέσης Ανατολής και αποτελούν τον σημαντικότερο παράγοντα ισχύος τους. Επίσης, ιστορικά είναι διαβεβαιωμένο ότι ο έλεγχος των ενεργειακών πρώτων υλών υπήρξε, ανέκαθεν, στοιχείο που επηρέαζε την υψηλή στρατηγική και αποτελούσε παράγοντα ισχύος για όλες τις χώρες, κυρίως τις μεγάλες δυνάμεις που δρούσαν στην περιοχή.

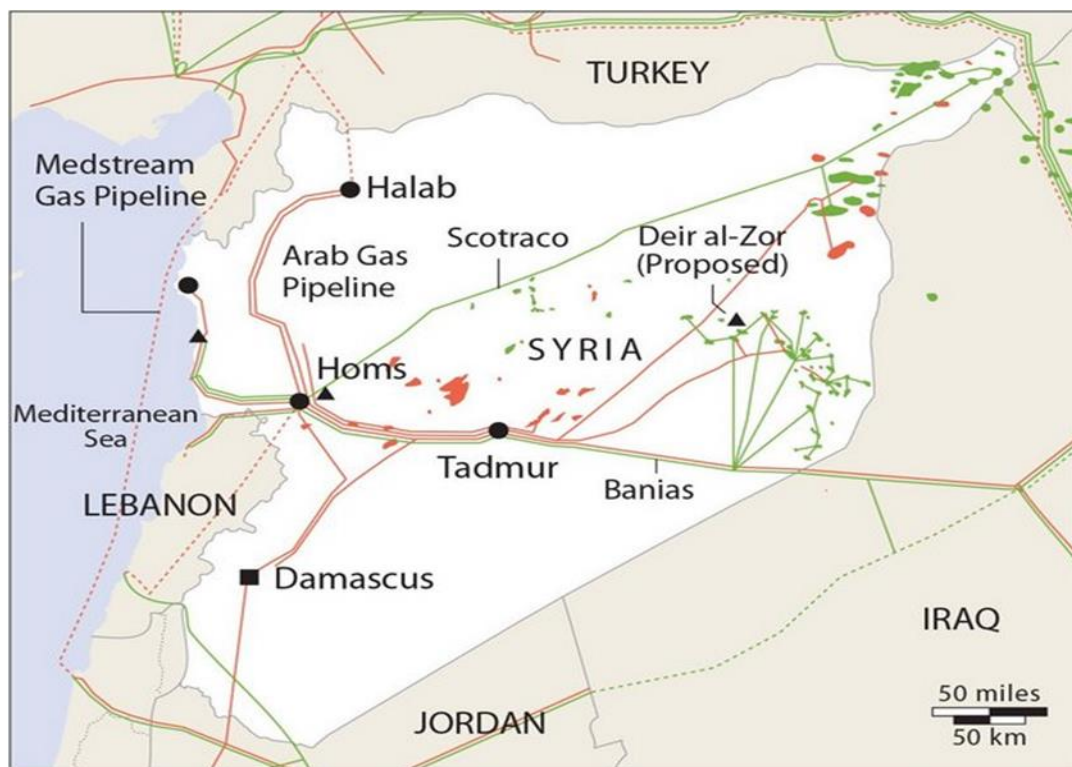
Υπό το πρίσμα, λοιπόν, του ενεργειακού παράγοντα, δικαιώνεται μία άλλη θεώρηση ότι ένας άλλος πόλεμος κρύβεται ή διεξάγεται μέσα από τους εμφύλιους πολέμους στη Συρία και στην Υεμένη, ο οποίος έχει ως επίκεντρο του το ενεργειακό ζήτημα.¹⁴⁴

¹⁴² Σπυρίδων Πλακούδας, «Υεμένη: Ένας Ξεχασμένος Πόλεμος », 8 Μαΐου 2016, <http://www.liberal.gr/arthro/48238/apopsi/arthra/yemeni-enas-xechasmenos-polemos.html> , (Πρόσβαση στις 13/12/2016).

¹⁴³ - "Oman's 2016 Geopolitical Chessboard: A Discreet Actor In The Middle East", Posted by Eyes on Europe and the Middle East, 15 March 2016, <https://emergingequity.org/2016/03/15/omans-2016-geopolitical-chessboard-a-discreet-actor-in-the-middle-east/> , (Πρόσβαση στις 18/08/2016).

¹⁴⁴ Γιάννης Χαραλαμπίδης, «Ο πόλεμος στην Συρία γίνεται για τους αγωγούς», 19 Μαρτίου 2016, <http://360views.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85->

Για να γίνει κατανοητή αυτή η θεώρηση θα πρέπει να αναλύσουμε τα γεγονότα που συνέβησαν πριν την συριακή κρίση, εστιαζόμενοι στον ενεργειακό παράγοντα. Συγκεκριμένα, πριν τη συριακή κρίση, το ζήτημα κατασκευής των αγωγών διέλευσης του φυσικού αερίου είχε δημιουργήσει δυο μεγάλα περιφερειακά πολιτικά στρατόπεδα με πεδίο αντιπαράθεσης τη Συρία. Από την μία πλευρά ήταν οι σουνιτικές μοναρχίες του Κόλπου και η Τουρκία κι από την άλλη το Ιράν, η Συρία και το Ιράκ. Οι δύο βασικοί αντίπαλοι ήταν το Κατάρ και το Ιράν, που μοιράζονταν τα μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου στον κόσμο στο υπέδαφος του Κόλπου, με χωρητικότητα 51 τρισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων . Η Συρία, αν και δεν διέθετε φυσικούς πόρους¹⁴⁵ της τάξης μεγέθους του Κατάρ και του Ιράν, βρέθηκε στο κέντρο της αντιπαράθεσης, λόγω της υπεραυξημένης γεωστρατηγικής της θέσης.

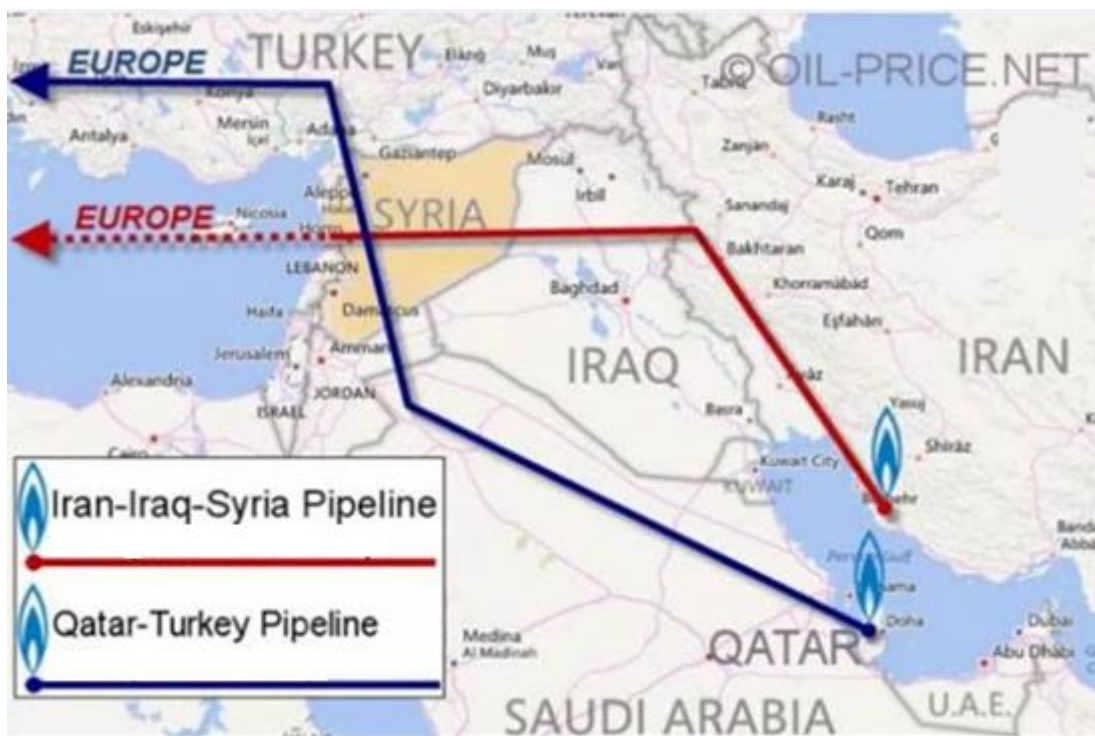
Χάρτης της Συρίας με τους αγωγούς πετρελαίου με πράσινο χρώμα και φυσικού αερίου με κόκκινο χρώμα. Με διακεκομμένες γραμμές οι σχεδιαζόμενοι αγωγοί. Τα κοιτάσματα σημειώνονται με αντίστοιχο χρώμα και τα διυλιστήρια με μαύρο τρίγωνο.¹⁴⁶

[%CF%80%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%85/](#) , (Πρόσβαση στις 14 Οκτωβρίου 2016).

¹⁴⁵ Γιάννης Καρκαζής, Ι.Βιδάκης και Γ. Μπάλτος, «Ο ενεργειακός πλούτος τής Συρίας», <http://www.foreignaffairs.gr/articles/69688/giannis-karkazis-ibidakis-kai-g-mpaltos/o-energeiakos-ploytos-tis-syrias>, Published on Foreign Affairs - Hellenic Edition (Πρόσβαση στις 12/08/2016).

¹⁴⁶ Χάρτης της Συρίας με τους φυσικούς πόρους, <http://www.foreignaffairs.gr/article-images/18022014-1.jpg> , (Πρόσβαση στις 13/08/2016).

Το 2009, η Συρία, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, προτάθηκε από το Κατάρ για την κατασκευή ενός «σουνιτικού» αγωγού φυσικού αερίου που θα περνούσε από τη Σαουδική Αραβία, την Ιορδανία, τη Συρία και την Τουρκία, για να καταλήξει στην Ευρώπη. Ο αγωγός αυτός θα τροφοδοτούνταν από το φυσικό αέριο του τεράστιου κοιτάσματος South Pars το οποίο μοιράζεται μεταξύ του Ιράν, το οποίο κατέχει τα δύο-τρίτα αυτού και του Κατάρ το οποίο κατέχει το υπόλοιπο ένα-τρίτο. Ο αγωγός αυτός θα επέτρεπε στο Κατάρ, αφενός, να αυξήσει τον όγκο των εξαγωγών και να μειώσει το κόστος μεταφοράς αυτού, και αφετέρου να ανταγωνιστεί το Ιράν σε ένα στρατηγικό παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, όπου το κέρδος του Κατάρ θα αναλογούσε σε αντίστοιχη ζημία του Ιράν.¹⁴⁷ Ωστόσο, η κυβέρνηση της Δαμασκού απέρριψε την πρόταση, ως μη συμφέρουσα στην ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας, αφού Gazprom προμηθεύει το 25% του αερίου που καταναλώνει η Ευρώπη και τα κέρδη της αντιστοιχούν στο ένα πέμπτο του κρατικού της προϋπολογισμού.

Χάρτης με τους δύο προτεινόμενους ανταγωνιστικούς αγωγούς φυσικού αερίου που ξεκινούν από το μεγαλύτερο κοίτασμα φυσικού αερίου South Pars – North Dome του Περσικού Κόλπου.

¹⁴⁷ The Hellenic Information Team, «Η Συρία καταστρέφεται για συμφέροντα αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου», 7 Σεπτεμβρίου 2016), http://www.analystsforchange.org/2016/09/blog-post_36.html , (Πρόσβαση στις 23 Οκτωβρίου 2016).

Από την άλλη μεριά, το 2010, η κυβέρνηση της Δαμασκού συναίνεσε στο σχέδιο που προτάθηκε από το Ιράν και δέχθηκε να λάβει μέρος στην κατασκευή ενός «σιϊτικού» αγωγού φυσικού αερίου. Το σχέδιο των Ιρανών προέβλεπε την κατασκευή ενός αγωγού 1.500 χλμ. ο οποίος θα ξεκινούσε από τον τερματικό σταθμό φυσικού αερίου Asalouyeh, στις ακτές του Ιράν στον Κόλπο, όπου καταλήγουν οι αγωγοί από τις εξέδρες του κοιτάσματος South Pars και την μεταφορά του φυσικού αερίου στην Συρία μέσω Ιράκ και από εκεί προς την Ευρώπη. Ο σιϊτικός αγωγός, από μία μεριά θα καθιστούσε τη Συρία σημαντικό ενεργειακό κόμβο, και από την άλλη θα έδινε την ευκαιρία στο Ιράν να ξαναμπεί στη διεθνή αγορά, με τη δυνατότητα τροφοδοσίας της Ευρώπης από τα δικά της κοιτάσματα. Αν και το σχέδιο είχε τη στήριξη της Ρωσίας, άρχισε η αντίστροφη μέτρηση για τη Συρία, αφού το σχέδιο αυτό βρήκε απολύτως αντίθετες τις χώρες του Κόλπου και συγκεκριμένα τη Σαουδική Αραβία και το Κατάρ.

Ως αποτέλεσμα ήταν, ότι κατά την εξέλιξη της συριακής κρίσης, η κάθε πλευρά που υποστήριζε το δικό της σχέδιο κατασκευής φυσικού αερίου έπαιζε συγκεκριμένο ρόλο. Το Κατάρ και η Σαουδική Αραβία, από τη δική τους πλευρά, χρηματοδοτούσαν τους αντάρτες της συριακής αντιπολίτευσης, με το πρώτο να τους έχει παραδώσει όπλα αξίας 2,7 εκατομμυρίων ευρώ.¹⁴⁸ Το Ιράν και η Ρωσία, από τη δική τους πλευρά, ενίσχυαν τη συριακή κυβέρνηση, με το πρώτο να εκπαιδεύει και να χρηματοδοτεί τον στρατό του Β. Άσαντ, ενώ είχε στείλει στη περιοχή και άνδρες της Εθνοφρουράς.

Αυτή η, εκτίμηση με βάση τον ενεργειακό παράγοντα προσδίδει μία διαφορετική προσέγγιση των βλέψεων των δύο αντίπαλων στρατοπέδων, που ξεφεύγει από τον θρησκευτικό φανατισμό μεταξύ των σιϊτών και του σουνιτών. Ωστόσο, θα τολμούσαμε να πούμε ότι οι δρώντες, χρησιμοποιώντας το θρησκευτικό φανατισμό ως πρόσχημα, επιδιώκουν την εξυπηρέτηση των δικών τους γεωοικονομικών προοπτικών.

Ωστόσο, οι πρόσφατες εξελίξεις στο συριακό, με την αναθεώρηση της στρατηγικής της Τουρκίας και τη σύμπλευσή της με τη Ρωσία και το Ιράν, για μία ειρηνική λήξη των εχθροπραξιών, υπογράφοντας συμφωνία κατασκευής

¹⁴⁸ Financial Times, Qatar bankrolls Syrian revolt with cash and arms, 16 May 2013, <https://www.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de>, (Πρόσβαση στις 23 Οκτωβρίου 2016).

του αγωγού Turkish Stream,¹⁴⁹ απειλεί να σπάσει το σημερινό στάτους κβο και να ανοίξει τον δρόμο για νέες συμμαχίες.

β. Παράθυρα Ευκαιρίας

Το χαοτικό περιβάλλον της Μ. Ανατολής, λόγω των ακραίων ισλαμιστικών οργανώσεων, ευνοεί τις βλέψεις της Ρωσίας να έχει δυναμική παρουσία στην περιοχή. Μέχρι στιγμής οι ΗΠΑ δεν κατάφεραν να ανακόψουν την πορεία του Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ και της Συρίας¹⁵⁰ (ISIS), αλλά ούτε και επέδειξαν ηγετικό ρόλο στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας του κράτους αυτού.

Αυτή η επιχειρησιακή αδράνεια από την μεριά των ΗΠΑ, εννοεί τον επεμβατισμό του Ρώσου Προέδρου Β. Πούτιν στην περιοχή, ο οποίος μάλιστα, θεωρεί ότι οι σχέσεις ειδικότερα μεταξύ της χώρας του και των Ηνωμένων Πολιτειών πρέπει να δομηθούν με βάση την ισότητα των δύο, ώστε να υπάρχει ισορροπία δυνάμεων στο διεθνή χώρο.¹⁵¹

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί, ως παράθυρο ευκαιρίας, που θα αλλάξει όλα τα παγκόσμια γεωστρατηγικά δεδομένα ότι με δεδομένη την κλιματική αλλαγή πέριξ της ζώνης του Αρκτικού κύκλου, δημιουργείται για την Ρωσία¹⁵² ένας εναγωνίως, από αιώνων, επιζητούμενος δίαυλος διεξόδου για την εμπορευματική κυκλοφορία των ρωσικών αγαθών. Έτσι, εκτιμάται ότι κατά τη δεύτερη δεκαετία του

¹⁴⁹ RT, "Turkish Stream gas pipeline: Moscow & Ankara sign agreement in Istanbul", 10 October 2016, <https://www.rt.com/business/362279-gazprom-turkish-stream-pipeline/>, (Πρόσβαση στις 20 Οκτωβρίου 2016).

¹⁵⁰ Κέρστεν Κνιπ, Δήμητρα Κυρανούδη, «Ισραήλ, Ρωσία και Νέα Μέση Ανατολή», dw.com, 22 Σεπτεμβρίου 2015, <http://www.dw.com/el/ισραήλ-ρωσία-και-νέα-μέση-ανατολή/a-18731036>, (Πρόσβαση στις 02/10/ 2016).

¹⁵¹ Jim Nichol, "Russian Political, Economic and Security Issues and U.S. Interests", 31 March 2014, Congressional Research Service Reports on Foreign Policy and Regional Affairs, <https://www.fas.org/sqp/crs/row/RL33407.pdf>, (Πρόσβαση στις 02/10/ 2016).

¹⁵² Η Αρκτική έχει αποτελέσει μεγάλο πεδίο διαμάχης ανάμεσα στα κράτη που εγείρουν διεκδικήσεις τα οποία είναι γνωστά ως τα κράτη NORCs (Ρωσία, Καναδά, Ηνωμένες Πολιτείες, Νορβηγία, Δανία (Γροιλανδία) και Ισλανδία) εξαιτίας των τεράστιων και ανεκμετάλλευστων έως τώρα ενεργειακών της αποθεμάτων. Η Ρωσία έχει ήδη προσπαθήσει να αποδείξει τα κυριαρχικά της δικαιώματα στην Αρκτική, χωρίς αποτέλεσμα έως τώρα αλλά πρόκειται να παρουσιάσει στον Ο.Η.Ε νέα επιστημονικά δεδομένα τα οποία θα αποδεικνύουν την κυριαρχία της. Η Ρωσία έχει ήδη ενισχύσει τη στρατιωτική παρουσία στην Αρκτική δεδομένου ότι το ίδιο έπραξε και ο Καναδάς. Ο πρόεδρος Πούτιν έχει δείξει έντονο ενδιαφέρον για την περιοχή και το ζήτημα της αρκτικής είναι ένας κύριο θέμα για τους Ρώσους σχεδιαστές της εξωτερικής πολιτικής. Ενδεικτικά σε ομιλία του στο Υπουργείο Αμύνης στις 10 Δεκεμβρίου 2013 δήλωσε τα εξής «Η Ρωσία συμμετέχει ολοένα και περισσότερο σ' αυτή την περιοχή του μέλλοντος, επιστρέφει σ' αυτή και πρέπει να διαθέτει εκεί όλους τους μοχλούς για να διασφαλίσει την ασφάλειά της και να υπερασπιστεί τα εθνικά της συμφέροντα».

21ου αιώνα, η Ρωσία θα απελευθερωθεί από την δουλεία του «Rimland»,¹⁵³ το οποίο κατά τον N.J. Spykman αποτελεί το «Αναχωματικό Δακτύλιο», που εμποδίζει την ελεύθερη πρόσβασή της προς την Μεσόγειο θάλασσα, καθιστώντας την Οθωμανική αλλά και τη σύγχρονη Τουρκία άξια «ιδιαίτερης σχέσης». Ο πρόεδρος Β. Πούτιν έχει δείξει έντονο ενδιαφέρον για την περιοχή και το ζήτημα της αρκτικής είναι στις προτεραιότητες των Ρώσων σχεδιαστών της εξωτερικής πολιτικής, ενώ το συμβούλιο ασφαλείας της Ρωσίας έχει εκδώσει δόγμα σχετικό με το ζήτημα αυτό.¹⁵⁴ Ενδεικτικά σε ομιλία του στο Υπουργείο Αμύνης στις 10 Δεκεμβρίου 2013¹⁵⁵ δήλωσε τα εξής: *«Η Ρωσία συμμετέχει ολοένα και περισσότερο σ' αυτή την περιοχή του μέλλοντος, επιστρέφει σ' αυτή και πρέπει να διαθέτει εκεί όλους τους μοχλούς για να διασφαλίσει την ασφάλειά της και να υπερασπιστεί τα εθνικά της συμφέροντα»*.

γ. Απειλές

Το Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσίας του 2014,¹⁵⁶ στο άρθρο 12, απαριθμεί 14 εξωτερικές απειλές εναντίον της Ρωσίας. Οι περισσότερες από αυτές προέρχονται από τη Δύση. Η επέκταση προς ανατολάς του ΝΑΤΟ και η ικανότητα και επιθυμία που το εξωθεί να αναλάβει ένα παγκόσμιο ρόλο προσδιορίζεται ως η σημαντικότερη απειλή για τη Ρωσία. Οι ΗΠΑ βέβαια είναι η πηγή των άλλων κορυφαίων απειλών που απαριθμούνται στο έγγραφο, ακόμα κι αν η χώρα αυτή δεν αναφέρεται καθόλου στο επίσημο έγγραφο. Αυτές οι απειλές περιλαμβάνουν: τις προσπάθειες να αποσταθεροποιηθούν οι γειτονικές χώρες και περιοχές ώστε να ενασκηθεί από εκεί πολιτική και στρατιωτική πίεση στη Ρωσία, να υπονομευθεί η στρατηγική σταθερότητα με στρατιωτικές συγκεντρώσεις στα γειτονικά κράτη και θάλασσες, να εγκατασταθούν και να αναπτυχθούν στρατηγικά βλήματα, καθώς επίσης και η στρατιωτικοποίηση του εξωτερικού διαστήματος και η επέκταση των μεγάλης ακρίβειας μη πυρηνικών στρατηγικών οπλικών συστημάτων.

¹⁵³ History 399B2 - World War 11, "Geostrategy: The Heartland and Rimland Theories", http://www.carolmelton.com/399B6_mackinder.pdf, (Πρόσβαση 23/10/2016).

¹⁵⁴ Roger E. kanet, *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2010), p.40.

¹⁵⁵ Ναυτεμπορική, «Αυξάνεται η ρωσική στρατιωτική παρουσία στην Αρκτική με διαταγή Πούτιν», 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://www.naftemporiki.gr/story/740973/auksanetai-i-rosiki-stratiotiki-parousia-stin-arktiki-me-diatagi-poutin>, (Πρόσβαση στις 12/08/2016).

¹⁵⁶ Αντγος Ε.Α. Σεραφείμ Παπαποστόλου, Διάλεξη ΣΕΘΑ, 19 Φεβρουαρίου 2015, «Στρατιωτική Στρατηγική Αντίληψη της Ρωσίας».

Οι απειλές που αντιμετωπίζει η Ρωσία είναι και αποτέλεσμα του δικού της εξοπλισμού, αφού δημιουργεί ανασφάλεια στις υπόλοιπες δυνάμεις οι οποίες δεν θέλουν να την αφήσουν να εξελιχθεί πάλι σε υπερδύναμη.

2. Εσωτερικό Περιβάλλον Ρωσίας

α. Γενικά

Η Ρωσία σε αντίθεση με τα πρώτα ασταθή μετασοβιετικά χρόνια, αποτελεί και πάλι μια μεγάλη δύναμη στο διεθνές στερέωμα. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στον Β. Πούτιν, ο οποίος όταν ανέλαβε τα ηνία της ρωσικής Προεδρίας υιοθέτησε μία νέα πολιτική συμπεριφορά, κινούμενος προς δύο διαφορετικές στρατηγικές κατευθύνσεις: Απέναντι στη Δύση, ακολούθησε μια μετριοπαθή στάση, η οποία συνοδεύτηκε από μια διάθεση πολυμερούς αντιμετώπισης των διεθνών υποθέσεων. Από την άλλη μεριά, προσπάθησε να διατηρήσει και να αυξήσει την ρωσική επιρροή στα μέλη της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (ΚΑΚ). Οι δύο αυτές διαφορετικές στρατηγικές κατευθύνσεις πολιτικής μπορεί να ερμηνευτούν με όρους ισορροπίας δυνάμεων. Καθότι, η Ρωσία ήταν πιο αδύναμη από τη Δύση, έπρεπε να ακολουθήσει μία συμφιλιωτική γραμμή. Το αντίθετο ίσχυε στις σχέσεις της με τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, ιδίως με αυτές που βρίσκονται στην περιοχή του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Σε κάθε περίπτωση, η συμπεριφορά αυτή είχε ως βασικό κίνητρο την προστασία των ρωσικών συμφερόντων με τη διατήρηση των ρωσικών σφαιρών επιρροής και τον επαναπροσδιορισμό της Ρωσίας ως «μεγάλης δύναμης».¹⁵⁷

Για να προδιαγράψει αυτές τις στρατηγικές, ο Β. Πούτιν έθεσε ως στόχο τη μεταρρύθμιση του ενεργειακού τομέα, ο οποίος βρισκόταν σε αποσύνθεση μετά την απελευθέρωση της αγοράς που επιχείρησαν οι Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και Μπόρις Γιέλτσιν τις δεκαετίες 1980 και 1990,¹⁵⁸ αντίστοιχα. Εγκαταλείποντας την παλιά σοβιετική προσέγγιση της έμφασης στη διατήρηση και ανάπτυξη της στρατιωτικής ισχύος της, ώστε να εξασφαλίζει τη γεωπολιτική της θέση, κατέφυγε στη μέθοδο της

¹⁵⁷ Οι προθέσεις αυτές καταγράφονται και στις «Αρχές της Εξωτερικής Πολιτικής της ρωσικής Ομοσπονδίας», έγγραφο που δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο του 2000. Βλέπε: The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>, (Πρόσβαση στις 13/07/2016).

¹⁵⁸ Μάνος Καραγιάννης, «Το Ρωσικό Πολιτικό Σύστημα στη Μετασοβιετική Περίοδο», στο βιβλίο *Η Ρωσία Σήμερα. Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις*, Μάνος Καραγιάννης(επιμ.), (Αθήνα: Παπαζήση, 2010).

χρησιμοποίησης των ενεργειακών πόρων της Ρωσίας.¹⁵⁹ Με τον τρόπο αυτό ενθάρρυνε τα γειτονικά κράτη να σχετιστούν στενότερα με τις περιφερειακές του πολιτικές κατευθύνσεις. Έτσι θέτοντας ως αντικειμενικό σκοπό της πολιτικής του την επιτυχία εισροής εισόδων από την εκμετάλλευση των τεράστιων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, που έχουν τα υπεδάφη της χώρας, στήριξε τον προϋπολογισμό της χώρας.¹⁶⁰ Μετά το επιτυχημένο σχέδιο αναδιάρθρωσης του ενεργειακού τομέα μέσω τριών κολοσσών – εταιριών¹⁶¹ – τη Gazprom, για την εξόρυξη και διακίνηση φυσικού αερίου, τη Rosneft, για την εξόρυξη πετρελαίου και τη Transneft για τη διακίνηση του πετρελαίου - προώθησε μηχανισμούς και εισήγαγε πολιτικές στο χώρο της ενέργειας, προκειμένου οι ρωσικές εταιρείες να γίνουν περισσότερο εξωστρεφείς και ανταγωνιστικές, μέσω της σύμπραξής τους με ξένους ενεργειακούς κολοσσούς από τους οποίους θα αντλούσαν τεχνογνωσία και κατάρτιση.

Παρά το γεγονός ότι η ρωσική κυβέρνηση ωθούσε τις εθνικές εταιρείες να πραγματοποιήσουν άνοιγμα σε ξένους επενδυτές μειώνοντας ή ακόμα και εξαλείφοντας την κρατική παρουσία στο μετοχικό τους κεφάλαιο, ωστόσο, η κρατική μηχανή συνέχιζε να ασκεί έμμεσο έλεγχο, είτε μέσω της μετοχικής σύνθεσης, είτε με την τοποθέτηση συγκεκριμένων προσώπων στο διοικητικό συμβούλιο.

Με αυτό τον τρόπο τα οφέλη ήταν πολλαπλά. Καταρχήν, οι ρωσικές εταιρείες απέκτησαν τεχνογνωσία και εμπειρία, προκειμένου να ενισχύσουν την αποτελεσματικότητα και την ανταγωνιστικότητά τους. Ταυτόχρονα, με την πολιτική εξωστρέφειας που ακολουθήθηκε, έγινε εισροή ξένου κεφαλαίου χωρίς να τεθεί σε

¹⁵⁹ Η Ρωσία είναι μία από τις πιο πλούσιες χώρες σε ορυκτό πλούτο, κατέχοντας το 1/3 των παγκόσμιων αποθεμάτων φυσικού αερίου και το 1/5 αυτών του πετρελαίου. Συγκεκριμένα, διαθέτει μεγάλες ποσότητες πετρελαίου και φυσικού αερίου στην περιοχή του Καυκάσου, των Ουραλίων και στη Σιβηρία. Το υπέδαφος είναι πλούσιο σε: γαιάνθρακες, τύρφη, χαλκός, σίδηρος, νικέλιο, μαγκάνιο, χρυσός, διαμάντια, ουράνιο, σπάνια μέταλλα κ.λπ. Η ηλεκτρική ενέργεια προέρχεται κυρίως από θερμοδυναμικά εργοστάσια (περίπου 75%), υδροηλεκτρικά εργοστάσια (περίπου 13%) και πυρηνικά (12%).

Βλέπε: Ministry of Energy of the Russian Federation, *The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020*, Moscow 2003, http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf (Πρόσβαση στις 23/09/2016).

¹⁶⁰ Ρωσικές εξαγωγές ενέργειας προς την Ευρώπη έχουν αυξηθεί από τη δεκαετία του 1990, έτσι ώστε κράτη μέλη της ΕΕ λαμβάνουν περίπου το 30 % του πετρελαίου τους από τη Ρωσία, με επτά κράτη να υπερβαίνουν το 90 %. Επιπλέον, η Ευρώπη εισάγει περίπου το μισό του φυσικού αερίου από τη Ρωσία. Βλέπε: Roger E. Kanet, *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, p.52. Επίσης : Fiona Hill, "Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival", Foreign Policy Centre, September 2004, <http://fpc.org.uk/fsblob/307.pdf>, p. 36-37 and 57, (Πρόσβαση στις 18/09/2016).

¹⁶¹ Φίλιππος Πρόεδρος, «Η Ρωσική Ενεργειακή Στρατηγική στην Ευρώπη» στο βιβλίο, *Η Ρωσία Σήμερα. Πολιτική, Οικονομία Και Εξωτερικές Σχέσεις*, επμ. Μάνος Καραγιάννης (Αθήνα: Παπαζήση, 2010) σ. 118-120.

κίνδυνο ο έμμεσος έλεγχος των εταιρειών, διασφαλίζοντας έτσι τα ρωσικά συμφέροντα. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, οι εταιρείες ενέργειας μετασχηματίστηκαν σε στρατηγικούς εταίρους για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και παράλληλα, λόγω της δυναμικής που είχαν αποκτήσει, σε όργανα προώθησης των ρωσικών συμφερόντων στο εξωτερικό.¹⁶²

Τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής έγιναν αντιληπτά από το 2005, όπου και η οικονομία της Ρωσίας κατέγραφε σημαντικούς ρυθμούς ανάπτυξης και η πολιτική σταθερότητα εδραιωνόταν, παρά τις διαμαρτυρίες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό για τις απολυταρχικές πρακτικές του προέδρου Πούτιν.¹⁶³

Στις προεδρικές εκλογές του Μαρτίου του 2012, ο Πούτιν επανεξελέγη πρόεδρος με ποσοστό μεγαλύτερο του 60%. Ωστόσο, η δεύτερη θητεία δεν είχε τόσο στέρεες βάσεις, γεγονός που έχει οδηγήσει τον Ρώσο πρόεδρο σε αλλαγή του τρόπου διακυβέρνησης, λόγω προβλημάτων που θα αναφερθούν παρακάτω ως σημεία τρωτότητας στο εσωτερικό περιβάλλον της Ρωσίας.

β. Ισχυρά Σημεία - Παράγοντες Ισχύος

(1) Οικονομικός – Ενεργειακός Παράγοντας

Οι φυσικοί πόροι της Ρωσίας αποτελούν ίσως το πιο σημαντικό μέσο άσκησης της πολιτικής της και πολλές φορές έχει χρησιμοποιηθεί η τακτική του «μαστίγιου και του καρότου»¹⁶⁴ για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής με αντάλλαγμα οικονομικές κυρίως διευκολύνσεις στην αγορά φυσικού αερίου.

Η Ρωσία, όπως έχει αναφερθεί, διαθέτει τα μεγαλύτερα αποδεδειγμένα αποθέματα φυσικού αερίου παγκοσμίως, ενώ όσον αφορά την παραγωγή πετρελαίου εναλλάσσεται συνεχώς στην κορυφή της λίστας με τη Σαουδική Αραβία. Ωστόσο, ο ενεργειακός τομέας μεταβάλλεται περιοδικά από περιόδους ανάπτυξης σε περιόδους ύφεσης. Η διαχείριση¹⁶⁵ αυτών των μεταβολών, με τρόπο

¹⁶² Στέλιος Σωτηρίου, «Η Ρωσική Επιχειρηματική Ολιγαρχία Σε Μια Δυναμική Σχέση Εξουσίας με το Κρεμλίνο» στο βιβλίο, Μάνος Καραγιάννης, *Η Ρωσία Σήμερα. Πολιτική, Οικονομία Και Εξωτερικές Σχέσεις*, σ. 65-67.

¹⁶³ Irina Isakova, *Russian Governance in the Twenty-First Century Geo-strategy, Geopolitics and Governance*, (London: Frank Cass, 2005), p. 9-25.

¹⁶⁴ π.χ. τακτική που έχει εφαρμοστεί στην περίπτωση της Ουκρανίας, βλέπε: Φίλιππος Πρόεδρος, «Η Ρωσική Ενεργειακή Στρατηγική στην Ευρώπη» σ. 122-123.

¹⁶⁵ Αλεξάντρ Γκαμπούγιεφ, «Οι Τρείς Βασικοί Στόχοι της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής το 2014», Η Σύγχρονη Ρωσία, 17 Ιανουαρίου 2014, http://gr.rbth.com/politics/2014/01/17/oi_trei_basikoi_stoxoi_ti_rosiki_eksoteriki_politiki_to_2014_27907, (Πρόσβαση στις 11/10/2016).

ώστε αυτός να αποδίδει τα προσδοκώμενα οφέλη, αποτελεί πρωτεύοντα στόχο της ρωσικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής.

Τη παρούσα περίοδο, οι παγκόσμιες διατιμήσεις του πετρελαίου, με τις οποίες συνδέεται η τιμή του ρωσικού εξαγωγίμου πετρελαίου Urals, είναι σε πολύ χαμηλά επίπεδα.¹⁶⁶ Μάλιστα, τον Αύγουστο 2015, οι τιμές για το πετρέλαιο μάρκας Brent έπεσαν κάτω από τα 40 δολάρια το βαρέλι, για πρώτη φορά ύστερα από σχεδόν δώδεκα χρόνια.¹⁶⁷ Για το ρωσικό προϋπολογισμό, τα έσοδα του οποίου διαμορφώνονται κατά 50% από εκείνα του πετρελαίου και του φυσικού αερίου, η διαφορά των 10-20 δολαρίων είναι σημαντικότερη. Έτσι, αποφασίστηκε να διαμορφωθεί ο προϋπολογισμός μόνο για το 2016, ο οποίος θα εξισορροπηθεί μέσω της μείωσης των δαπανών για την άμυνα, την παιδεία, την υγεία και τα στεγαστικά προγράμματα-δημοτικά προγράμματα.

Τέλος, είναι αξιοσημείωτο να ειπωθεί ότι οι εξαγωγικές δυνατότητες της Ρωσίας αυξήθηκαν για δύο λόγους. Από τη μία μεριά, λόγω των νέων δικτύων αγωγών και λιμανιών, και από την άλλη, διότι οι απαιτήσεις σε πετρέλαιο παρέμειναν χαμηλές, ως αποτέλεσμα της συνεχούς ύφεσης της βαριάς βιομηχανίας. Έτσι, το ρωσικό αέριο, το οποίο εξάγεται μόνο το ένα τρίτο της παραγωγής του, χρησιμοποιείται εγχώρια για την παραγωγή ενέργειας, και είναι ο κύριος τροφοδότης της εθνικής βιομηχανίας και των νοικοκυριών. Απεναντίας, το πετρέλαιο, του οποίου η μισή παραγωγή είναι διαθέσιμη για εξαγωγές, φέρει μεγάλα ποσά χρημάτων από το εξωτερικό.¹⁶⁸

(2) Στρατιωτικός Παράγοντας

Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της προεδρίας του Β. Πούτιν, είναι η αφοσίωσή του στην αναδιοργάνωση και επέκταση του στρατού. Τα ποσά της χρηματοδότησης μαρτυρούν το σκοπό αυτό.¹⁶⁹ Οι ένοπλες δυνάμεις της

¹⁶⁶ Η έντονη μεταβλητότητα των τιμών του πετρελαίου ανάγκασε την κυβέρνηση να παραιτηθεί από τον συνηθισμένο τριετή προγραμματισμό του προϋπολογισμού και να περάσει σε ετήσιο.

¹⁶⁷ Τιμοφεί Ντζιάντκο, Η σύγχρονη Ρωσία: Ακόμα πιο φτηνό γίνεται το πετρέλαιο, RBC Daily, (17 Δεκεμβρίου 2015), http://gr.rbth.com/business/2015/12/17/akoma-pio-ftino-ginetai-to-petrelaio_551421, (Πρόσβαση στις 12/10/2016).

¹⁶⁸ Clark John G., The political economy of World Energy: A twentieth-century perspective, Harvester Wheatsheaf, 1990, New York, σελ. 339-357.

¹⁶⁹ Η Ρωσία αυξάνει τις στρατιωτικές της δαπάνες, τη στιγμή που οι ΗΠΑ και η Ευρώπη τις περιορίζουν. Τα επόμενα τέσσερα χρόνια, η χρηματοδότηση του αμυντικού τομέα θα αυξάνεται με 20% κατά μέσο όρο το χρόνο και θα αγγίξει το ποσό ρεκόρ των 104 δις δολαρίων το 2016, αντί 64 δις το 2013. Βλέπε:

Ρωσίας αποβλέπουν να μετατραπούν σε μια εκσυγχρονισμένη και τεχνολογικά αναβαθμισμένη μηχανή, η οποία θα καταστήσει τη Ρωσία σε υπολογίσιμη δύναμη με υπέρτατη μαχητική ισχύ. Σύμφωνα με το στρατιωτικό δόγμα του 2014,¹⁷⁰ το Υπουργείο Άμυνας της Ρωσίας θέτει 15 στόχους της στρατιωτικής οργάνωσης, εμπλέκοντας ενεργά όχι μόνο τους στρατιωτικούς αλλά και τους πολιτικούς φορείς της χώρας. Ενδεικτικά, αναφέρονται οι δύο σημαντικότεροι από αυτούς τους στόχους:

(α) Η προσαρμογή, της δομής, της συγκρότησης, του μεγέθους και του τύπου των στοιχείων της στρατιωτικής οργάνωσης, σύμφωνα με τους αντικειμενικούς σκοπούς, τόσο σε περίοδο ειρήνης, και κρίσης, όσο και σε περίοδο πολέμου, υπό την προϋπόθεση της διάθεσης επαρκών οικονομικών, υλικών και άλλων πόρων.

(β) Η αύξηση της αποτελεσματικότητας της ασφάλειας του κράτους και του στρατιωτικού ελέγχου, με την συνδυασμένη παροχή πληροφοριών και συνεργασία μεταξύ των ομοσπονδιακών οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας, των φορέων της εκτελεστικής εξουσίας, των συστατικών φορέων της Ρωσικής Ομοσπονδίας και των άλλων δημόσιων υπηρεσιών, προκειμένου να επιλύονται τα προβλήματα στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας.

Επίσης, το νέο Στρατηγικό Δόγμα του 2014, έχοντας προσθέσει νέους κινδύνους τόσο εξωτερικούς, όσο και εσωτερικούς, καθώς και νέους συμμάχους¹⁷¹ (π.χ. η στρατιωτικο-πολιτική συνεργασία μεταξύ της Ρωσίας και της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσετίας, προς διασφάλιση της κοινής άμυνας και ασφάλειας), εισάγει την έννοια της "μη-πυρηνικής αποτροπής" με βάση τη διατήρηση σε υψηλό βαθμό της ετοιμότητας των συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων, ενώ καλεί σε ενεργό συμμετοχή οργανισμούς περιφερειακής ασφάλειας όπως την Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών και του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης.¹⁷²

Ρίτα Όσου, «Η Ρωσία αυξάνει τις αμυντικές δαπάνες», 4 Ιουλίου 2013, http://greek.ruvr.ru/2013_07_04/225569047/, (Πρόσβαση στις 3/08/2016).

¹⁷⁰ Αντγος Ε.Α. Σεραφείμ Παπαποστόλου, Διάλεξη ΣΕΘΑ, 19 Φεβρουαρίου 2015, «Στρατιωτική Στρατηγική Αντίληψη της Ρωσίας».

¹⁷¹ Για το ιστορικό υπόβαθρο των σχέσεων αυτών, βλέπε: Roger E. kanet, *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, p.228-239.

¹⁷² Roger E. kanet, *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, p.37-38.

Κατόπιν των παραπάνω οι Ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις, με βάση το νέο Στρατιωτικό Δόγμα, διατηρούν δυνατότητα για τα παρακάτω:

(α) Να διεξάγουν αποτελεσματικά δύο ταυτόχρονες ένοπλες συγκρούσεις οποιουδήποτε τύπου, τόσο εν καιρώ ειρήνης ή σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, με τη χρήση των ετοιμοπόλεμων δυνάμεων.

(β) Να υποστηρίζουν ταυτόχρονα τη δυνατότητα στρατηγικής αποτροπής με τη διατήρηση της ετοιμότητας των ενόπλων δυνάμεων (και των άλλων στρατευμάτων) και την αποφυγή εμπλοκής ενισχύσεων.

(γ) Να διατηρούν την ικανότητα να διεξάγουν αποστολές διατήρησης της ειρήνης, ενώ επιχειρούν είτε ως μέρος ενός πολυεθνικού αγήματος ή χωρίς τη βοήθεια άλλων.

(δ) Να αναλαμβάνουν την ανάπτυξη σε στρατηγικό βάθος προκειμένου να θέσουν υπό έλεγχο την κλιμάκωση των εντάσεων και την εξασφάλιση της διαθεσιμότητας των όπλων στρατηγικής αποτροπής.

(ε) Να ελιχθούν με τις προς τούτο δεσμευμένες δυνάμεις μεγάλης ετοιμότητας σε περίπτωση αυξανόμενων απειλών στο στρατιωτικό, πολιτικό και στρατηγικό πεδίο.

(στ) Να κατανικήσουν την αεροδιαστημική επιθετικότητα κατά την εμπόλεμη περίοδο μέσω της χρήσης των διαθέσιμων δυνάμεων,

(ζ) Να διεξαγάγουν ταυτόχρονα δύο τοπικούς πολέμους μετά την ολοκλήρωση της πλήρους στρατηγικής ανάπτυξης των Ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων.

γ. Αδύνατα Σημεία - Σημεία Τρωτότητας

Καταρχήν, ένα σημαντικό σημείο τρωτότητας για το ρωσικό εσωτερικό περιβάλλον είναι η επικίνδυνη μουσουλμανική περιοχή της Ρωσίας στο Βόρειο Καύκασο¹⁷³. Αποτελεί μια περιοχή, η οποία μετά της διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης παρουσιάζει σημαντικές διαταραχές και προβλήματα στο ρωσικό κράτος. Το Εμιράτο του Καυκάσου, έχει αναλάβει την ευθύνη για σωρεία τρομοκρατικών

¹⁷³ Roger E. kanet, *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, p.159-161.

επιθέσεων με πολλά θύματα. Σύμφωνα με αμερικανικές πηγές¹⁷⁴ η οργάνωση αυτή αποτελεί κέντρο της ισλαμικής τρομοκρατίας και λαμβάνει ουσιαστική υποστήριξη από το διεθνές τρομοκρατικό δίκτυο.

Επίσης, η εσωτερική κατασκοπεία, είναι ακόμα μια από τις απειλές που καλείται να αντιμετωπίσει η Ρωσική ασφάλεια. Προ διετίας, επιτεύχθηκε η σύλληψη και η απέλαση πολλών κατασκόπων οι οποίοι δρούσαν κατά της ρωσικής ομοσπονδίας. Δυστυχώς τα διαθέσιμα στοιχεία δεν είναι επαρκή για εκτενέστερη ανάλυση της απειλής.

Τέλος, τα τελευταία χρόνια η Ρωσία αντιμετωπίζει ακόμα ένα σοβαρό πρόβλημα, αυτό της γήρανσης του πληθυσμού και της μείωσης των γεννήσεων, το οποίο είναι υπεύθυνο για ένα ντόμινο προβλημάτων κυρίως στον οικονομικό τομέα¹⁷⁵. Η μείωση του πληθυσμού έχει ως συνέπεια τη μείωση των εργατικών χεριών και επομένως μείωση της παραγωγικότητας. Για το λόγο αυτό η κυβέρνηση προσπαθώντας να αντιστρέψει αυτά τα ποσοστά έχει υιοθετήσει σειρά μέτρων τα οποία περιλαμβάνουν τεράστια επιδόματα ύψους 10.000\$ για γυναίκες οι οποίες έχουν παραπάνω από δύο παιδιά καθώς επίσης και γενναιόδωρα προγράμματα επανεγκατάστασης Ρώσων που επιλέγουν να επαναπατριστούν από τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Βαλτικής και της Κεντρικής Ασίας.

2° ΣΤΑΔΙΟ: ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

1. Εθνικές Επιδιώξεις Ρωσίας

Η Ρωσία, από την σύντομη προηγηθείσα ανάλυση, προσπαθώντας να διαγράψει τις μνήμες της ψυχροπολεμικής περιόδου, άλλαξε την εξωτερική της πολιτική κάνοντας σημαντική στροφή προς τη Δύση, προωθώντας ένα νέο μοντέλο αμοιβαίας επωφελούς συνύπαρξης ανάμεσα σε Ευρώπη και Ηνωμένες Πολιτείες.

Ο πρόεδρος της Β. Πούτιν, ανάγοντας τον σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής ως πρώτη προτεραιότητα της κυβέρνησής του, έχει θέσει ως στόχο την ένταξη της Ρωσίας στην παγκόσμια οικονομία, και προσπαθεί να παίξει το ρόλο του

¹⁷⁴ Jim Nichol, "Russian Political, Economic and Security Issues and U.S. Interests", 31 March 2014, Congressional Research Service Reports on Foreign Policy and Regional Affairs, <https://www.fas.org/sqp/crs/row/RL33407.pdf>, (Πρόσβαση στις 2/07/2016).

¹⁷⁵ Θα πρέπει να ειπωθεί ότι ο πληθυσμός είναι ίσως το βασικότερο όπλο πάνω στο οποίο μπορεί να στηριχθεί μια χώρα, καθώς αυτός είναι το εργατικό δυναμικό και σε αυτόν στηρίζεται η εγχώρια παραγωγή.

«Junior Partner of the West».¹⁷⁶ Το μεγαλύτερο εγχείρημα του είναι η δημιουργία της Ευρασιατικής Ένωσης.¹⁷⁷ Ο Β. Πούτιν έχει οραματιστεί μια Ένωση όμοια της Ευρωπαϊκής, με ελεύθερη διακίνηση προϊόντων υπηρεσιών και ανθρώπων, με κοινή πολιτική μετανάστευσης και εκπαίδευσης.

Έτσι η Ρωσία επιδιώκει να επεκτείνει τον κύκλο των χωρών που συνεργάζονται μαζί της, να αναπτύξει το επίπεδο της συνεργασίας, στο πλαίσιο των κοινών συμφερόντων για την ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας, σύμφωνα με τις διατάξεις του Χάρτη του ΟΗΕ και τους άλλους κανόνες του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συνθηκών της Ρωσίας. Επίσης, επιδιώκει να διευρύνει τη συνεργασία με τα κράτη-μέλη της BRICS (αποτελείται από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Βραζιλίας, της Ρωσικής Ομοσπονδίας, της Δημοκρατίας της Ινδίας και Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας), ώστε να σχηματίσουν μία ισχυρή οικονομική ένωση, η οποία προβλέπεται μέχρι το 2050, θα ξεπεράσει το ΑΕΠ των πλούσιων δημοκρατιών (ΗΠΑ και ΕΕ).¹⁷⁸

2. Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας Ρωσίας

Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, όπως αυτή αποτυπώνεται στον ιστότοπο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσίας θέτει ως βασική προτεραιότητα την εξασφάλιση της ασφάλειας της χώρας, την προστασία και την ενίσχυση της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας της, καθώς και την εξασφάλιση υψηλού κύρους στη διεθνή κοινότητα, ως ένας από τους σημαίνοντες και ανταγωνιστικούς πόλους του σύγχρονου κόσμου».¹⁷⁹

Επίσης, στο Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσίας του 2014¹⁸⁰, και συγκεκριμένα στην παράγραφο 18 αναφέρεται ότι η πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας

¹⁷⁶ Vlantis Iordanidis, Theodoris Grigoriadis, "Greek-Russian Relations I: Foreign Policy and Diplomacy", ELIAMEP, September 2014, http://www.eliampe.gr/wp-content/uploads/2014/09/54_2014_-WORKING-PAPER-Theoharis-Grigoriadis.pdf, (Πρόσβαση στις 03/07/2016).

¹⁷⁷ Ιγκορ Σιλέτσκι, «Ευρασιατική και Ευρωπαϊκή Ένωση. Σχέδια για το Μέλλον», Φωνή της Ρωσίας, 21 Ιουνίου 2012, http://greek.ruvr.ru/2012_06_21/78862209, (Πρόσβαση στις 13/07/2016).

¹⁷⁸ Roger E. Kanet, Russian Foreign Policy in the 21st Century, p.37-38. Βλέπε επίσης : Goldman Sachs (2003) "Dreaming with BRICs: The Path to 2050", Global Economics Paper, no. 99. <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/book/99-dreaming.pdf> (Πρόσβαση στις 23/08/2016).

¹⁷⁹ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, "Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation", 12 February 2013, http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/76389fec168189ed44257b2e0039b16d, (Πρόσβαση στις 3/07/2016).

¹⁸⁰ Αντγος Ε.Α. Σεραφείμ Παπαποστόλου, Διάλεξη ΣΕΘΑ, 19 Φεβρουαρίου 2015, «Στρατιωτική Στρατηγική Αντίληψη της Ρωσίας».

της Ρωσίας αποσκοπεί στην αποτροπή και την πρόληψη των στρατιωτικών συγκρούσεων, τη βελτίωση της στρατιωτικής οργάνωσης καθώς και τον τύπο, τον τρόπο και τη μέθοδο χρήσης των Ενόπλων Δυνάμεων και των άλλων στρατευμάτων και υπηρεσιών. Τέλος, επισημαίνει την αύξηση της ετοιμότητας αυτών για κινητοποίηση, με σκοπό την άμυνα, ασφάλεια και την προστασία της Ρωσικής Ομοσπονδίας, καθώς και την υπεράσπιση των συμφερόντων των συμμάχων της.¹⁸¹

3. Εθνικά Συμφέροντα Ρωσίας

Με βάση τις εθνικές επιδιώξεις, την πολιτική άμυνας και ασφάλειας της Ρωσίας, τα εθνικά συμφέροντα αυτής στην ευρύτερη περιοχή της Μ. Ανατολής μπορούν να εστιαστούν στα παρακάτω:

- α. Προώθηση κοινής οικονομικής, πολιτικής και στρατηγικής γραμμής για τα κράτη της Μ. Ανατολής, που ιστορικά ασκούσε επιρροή.
- β. Ασφάλεια και συνεργασία με συμμάχους εκτός συνόρων και δυναμική παρουσία όπου χρειαστεί.
- γ. Εξασφάλιση του μονοπωλίου παροχής φυσικού αερίου της Ευρώπης από ρωσικές πηγές ή έμμεσα ή άμεσα ελεγχόμενες από αυτή.
- δ. Συμμετοχή στην παραγωγή ή την μετακίνηση υδρογονανθράκων, μέσω των εθνικών εταιρειών (Gazprom κτλ) στην περιοχή.
- ε. Παρουσία στις θερμές Θάλασσες και διασφάλιση της ναυτικής της βάσης στη Μεσόγειο, που βρίσκεται στην πόλη Tartus της Συρίας.

4. Πολιτικοί ΑΝΣΚ (Ends)

Όπως αναφέρθηκε, η Ρωσία επιδιώκει να προωθήσει μία κοινή οικονομική, πολιτική και στρατηγική γραμμή για τα κράτη της Μ. Ανατολής, ώστε να τα κρατήσει στη δική της σφαίρα επιρροής. Αυτό συνεπάγεται ότι αναζητά νέες πολιτικές και οικονομικές ευκαιρίες στις περιοχές, τις οποίες ιστορικά, ασκούσε επιρροή. Ένας από τους λόγους στροφής της Μόσχας¹⁸² και πάλι προς τη Μέση Ανατολή, έχει να

¹⁸¹ Είναι αξιοσημείωτο ότι στην προηγούμενη έκδοση του στρατιωτικού δόγματος της Ρωσίας ένας από τους στόχους της πολιτικής ήταν να αποφευχθεί η κούρσα των εξοπλισμών. Το νέο έγγραφο δεν έχει τέτοιο στόχο.

¹⁸² Maxim A. Suchkov, "What's Behind Russia's Middle East Strategy?", The Pulse of the Middle East, November 30 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/11/russia-mideast-strategy-behind-scenes.html>, (Πρόσβαση στις 8/09/2016).

κάνει με τον περιορισμό των ορίων ελιγμών της Ρωσίας στην Ευρώπη, λόγω των εξελίξεων στην υπόθεση της Ουκρανίας.

Έτσι, μπορούν να τεθούν δύο πολιτικοί σκοποί: Πρώτον, η Ρωσία να διαθέτει συνεχή διπλωματική και οικονομική παρουσία στις χώρες της Μ. Ανατολής, και δεύτερον, να παρέχει «δυναμική» υποστήριξη και παρουσία προς οποιαδήποτε γεωγραφική κατεύθυνση της ευρύτερης περιοχής της Μ. Ανατολής, αν απαιτηθεί.

3^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

1. Μέσα Άσκησης Στρατηγικής (Means)

Στο Στρατηγικό Στρατιωτικό Δόγμα του 2014¹⁸³ αντικατοπτρίζεται η δέσμευση της Ρωσίας για τη χρήση των πολιτικών, διπλωματικών, οικονομικών, ενεργειακών, πληροφοριακών, στρατιωτικών και άλλων μέσων, για την προστασία των εθνικών συμφερόντων της και των συμφερόντων των συμμάχων της. Επίσης, τονίζεται η ανάληψη στρατιωτικής δράσης, μόνο μετά από την εξάντληση όλων των δυνατοτήτων και των άλλων διαθέσιμων μέσων. Έτσι, τα μέσα άσκησης Στρατηγικής της Ρωσίας είναι ενεργειακής, διπλωματικής, οικονομικής και στρατιωτικής φύσεως.

Όπως έχει αναφερθεί, η Ρωσία διαθέτει ένα δυνητικά ισχυρό όπλο, τα ενεργειακά της αποθέματα, το οποίο θα χρησιμοποιούσε αφενός για να υπερασπιστεί τα εθνικά, ενεργειακά και οικονομικά της συμφέροντα και αφετέρου για να ασκήσει πολιτική επιρροή σε περιοχές εκτός συνόρων της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής. Ιδιαίτερα, η γεωγραφική εγγύτητα της Τουρκίας με τη Μέση Ανατολή αποτελεί άλλον ένα σημαντικό λόγο ενδιαφέροντος της Μόσχας για την Άγκυρα. Η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής θεωρείται, από τους Ρώσους σχεδιαστές της υψηλής στρατηγικής, ως η πλέον πρόσφορη, λόγω της εγγενούς της αστάθειας, για μελλοντικές οικονομικές, αλλά και πολιτικές επενδύσεις.

Ο διπλωματικός τομέας είναι ο καταλληλότερος για την προώθηση αυτών των συμφερόντων. Η στρατιωτική και πολιτική διπλωματία της Ρωσίας είναι ένα μέσο ήπιας ισχύος, ικανό να παίξει σπουδαίο ρόλο στο πεδίο της συνεργασίας για τη διεθνή ασφάλεια, συμμετέχοντας σε αριθμό διεθνών οργανώσεων.¹⁸⁴

¹⁸³ Αντγος Ε.Α. Σεραφείμ Παπαποστόλου, Διάλεξη ΣΕΘΑ, 19 Φεβρουαρίου 2015, «Στρατιωτική Στρατηγική Αντίληψη της Ρωσίας».

¹⁸⁴ Οργάνωση του Συμφώνου Συλλογικής Ασφάλειας (ΟΣΣΑ - CSTO), Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών (ΚΑΚ - CIS), Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), Οργανισμό

Τέλος, σε ότι αφορά τα στρατιωτικά μέσα, έγινε εκτενή ανάλυση των δυνατοτήτων αυτού του μέσου στους αναφερθέντες παράγοντες ισχύος της Ρωσίας. Ωστόσο, αξίζει να ειπωθεί, ένας σχετικά καινούριος τομέας στο χώρο της στρατιωτικής τεχνολογίας, ο οποίος, δημιουργήθηκε το 2011. Είναι οι αεροδιαστημικές αμυντικές δυνάμεις, που ως σκοπό έχουν να εντοπίζουν, να αποκρούουν πυραυλικές επιθέσεις καθώς επίσης και να προστατεύουν στόχους με στρατηγική σημασία από επιθέσεις από αέρα και από το διάστημα. Σύμφωνα με το κρατικό πρόγραμμα εξοπλισμών, σχεδιάζεται να παραχθούν συνολικά 52 μοίρες S-400. Επίσης έως το 2017, μια εξαιρετικά αισιόδοξη ημερομηνία, θα παραδοθεί το σύστημα πυραυλικής άμυνας της επόμενης γενιάς S-500.¹⁸⁵

2. Τρόποι – Μέθοδοι Άσκησης Στρατηγικής (Ways)

Η Μόσχα, στο εύφλεκτο πεδίο της Μέσης Ανατολής, χρησιμοποιεί όλα τα διαθέσιμα μέσα για να πετύχει τους στόχους της. Η φιλοσοφία πίσω από τη νέα ρωσική μεσανατολική πολιτική εκδηλώνεται με μια σειρά τακτικών ελιγμών. Οι σχεδιαστές της ρωσικής πολιτικής δεν επιθυμούν να εμπλακούν, θεωρητικά, σε επικίνδυνες καταστάσεις στον τομέα της ασφάλειας και της πολιτικής, στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, αξιοποιώντας την σοβιετική εμπειρία.¹⁸⁶

Ωστόσο, η στρατιωτική επέμβαση της στον εμφύλιο της Συρίας αποτέλεσε εξαίρεση. Αρχικά, η κυβέρνηση της Μόσχας εξάντλησε κάθε άλλο μέσο για να προστατεύσει τη «στρατηγική της επένδυση» στην Μεσόγειο, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ωστόσο, θα πρέπει να ειπωθεί ότι η κυβέρνηση της Μόσχας εξάντλησε κάθε μέσο της ώστε να αποτρέψει την κλιμάκωση των κρίσης, χωρίς επιτυχία. αποτελεί εξαίρεση.

Επί του παρόντος, η Μόσχα επιδεικνύει το ενδιαφέρον της κυρίως σε τρία επίπεδα: πρώτον στη διατήρηση στρατηγικών ισορροπιών με Αίγυπτο και Ισραήλ (μετέχοντας στις διαπραγματεύσεις Ισραήλ – Παλαιστινίων και καταπολεμώντας

Συνεργασίας της Σαγκάης (SCO) και συνεργασία με τη Δημοκρατία της Αμπχαζίας και της Δημοκρατίας της Νότιας Οσσετίας για την εξασφάλιση της κοινής ασφάλειας και άμυνας.

¹⁸⁵ Σεργκέι Πτίτσκιν, «Πύραυλοι S-500 Παντός Καιρού», Η Σύγχρονη Ρωσία, 28 Ιανουαρίου 2015, http://gr.rbth.com/tecnology/2015/01/28/pyrayloi_s-500_panto_kairoy_35003, (Πρόσβαση στις 3/08/2016).

¹⁸⁶ Βασίλης Βασιλόπουλος, «Ανατολική Ευρώπη και Μέση Ανατολή - Ένα γεωπολιτικό σκηνικό για Ρωσία και Τουρκία;», Reporter, 23 Σεπτεμβρίου 2014, <http://www.reporter.gr/Apopseis/Apo-theseis/Basilhs-Basilopoylos/247510-Anatolikh-Eyrwph-kai-Mesh-Anatolh%E2%80%93Ena-geopolitiko-skhniko-gia-Rwsia-kai-Toyrkia>, (Πρόσβαση στις 3/08/2016).

ισλαμιστικές, τρομοκρατικές οργανώσεις), δεύτερον στην εκμετάλλευση του αίσιου αποτελέσματος των διαπραγματεύσεων για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν και τέλος στην ενεργό συμμετοχή της στις εξελίξεις στην Συρία και το Ιράκ.

Συγκεκριμένα, σε ότι αφορά την Αίγυπτο, η Μόσχα, στο πλαίσιο των ιστορικών επαναπροσεγγίσεων και παρελθοντικών τακτικών, τηρεί καλές σχέσεις συνεργασίας και στηρίζει την κυβέρνηση του Στρατηγού Α. Σίσι. Αρχικώς, από το 2013, διαφαίνεται μία αναθέρμανση των σχέσεων της με την Αίγυπτο, απόρροια της αντίστοιχης ψύχρανσης των αντίστοιχων αμερικανο-αιγυπτιακών. Η επίσκεψη των Ρώσων Υπουργού Εξωτερικών Sergey Lavron και Υπουργού Άμυνας Sergey Shoigu στην Αίγυπτο τον Νοέμβριο 2013, σηματοδότησε την επαναπροσέγγιση αυτή, παρότι που ο επικεφαλής της ρωσικής διπλωματίας φρόντισε να τονίσει ότι «*η Ρωσία δεν αποτελεί υποκατάστατο καμίας άλλης χώρας*»¹⁸⁷, κάνοντας μια ευθεία αναφορά στις ΗΠΑ. Οι δημοσιογραφικές πληροφορίες φέρουν τις δύο χώρες να υπογράφουν συμβόλαια αγοράς αμυντικού υλικού ύψους 2 δις δολάρια, κατά την προγραμματιζόμενη επίσκεψη του Ρώσου Προέδρου Β. Πούτιν στο Κάιρο.¹⁸⁸

Επιπρόσθετα, οι πρόεδροι της Ρωσίας και της Αιγύπτου, Β. Πούτιν και Στρατηγού Α. Σίσι αντίστοιχα, σύμφωνα με δημοσιογραφικές πληροφορίες¹⁸⁹ συμφώνησαν τον Μάρτιο του 2016, για συνέχιση του αγώνα κατά των τρομοκρατών σε Λιβύη, Υεμένη και Συρία.

Σχετικά με το Ιράν, η Ρωσία, χρησιμοποιώντας, εύστοχα, τα διπλωματικά και ενεργειακά της μέσα, είχε θετική εμπλοκή και παρείχε θετική υποστήριξη στις διαπραγματεύσεις για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, για ειρηνική χρήση. Μετέχοντας, ενεργά στην ομάδα των 5+1 του Σ.Α. του ΟΗΕ, που διαπραγματεύονταν το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, και θερμός υποστηρικτής του Ιράν για την άρση των κυρώσεων της παγκόσμιας κοινότητας εναντίον αυτού, ενδέχεται να αποκομίσει μεγάλα ενεργειακά οφέλη, μετά την τελική έγκριση¹⁹⁰ του προγράμματος αυτού. Έτσι,

¹⁸⁷ -, "Putin Visit to Cairo Impending El Sisi Moves to Outlaw Brotherhood. US in Blocking Mode", NCRenegade, 3 August 2013, <http://ncrenegade.com/editorial/putin-visit-to-cairo-impending-el-sisi-moves-to-outlaw-brotherhood-us-in-blocking-mode/>, (Πρόσβαση στις 23 Αυγ 2016).

¹⁸⁸ -, "Egypt Seeks to Bring Friendship with Russia to "Soviet level"", RT news, 14 November 2013, <https://www.rt.com/news/russia-egypt-ties-military-706/>, (Πρόσβαση στις 24 Αυγ 2016).

¹⁸⁹ Ναυτεμπορική, «Πούτιν - Σίσι συμφώνησαν στην Ανάγκη "να Χτυπηθούν οι Τρομοκράτες σε Λιβύη – Υεμένη"», Ναυτεμπορική, 7 Μαρτίου 2016, <http://www.naftemporiki.gr/story/1076387/poutin-sisi-sumfonisan-stin-anagki-na-xtupithoun-oi-tromokrates-se-libui-yemeni>, (Πρόσβαση στις 30/09/2016).

¹⁹⁰ Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «Απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2015/1148 του Συμβουλίου της 14ης Ιουλίου 2015 για την Τροποποίηση της Απόφασης 2010/413/ΚΕΠΠΑ για Περιοριστικά Μέτρα

η Μόσχα θα πετύχει τα γεωπολιτικά της συμφέροντα στην περιοχή, αφού η γεωγραφική θέση του Ιράν είναι ιδανική για την επέκταση των ρωσικών ενεργειακών εξαγωγών σε Ασία και των φιλοδοξιών τους για ανάπτυξη της βιομηχανίας του υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG). Επίσης, άμεσος στόχος του Κρεμλίνου είναι να αποκτήσουν μεγαλύτερο μερίδιο οι ρωσικές εταιρίες στην εκμετάλλευση των τεράστιων ενεργειακών πηγών του Ιράν. Το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν είναι λογικό να δημιουργεί ανασφάλεια και να ωθεί τα γειτονικά και όχι μόνο κράτη, να έχουν βλέψεις προς την εκμετάλλευση της πυρηνικής τεχνολογίας.

Σε σχέση με την Συρία, ο Β. Πούτιν αναβίωσε τις ιστορικά καλές συριο – σοβιετικές σχέσεις και τις μετέτρεψε σε καλές συριο – ρωσικές σχέσεις. Όπως έχουμε αναφέρει η Μόσχα είχε στενούς δεσμούς με τη Συρία από την δεκαετία του '50. Είναι αξιοσημείωτο να ειπωθεί, ότι η Συρία ήταν η πρώτη χώρα της Μέσης Ανατολής που υπέγραψε συμφωνία εξοπλισμών με την Σοβιετική Ένωση το 1954. Επιπλέον το σοβιετικό ναυτικό απόκτησε πρόσβαση στο λιμάνι της Tartus το 1971, εξαιτίας της οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας που προσέφερε στην Συρία. Μετά την διάλυση της Σοβιετικής ένωσης, η Ρωσία το 2005 χάρισε σχεδόν 10 δις δολάρια από τα 14 δις δολάρια που είχαν συσσωρευτεί από την σοβιετική περίοδο και εκσυγχρόνισε και εμβάθυνε το λιμάνι-κλειδί της Tartus, το οποίο, όπως έχουμε αναφέρει, είναι η μοναδική ναυτική της βάση στη Μεσόγειο. Έτσι ο Β. Πούτιν με την άμεση εμπλοκή και ενεργή παρουσία στη συριακή κρίση, διατηρεί καλές σχέσεις με το καθεστώς Μ. Άσαντ, προστατεύοντας τα μακροχρόνια συμφέροντα της Ρωσίας στην περιοχή.

Εκμεταλλεόμενος την ευκαιρία απεμπλοκής και αναδίπλωσης των ΗΠΑ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής,¹⁹¹ η οποία προκάλεσε ένα στρατηγικό κενό και μια γενικότερη αίσθηση ανασφάλειας, επανήλθε, δυναμικά, στο εύφλεκτο χώρο της Συρίας, πετυχαίνοντας να αποδειχθεί συνεπής στους συμμάχους του παγκοσμίως.

Με ανανεωμένη αυτοπεποίθηση από τις πρόσφατες επιτυχίες σε Κριμαία και Γεωργία, και συνυπολογίζοντας τα προαναφερθέντα κέρδη, ρίσκα και κόστη, εδώ και μία δετία υποστηρίζει έμπρακτα το καθεστώς του προέδρου της Συρίας Μ. Άσαντ, αρχικώς εφοδιάζοντας με οπλικά συστήματα και χρηματοδοτώντας αυτόν και σε

Κατά του Ιράν», 14 Ιουλίου 2015, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/PDF/?uri=OJ:JOL_2015_186_R_0002&from=EN, (Πρόσβαση στις 23 Ιουλίου 2016).

¹⁹¹ Η υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ έχει κάνει στροφή και εστιάζει στην περιφέρεια της Βόρειο- Ανατολικής Ασίας.

δεύτερο χρόνο με την καταλυτική παρουσία ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων στην περιοχή.

Στους τρόπους άσκησης υψηλής στρατηγικής, η διπλωματική υποστήριξη της Ρωσίας δεν κατευθύνεται μόνο σε κρατικούς δρώντες αλλά και σε μη-κρατικούς δρώντες φορείς/παράγοντες της Μέσης Ανατολής, όπως την Χαμάς και την Χεζμπολάχ. Το Κρεμλίνο, καταφανώς, διαχωρίζει τις τρομοκρατικές ισλαμιστικές ομάδες, όπως π.χ. την Αλ Κάιντα και το ισλαμικό κράτος, τις οποίες προσπαθεί να εξολοθρεύσει μέσω των ισλαμικών εθνικό-απελευθερωτικών κινημάτων της Χαμάς και της Χεζμπολάχ, ώστε να προωθήσει τα συμφέροντά της. Άλλωστε, ο διάυλος επικοινωνίας με τη Χαμάς αναγάγει τη Ρωσία σε σημαντικό παίκτη στην επίλυση της ισραηλινο-παλαιστινιακής διένεξης. Ωστόσο, σ' ένα περιβάλλον ακραίας βίας και θρησκευτικού φανατισμού με έντονα τα φυλετικά χαρακτηριστικά και τις «ληστρικές» συμπεριφορές οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των οργανώσεων είναι θολές έως και ανύπαρκτες.

Έτσι, αυτή, η διπλωματική και όχι μόνο υποστήριξη της Ρωσίας προς κρατικούς και μη δρώντες έχει δημιουργήσει αισθήματα ανασφάλειας στο Ισραήλ¹⁹², το οποίο διέβλεψε, από την αρχή της συριακής κρίσης, την προοπτική και τη δυναμική παρουσία της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή, και προσπαθεί με κάθε τρόπο να τηρεί καλές σχέσεις με την Μόσχα.

Επίσης, είναι αξιοσημείωτο να ειπωθεί ότι η Μόσχα έχει συνεργαστεί κατά καιρούς όχι μόνο με τους παραδοσιακούς εταίρους της περιοχής αυτής, όπως είναι η Αίγυπτος και η Συρία, αλλά και με άλλες, όπως η Ιορδανία, η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα.

Τέλος, θα πρέπει να αναλυθεί και η παρούσα σχέση της Ρωσίας με την Τουρκία, αφού η όποια συνεργασία ή αντιπαράθεση, ιδιαίτερα, στον ενεργειακό τομέα υπάρχει μεταξύ τους, έχει άμεσο αντίκτυπο στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ιστορικά, οι τρόποι και οι μέθοδοι άσκησης υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας προς την Τουρκία ήταν πάντα ιδιαίτεροι με έντονο το στοιχείο της αμοιβαίας καχυποψίας, αφού και από την ιστορική ανάλυση των σχέσεων μεταξύ τους, που προηγήθηκε, διαφαίνεται ότι, πάγια προτεραιότητα της ρωσικής στρατηγικής

¹⁹² Κέρστεν Κνιπ, Δήμητρα Κυρανούδη, «Ισραήλ, Ρωσία και Νέα Μέση Ανατολή», dw.com, 22 Σεπτεμβρίου 2015, <http://www.dw.com/el/ισραήλ-ρωσία-και-νέα-μέση-ανατολή/a-18731036>, (Πρόσβαση στις 2/09/2016).

αποτελούσε η αναθέρμανση των σχέσεων με την Άγκυρα. Το αυξημένο ενδιαφέρον της Ρωσίας για τη σύσφιξη των σχέσεών της με την Τουρκία εξηγείται, καταρχήν, λόγω της καθοριστικής γεωπολιτικής σημασίας των Στενών, απ' όπου αναγκάζεται να περνά ο εναπομένων ρωσικός πολεμικός στόλος της Μεσογείου και περίπου το 70% του εξωτερικού εμπορίου της Ρωσίας. Τα Στενά, το καθεστώς των οποίων καθορίστηκε με την συνθήκη του Μοντρέ¹⁹³ του 1936, ανέκαθεν, αποτελούσαν και αποτελούν για την Τουρκία μέσο άσκησης πίεσης στις στρατηγικές βλέψεις της Ρωσίας, προωθώντας τα δικά της γεωοικονομικά και γεωπολιτικά συμφέροντα.

Επιπλέον, και τα δύο κράτη διαθέτουν σύνορα στη Μαύρη Θάλασσα, ενδιαφέρονται για την εδραίωση της πολιτικής και πολιτιστικής συνεργασίας τους με τα κράτη της Μέσης Ανατολής, ενώ η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας αποτελεί την κύρια προτεραιότητα αμφοτέρων των ηγεσιών.

Τα παραπάνω στοιχεία διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο στη δημιουργία του πολιτικού ενδιαφέροντος τόσο της Ρωσίας όσο και της Τουρκίας, στη σύσφιξη των διμερών τους σχέσεων, έτσι ώστε τα όποια προβλήματα προκύπτουν στην πορεία τους, να μην αποτελούν τροχοπέδη της ομαλότητας των σχέσεών τους.

Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της ιδιαιτερότητας της σχέσεις Τουρκίας-Ρωσίας είναι το γεγονός ότι ενώ οι σχέσεις τους είχαν οξυνθεί με την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού από τουρκικές ΕΔ τον Νοέμβριο του 2015,¹⁹⁴ και η Τουρκία ήταν στην λίστα των αντιπάλων της Ρωσίας, εντούτοις, στο βωμό των αμοιβαίων ενεργειακών συμφερόντων, οι διαφορές παραμερίστηκαν. Έτσι, στις 10 Οκτωβρίου 2016¹⁹⁵ υπογράφηκε διακυβερνητική συμφωνία μεταξύ των Υπουργών Ενέργειας των δύο χωρών υποσχόμενοι διμερή κρατική στήριξη για τον αγωγό φυσικού αερίου Turkish Stream, που στόχο θα έχει να ανακατευθύνει ένα σημαντικό μερίδιο των

¹⁹³ Η Συνθήκη του Μοντρέ, η οποία είναι σε ισχύ μέχρι σήμερα, υπογράφηκε τον Ιούλιο του 1936 και αντιμετωπίζει τα Στενά ως διεθνή οδό για τη ναυσιπλοΐα, αλλά η Τουρκία διατηρεί το δικαίωμα να περιορίσει τη θαλάσσια κίνηση μη-παρευξινίων εθνών. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν η Τουρκία ήταν ουδέτερη σχεδόν σε όλη τη διάρκεια της σύγκρουσης, τα Δαρδανέλλια παρέμειναν κλειστά για τα πλοία των εμπόλεμων εθνών. Βλέπε: Ιωάννης Νικολάου, *Ο Διάπλους των Τουρκικών Στενών κατά τις Διεθνείς Συνθήκες και την Πρακτική: Από τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή στο Νέο Κανονισμό Διέλευσης*, (Αθήνα: Σιδέρης, 1995), σ. 103-143

¹⁹⁴ - , «Η Τουρκία Κατέρριψε Ρωσικό Αεροσκάφος», Εφημερίδα των Συντακτών, 24 Νοεμβρίου 2015, http://www.efsyn.gr/arthro/i-toyrkia-katerripse-rosiko-aeroskafos_24/11/2015, (Πρόσβαση στις 2/09/2016).

¹⁹⁵ Mikhail Krutikhin: Το κόστος του Turkish Stream για τη Ρωσία, 27/10/2016, <http://energyexpress.gr/news/mikhail-krutikhin-kostos-toy-turkish-stream-gia-ti-rosia>, (Πρόσβαση στις 20/11/2016).

εξαγωγών της Gazprom, από την Ουκρανία στην Τουρκία. Έτσι, την όξυνση των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών την διαδέχτηκε μία αντίστοιχη αναθέρμανση, η οποία υπόσχεται μεταξύ άλλων την αναζωπύρωση της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών, με στόχο οι μεταξύ τους συναλλαγές να φθάσουν τα 100 δισ. δολάρια τον χρόνο.

Ο χάρτης αγωγού φυσικού αερίου Turkish Stream. Πηγή : Gazprom¹⁹⁶

Ο Turkish Stream προέκυψε ως εναλλακτικό σχέδιο, μετά τη ματαίωση ενός άλλου φιλόδοξου πρότζεκτ, του South Stream¹⁹⁷, προκειμένου να παρακάμψει ουσιαστικά την Ουκρανία, καθιστώντας την Τουρκία τον ενδιάμεσο κόμβο παράδοσης του ρωσικού φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά. Επίσης, στην ίδια συμφωνία συμπεριλήφθηκε η επιτάχυνση των διαδικασιών δημιουργίας ενός πυρηνικού

¹⁹⁶ Eyes on Europe and the Middle East, "U.S.-EU And Russia: Geopolitical Chess Fever Over Greece And Turkey's Energy Plans", 28 October 2015, <https://emergingequity.org/2015/10/28/u-s-eu-and-russia-geopolitical-chess-fever-over-greece-and-turkeys-energy-plans/>, (Πρόσβαση στις 23/10/2016).

¹⁹⁷ Alexey Miller, "With South Stream dropped, Russia turns to Turkey", 2 December 2014, <http://www.offshoreenergytoday.com/with-south-stream-dropped-russia-turns-to-turkey/>, (Πρόσβαση στις 23/10/2016).

εργοστασίου παραγωγής στο Ακουγιού της Τουρκίας,¹⁹⁸ καθώς και η δημιουργία ζώνης ελευθέρου εμπορίου.

Ο χάρτης αγωγού φυσικού αερίου Blue Stream, και ο υπό κατάργηση αντίστοιχος South Stream. Πηγή : Gazprom

Η προοπτική του Turkish Stream έχει και ευρύτερη σημασία, μιας και συνδέεται άρρηκτα τόσο με την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης -ιδίως μετά την ουκρανική κρίση- όσο και με την τρέχουσα κατάσταση των σχέσεων μεταξύ της Δύσης και της Τουρκίας, αλλά και, ακόμη σημαντικότερα, μεταξύ της Δύσης και της Μόσχας.

4ο ΣΤΑΔΙΟ: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ – ΕΛΕΓΧΟΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

1. Έλεγχος ως προς την Εφεκτικότητα (Means Test)

Σχετικά με τις δυνατότητες του Ρωσικού στρατού πρέπει να αναφέρουμε ότι ο Ρωσικός στρατός είναι πλέον ικανός τόσο να αποτρέψει εχθρικά χτυπήματα και να προστατέψει τα εδάφη του και τα συμφέροντα του όσο και να τα διεκδικήσει. Έχει επιτύχει δε, να γίνει αυτό αντιληπτό και από τους διεθνείς δρώντες και να προξενήσει

¹⁹⁸ Εφημερίδα Πρώτο Θέμα, «Ολική επαναφορά από Ερντογάν και Πούτιν για τον αγωγό Turkish Stream», 09/08/2016, <http://www.protothema.gr/world/article/601686/oliki-epanafora-apo-erdogan-kai-poutin-gia-ton-agogo-turkish-stream/>, (Πρόσβαση στις 24 Οκτωβρίου 2016).

μια αναταραχή σε NATO και Η.Π.Α οι οποίες αύξησαν τις αμυντικές τους δαπάνες με την αφορμή της αύξησης της ρωσικής δύναμης.

Ο τρόπος χειρισμού της οικονομικής – ενεργειακής διπλωματίας χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της εφικτότητας και της ευελιξίας, αφού σε κάθε περίπτωση η Ρωσία καταφέρνει την αύξηση της γεωπολιτικής της επιρροής, διασφαλίζοντας, ελέγχοντας και επεκτείνοντας, με κάθε κόστος, τη παραγωγή και διακίνηση των ενεργειακών της πόρων, κυριαρχώντας στην ευρωπαϊκή αγορά ενέργειας. Έτσι, επιδιώκει με κάθε μέσο, έστω και αν αυτό απαιτεί τη συνεργασία με χώρα όπως η Τουρκία, που λίγο καιρό πριν ήταν στη λίστα των αντιπάλων της, να αποτρέψει τον κίνδυνο για τη ρωσική ενεργειακή κυριαρχία, που προέρχεται από τον σχεδιαζόμενο «σουνιτικό» αγωγό φυσικού αερίου που θα μεταφέρει το Καταριανό αέριο στην Ευρώπη.

2. Έλεγχος ως προς την Αποδοχή (Ways Test)

Οι τρόποι με τους οποίους η Ρωσία ασκεί την υψηλή στρατηγική στη Μέση Ανατολή είναι αποδεδειγμένα αποδεκτή. Η μέχρι τώρα παρουσία της Ρωσίας στην περιοχή συνοδεύτηκε από κατάλληλους χειρισμούς, στα επίπεδα της διεθνούς νομιμοποίησης, προβολής ισχύος, εύστοχης διπλωματικής προσπάθειας, με παράλληλη επίδειξη στρατιωτικών ικανοτήτων δυνάμεων και οπλικών συστημάτων.

Η ρωσική επέμβαση στη Συρία κατέδειξε τη ύπαρξη πληθώρας παραγόντων που προσδιορίζουν την ισχύ μιας υπερδύναμης, όπως αποφασιστικότητα, ετοιμότητα και δυνατότητα εμπλοκής ισχυρών συνδυασμένων εκστρατευτικών δυνάμεων μακριά από τα σύνορα, σε πολύμηνες επιτυχείς επιχειρήσεις με σημαντικές ανάγκες υποστήριξης.

Επίσης, το μέσο της διπλωματικής ισχύος του προέδρου Β. Πούτιν αναδεικνύεται και γίνεται ευρέως αποδεκτό, αφού την παρούσα φάση αναβαθμίζεται σε αξιόπιστο διπλωματικό δρών, διαμορφώνοντας τις κατάλληλες συνθήκες, σε συνεργασία με τις κυβερνήσεις της Άγκυρας και της Τεχεράνης, για την έναρξη της ειρηνευτικής διαδικασίας στην περιοχή της Συρίας.

Τέλος, το ενεργειακό του όπλο έχει την απαιτούμενη αποδοχή, αφού καταφέρνει να το χρησιμοποιήσει ακόμη και σε καταστάσεις, όπως των έκρυθμων σχέσεων με τη Τουρκία, που ορθολογικά θα ήταν ανέφικτη η χρήση και εκμετάλλευση αυτού.

3. Έλεγχος ως προς την Καταλληλότητα (Ends and Ways)

Από την εμπλοκή της Ρωσίας στην Συρία, μέσω της στρατιωτικής και διπλωματικής οδού, διαφαίνεται η καταλληλότητα της υψηλής της στρατηγικής, ως προς την επιτυχή σύζευξη των τιθεμένων σκοπών και τρόπων ενεργείας. Αναμφισβήτητα, η ρωσική στρατιωτική επέμβαση σταθεροποίησε το καθεστώς του Μ. Άσαντ, που, παρά την ιρανική βοήθεια, βρισκόταν στα πρόθυρα της κατάρρευσης μετά από 6 χρόνια σκληρών συγκρούσεων. Οι ρωσικοί αεροπορικοί βομβαρδισμοί, η εφοδιαστική και πληροφορική υποστήριξη, η επιχειρησιακή εκπαίδευση και κυρίως η ανύψωση του ηθικού συνετέλεσαν στην ανάκαμψη των δυνάμεων του καθεστώτος και σε επιτυχίες του στα πεδία των μαχών.

Η επιτυχής επέμβαση ανάγκασε την μέχρι τότε αδιάλλακτη, αλλά κατακερματισμένη αντιπολίτευση να διαπραγματευτεί και να υπογράψει την προσωρινή διακοπή των εχθροπραξιών, στις 27 Φεβρουαρίου 2016 στην Γενεύη, αφήνοντας ένα παράθυρο αισιοδοξίας για επικείμενη πολιτική λύση, που όμως, την τότε χρονική περίοδο, δεν ευδοκίμησε.

Επίσης, πέραν της καταλληλότητας των τρόπων ενεργείας της Ρωσίας στη Συρία, αποδείχθηκε και η επιδεξιότητα της επιχειρησιακής σχεδίασης αυτής, αφού το σχέδιο εμπλοκής και απεμπλοκής από την επέμβαση έγινε τον κατάλληλο χρόνο.

Ένα ακόμη στοιχείο που επιβεβαιώνει την ανθεκτικότητα των τρόπων ενεργείας της Ρωσίας στο χρόνο και την επιτυχή σύζευξη αυτών με τους τιθέμενους σκοπούς είναι η διατήρηση δυνάμεών της στις βάσεις της στη Συρία, αντιμετωπίζοντας την ισλαμιστική τρομοκρατία.

Τέλος, ένα άλλο στοιχείο που αναδεικνύει την καταλληλότητα της υψηλής της στρατηγικής, ως προς την επιτυχή σύζευξη των τιθεμένων σκοπών και τρόπων ενεργείας, αποτελεί το γεγονός ότι ο αγώνας κατά του ισλαμικού κράτους του Ιράκ και της Συρίας (ISIS), και των άλλων ισλαμιστικών οργανώσεων, αποτελεί και συνάμα και αγώνα κατά της εσωτερικής εγχώριας τρομοκρατίας. Αυτό γιατί στον συριακό πόλεμο έχουν εμπλακεί χιλιάδες μαχητές από τον ρωσικό Βόρειο Καύκασο εναντίον του καθεστώτος Μ. Άσαντ, οι οποίοι μπορεί, κάλλιστα, μετά τη κρίση, να στραφούν κατά της εθνικής ρωσικής ασφάλειας. Η εκδοχή αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι μεγάλο τμήμα τους ρωσικού μουσουλμανικού πληθυσμού έχει την τάση να ριζοσπαστικοποιηθεί και να μεταφέρει την εξέγερση εντός της νότιας Ρωσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο :

Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας στην Ευρύτερη Περιοχή της Μέσης Ανατολής

1^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

1. Εξωτερικό Περιβάλλον (Κρατών Μέσης Ανατολής)

α. Γενικά

Το εξωτερικό περιβάλλον της Τουρκίας αποτελεί η πολιτικο-στρατιωτική και οικονομική κατάσταση των υπ' εξέταση χωρών της Μ. Ανατολής, για τις οποίες στοχεύει η υψηλή στρατηγική της Τουρκίας.

Ωστόσο, το περιβάλλον της Μέσης Ανατολής αποτελεί κοινό πεδίο εξέτασης και των δύο υψηλών στρατηγικών. Κατά συνέπεια, η ιστορική, πολιτικο-θρησκευτική και γεωστρατηγική ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος της περιοχής της Μέσης Ανατολής που επιτεύχθηκε στο 1^ο στάδιο της ανάλυσης περιβάλλοντος της υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας, παραμένει η ίδια για τη σχεδίαση της υψηλής στρατηγικής της Τουρκίας.

Με δεδομένη αυτή την ανάλυση προχωρούμε στην παράθεση των παραθύρων ευκαιρίας και των σημείων τρωτότητας του εξωτερικού περιβάλλοντος της Τουρκίας.

β. Παράθυρα Ευκαιρίας

Η ανάληψη της τουρκικής εξουσίας από τον Τ. Ερντογάν από το 2003, νυν πρόεδρος της τουρκικής Δημοκρατίας, ταυτίστηκε με τις μεταρρυθμίσεις στην οικονομία, οι οποίες αποτέλεσαν συνέχεια του προγράμματος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, στο οποίο είχε προστρέξει η Τουρκία λόγω της σοβαρής οικονομικής κρίσης¹⁹⁹ που αντιμετώπισε η χώρα από το 1999 έως το 2001.

¹⁹⁹ Η Τουρκία το διάστημα 1999 - 2001 αντιμετώπισε μια από τις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις. Η διαφθορά και η ανίκανη κρατική διοίκηση επιδείνωσαν τον υπερπληθωρισμό, το δημόσιο χρέος, και τα ελλείμματα των τρεχουσών συναλλαγών, υπονομεύοντας τη σταθερότητα της τουρκικής οικονομίας. Το αποκορύφωμα ήταν το 2001, όταν μια αντιπαράθεση μεταξύ του τότε προέδρου Σεζέρ και του πρωθυπουργού Ετζεβίτ επέφερε τη ραγδαία πτώση της ισοτιμίας της τουρκικής λίρας έναντι του δολαρίου και η κατάρρευση του τουρκικού χρηματιστηρίου ήταν πραγματικότητα. Σε διάστημα μερικών ημερών, η τουρκική λίρα υποτιμήθηκε έως 35% και χάθηκαν περίπου ένα εκατομμύριο θέσεις εργασίας. Τότε, άμεσα, υιοθετήθηκε ένα αυστηρό πρόγραμμα σταθεροποίησης με την εποπτεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF).

Βλέπε: Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Bilkent University /ELIAMEP, <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%>

Έτσι, οι αρχές φιλελευθεροποίησης της οικονομίας, που εμπεριέχονταν στα κριτήρια της Κοπεγχάγης,²⁰⁰ και η υψηλή γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας έδωσαν την δυνατότητα στη κυβέρνηση του Τ. Ερντογάν να ασκήσει πολυδιάστατη οικονομική πολιτική και να αναζητήσει στρατηγικές οικονομικές και ενεργειακές συνεργασίες με μουσουλμανικές χώρες της Μέσης Ανατολής και του Καύκασου.²⁰¹

Λόγω των οικονομικών μεταρρυθμίσεων που πραγματοποιήθηκαν και των πολιτικών φιλελευθεροποίησης στο εσωτερικό της χώρας, οι τουρκικές εταιρίες έδειξαν ενδιαφέρον προς τον εξωτερικό παράγοντα και επέδειξαν εντυπωσιακή ικανότητα προσαρμογής και ελιγμού στα επιχειρηματικά περιβάλλοντα των χωρών που δραστηριοποιήθηκαν. Διεύρυναν, έτσι, εντυπωσιακά τις διεθνείς επιχειρηματικές δραστηριότητές τους στην Ευρώπη και στις αναδυόμενες αγορές στην Κεντρική Ασία, την Αφρική, τη Ρωσία, την Ανατολική Ευρώπη, τα Αραβικά κράτη και το Ιράν. Η εντυπωσιακή επιχειρηματική δραστηριότητα των Τούρκων επιχειρηματιών προσέδωσε κύρος στη διεθνή εικόνα της χώρας και άνοιξε παράθυρα ευκαιρίας για τον ηγετικό ρόλο της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή.²⁰²

γ. Απειλές

Το μεγαλύτερο πρόβλημα ασφάλειας της Τουρκίας από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου μέχρι σήμερα είναι και θα είναι για τις επόμενες δεκαετίες το κουρδικό ζήτημα, όπως ήδη αναφέρθηκε. Το Κουρδικό αποτελεί το σοβαρότερο θέμα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής για την Τουρκία, τόσο διότι άπτεται της εδαφικής ακεραιότητας της, αλλά συνάμα, αποτελούσε και θα αποτελεί σοβαρή αιτία διατάραξης και προσδιορισμού των διμερών σχέσεων της Τουρκίας με χώρες όπως η Συρία, το Ιράν και το Ιράκ. Επίσης, το σενάριο της αναγνώρισης ενός ανεξάρτητου κουρδικού

[CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_loGrigoriadis1.pdf](#), (Πρόσβαση στις 5/07/2016).

²⁰⁰ European Commission Press Release Database, «Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Κοπεγχάγης 21-22 Ιουνίου 1993 Συμπεράσματα της Προεδρίας», 22 Ιουνίου 1993, http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-3_el.htm, (Πρόσβαση στις 22/07/2016).

²⁰¹ Meltem Müftüler-Baç, “Turkish Foreign Policy, its Domestic Determinants and the Role of the European Union”, South European Society Politics, Vol. 16, No. 2, (20 June 2011) p. 286-287.

²⁰² Ehud Toledano, “The AKP's New Turkey”, HUDSON Institute Center on Islam, Democracy and the Future of the Islam World, 22 April 2011, http://www.hudson.org/content/researchattachments/attachment/1276/toledano_vol11.pdf, (Πρόσβαση στις 23/07/2016).

κράτους είναι από τους χειρότερους εφιάλτες της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας.²⁰³

Επίσης, είναι αξιοσημείωτο το λεγόμενο «Σύνδρομο των Σεβρών»,²⁰⁴ που ήδη αναφέραμε, δηλαδή το ενδεχόμενο διαμελισμού της Τουρκίας, ως αποτέλεσμα σχεδιασμών και ενεργειών διαφόρων «εξωτερικών δυνάμεων». Βέβαια, αυτό αποτελεί μια καθαρά υποκειμενική, ψυχολογικής φύσης, ανησυχία, που ωστόσο δεν επαληθεύεται από αντικειμενικούς παράγοντες (π.χ. περιφερειακούς ή τοπικούς συσχετισμούς δυνάμεων) ή γεγονότα. Μία τέτοια εκδοχή, αν και καθαρά υποκειμενική αφού δεν επαληθεύεται από αντικειμενικά κριτήρια, φαίνεται όμως ότι επηρεάζει σε κάποιο βαθμό τον τρόπο σκέψης και ενέργειας τμήματος του τουρκικού στρατιωτικο-πολιτικο-διπλωματικού κατεστημένου.

Τέλος, η μη αποδοχή του μοντέλου του «δημοκρατικού Ισλάμ» από τα κράτη της Μέσης Ανατολής, έχει δημιουργήσει το πρόβλημα του απομονωτισμού αυτής από τον μουσουλμανικό της περίγυρο. Το πρόβλημα αυτό επέτειναν και οι λανθασμένοι χειρισμοί από την μεριά της Τουρκίας στη σχέση της με την Ρωσία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την πτώση του ρωσικού μαχητικού από τουρκικές ΕΔ τον Νοέμβριο του 2015, καθώς και η διφορούμενη πολιτική που ακολούθησε στην περίπτωση του συριακού εμφύλιου.

Ωστόσο, η Τουρκία, προσπαθώντας να βρει λύση στο αδιέξοδο του απομονωτισμού, αναθεώρησε τη στρατηγική της, αναθέρμανε τις σχέσεις της με το Ισραήλ και τη Ρωσία, και βρέθηκε, πλέον, στην ίδια γραμμή πλευσης με τη τελευταία και το Ιράν για οριστική κατάπαυση των εχθροπραξιών στο συριακό έδαφος. Λεπτομερή ανάλυση αυτών θα ακολουθήσει στην συνέχεια της εργασίας.

2. Εσωτερικό Περιβάλλον Τουρκίας

α. Γενικά

Για να γίνει κατανοητή η υψηλή στρατηγική της Τουρκίας, είναι θεμιτή μία σύντομη εξέταση των στοιχείων της κυβέρνησης του Τ. Ερντογάν.

²⁰³ Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Bilkent University/ELIAMEP, http://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010 IoGrigoriadis1.pdf, (Πρόσβαση στις 02/07/2016).

²⁰⁴ Θάνος Ντόκος, *Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας*, (Αθήνα:Τουρίκη, 2001), σ. 130-140.

Αρχικά, λοιπόν, η ανανεωτική πτέρυγα του κόμματος Εθνικής Ευημερίας, με τους Τ. Ερντογάν και Α. Γκιουλ, δημιούργησε το Νοέμβριο του 2002, ένα νέο μηχανισμό με την ίδρυση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης ΑΚΡ, που από το 2003 κυβερνά την Τουρκία.²⁰⁵ Το κύριο στοιχείο του κόμματος αποτελούσε και αποτελεί η ενσωμάτωση της ιδεολογίας του παντουρκισμού,²⁰⁶ αναβιώνοντας στο «εκ βαθέως» κεμαλικό κράτος το πολιτικό Ισλάμ. Συγκεκριμένα, ο Τ. Ερντογάν εκμεταλλευόμενος τις απαιτήσεις της ΕΕ, αφενός, για μείωση της παρεμβατικής δυνατότητας των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΤΕΔ) και για δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις του καθεστώτος, αλλά και αφετέρου για την ανάγκη της διεθνούς κοινότητας να προβάλλει την Τουρκία ως πρότυπο εκδυτικισμένου ισλαμικού κράτους, κατάφερε το Σεπτέμβριο του 2010 να επιβάλλει μια σειρά μεταρρυθμιστικών αλλαγών που μείωναν τις δυνατότητες του κεμαλικού κατεστημένου.

Το γεγονός αυτό του έδωσε το προβάδισμα στις εκλογές του 2011, στην προεκλογική εκστρατεία των οποίων παρουσίασε πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και ανάπτυξης με στόχους ολοκλήρωσης το 2023.²⁰⁷ Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της προεκλογικής εκστρατείας του ΑΚΡ για τις εκλογές του Ιουνίου 2011, ο Πρωθυπουργός Τ. Ερντογάν εξήγγειλε έναν οδικό χάρτη με τίτλο «η Τουρκία είναι έτοιμη...Στόχος το 2023». Ο οδικός αυτός χάρτης αποτελεί ένα σχέδιο δράσης, που περιλαμβάνει πέντε βασικούς στόχους, η επίτευξη των οποίων σχεδιάζεται να ολοκληρωθεί το 2023, στην επέτειο των 100 χρόνων από τη σύσταση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Οι πέντε αυτοί στόχοι είναι η αναβαθμισμένη δημοκρατία, η σπουδαιότητα της οικονομίας, η ισχυρή κοινωνία, το βιώσιμο περιβάλλον με πόλεις «σήμα κατατεθέν» και η ηγετική χώρα.

Σύμφωνα με τον οδικό αυτό χάρτη, στο πεδίο της οικονομίας, η Τουρκία, μέχρι το 2023, θα συμπεριλαμβάνεται στις 10 ισχυρότερες οικονομίες του

²⁰⁵ Χρήστος Μηνάγιας, *Αποκαλύπτοντας τον Τουρκικό Λαβύρινθο, Ισλάμ & Πολιτική στην Τουρκία*, (Αθήνα: Κάδμος, 2014), Κεφάλαιο 2^ο :Συντηρητισμός και Πολιτικές Εξελίξεις στην Τουρκία.

²⁰⁶ «Ο παντουρκισμός είναι μια ιδεολογία που αποβλέπει στη δημιουργία ενός ενιαίου και πανίσχυρου κράτους που θα ξεπερνά τα σύνορα της Τουρκικής Δημοκρατίας και θα βυθίζεται στα μουσουλμανικά εδάφη της Σοβιετικής Ένωσης, συνενώνοντας έτσι όλους τους λαούς που μιλούν τουρκικές γλώσσες», Παντουρκισμός το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού, Jacob M. Landau, 1986, ΔΕΚ/ΓΕΣ. Επίσης, βλέπε: J.M. Landau, *Pan-Turkism from Irredentism to Cooperation*, (USA: Indiana University Press, 1995), σ.29-73. Επίσης βλέπε: David Hotham, *Οι Τούρκοι*, επιμ.-μτφ. Ελένη Ταμβάκη, (Αθήνα: Φλώρος,1986), 2^η εκδ., σ. 157.

²⁰⁷ "Election Manifesto-Premier Erdogan Announces his Party's Election Manifesto", The Free Library, 17 April 2011, [http://www.thefreelibrary.com/\(UPDATE\)+ELECTION+MANIFESTO+Premier+Erdogan+announces+his+party's...-a0254207338](http://www.thefreelibrary.com/(UPDATE)+ELECTION+MANIFESTO+Premier+Erdogan+announces+his+party's...-a0254207338), (Πρόσβαση στις 16/07/2016).

κόσμου, με κατά κεφαλήν ετήσιο εισόδημα 26.000 δολάρια ετησίως και ανεργία μέχρι 6%.²⁰⁸ Για την επίτευξη του φιλόδοξου αυτού στόχου, η κυβέρνηση θα εστιάσει στην τεχνολογία, αυξάνοντας το κόστος Έρευνας και Ανάπτυξης στο 3% του εθνικού ακαθάριστου προϊόντος, με στόχο να καταστεί η Τουρκία η βάση παραγωγής προϊόντων υψηλής τεχνολογίας στην Ευρασία. Περαιτέρω, μέχρι το 2023 η Τουρκία θα είναι σε θέση να σχεδιάζει και να κατασκευάζει το δικό της αμυντικό εξοπλισμό, αφού η τακτική τους είναι να κατοχυρώνουν το «know - how» των προμηθευτριών εταιριών.

Από την πολύχρονη πορεία του Ερντογάν, διαφαίνεται ότι η μεταρρυθμιστική του πολιτική έχει την εσωτερική κοινωνική αποδοχή, αφού κατά τις τελευταίες βουλευτικές εκλογές (Νοέμβριος 2015) η τουρκική κοινωνία κατά το ήμισυ (49,49%),²⁰⁹ συναίνεσε στην συνέχιση της πολιτικής αυτής. Βέβαια, θα πρέπει να τονιστεί και ο αλαζονικός αλλά και αυταρχικός τρόπος διακυβέρνησής του, αφού όσοι επιχείρησαν στο παρελθόν να τον αμφισβητήσουν, εξ ολοκλήρου ή μερικώς, υπέστησαν πάντα τις ίδιες συνέπειες: είτε απομακρύνθηκαν από την πολιτική σκηνή, είτε φυλακίσθηκαν, με τελευταίο παράδειγμα τη ξαφνική παραίτηση του πρώην πολιτικού του συμβούλου και πρώην τούρκου πρωθυπουργού Νταβούτογλου.²¹⁰

Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο να ειπωθεί ότι όλη αυτή η μεταρρυθμιστική πολιτική του Τ. Ερντογάν, στηριζόμενη στην ιδέα του παντουρκισμού, ανέκαθεν, δημιουργούσε και δημιουργεί μία σειρά αντιδράσεων των κεμαλιστών, όπως συνομωσίες, προβοκάτσια με βομβιστικές επιθέσεις, πολιτικές παρεμβάσεις στρατιωτικών αξιωματούχων, με αποκορύφωμα όλων το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016,²¹¹ σηματοδοτώντας την εσωτερική πολιτική και κοινωνική σκηνή της Τουρκίας.

²⁰⁸ Αντιστράτηγος ε.α. Σ. Παναγόπουλος, «Τουρκία – Ελλάδα, Παρούσα Εικόνα – Προοπτικές, <http://www.elesme.gr/elesmegr/tourkiaelladaparousaeikona.pdf>, (Πρόσβαση στις 11/07/2016).

²⁰⁹ Χρήστος Ζιώγας, «Η μη-Δημοκρατική Αυτεπίγνωση της Τουρκίας», Ναυτεμπορική, 10 Μαΐου 2016, <http://goo.gl/T1N3Pb>, (Πρόσβαση στις 11/07/2016).

²¹⁰ Παναγιώτης Ήφαιστος, ««Παραίτηση» Νταβούτογλου: ο «Ερντογανισμός» Μόνος Μέσα στο Τρελό Λεωφορείο Τουρκία Πίσω από το Όποιο Βρίσκονται η Κύπρος, η Ελλάδα, η Περιφέρειά μας και η Τουρκική Κοινωνία», Ifestosedu, 6 Μαΐου 2016, <https://ifestos.edu.gr/2016/05/06/π-ήφαιστος-παραίτη-ση-νταβούτογλου/>, (Πρόσβαση στις 12/07/2016).

²¹¹ Σταύρος Λυγερός, «Το χρονικό της κρίσης», εφημερίδα Πρώτο Θέμα, 18/7/2016, <http://www.patakis.gr/images/files/1164607.pdf>, (Πρόσβαση στις 10/08/2016).

β. Ισχυρά Σημεία –Παράγοντες Ισχύος

Σε επίπεδο οικονομικών αποτελεσμάτων, την τελευταία δεκαπενταετία έλαβε χώρα στη Τουρκία μία οικονομική ανάπτυξη, που εκτίναξε τη χώρα από την σοβαρότατη οικονομική κρίση της περιόδου 1999-2001²¹² και την εποπτεία του ΔΝΤ, στην 16η θέση της παγκόσμιας κατάταξης των πλουσιότερων χωρών του πλανήτη. Ενδεικτικά, αναφέρεται, ότι η Τουρκία πέτυχε εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης, φτάνοντας ακόμα και το 11%²¹³ ενώ, εν μέσω παγκόσμιας κρίσης, ο ρυθμός υποχώρησε στο 2.2% για το 2012 και ενισχύθηκε στο 3,7% το πρώτο εξάμηνο του 2013.

Οφείλεται δε να σημειωθεί, ότι ενώ μέχρι το 2004 η χώρα δεχόταν οικονομική βοήθεια, όπως αναφέρθηκε, το 2011 διέθεσε πάνω από 1,3 δις. δολάρια για ανάπτυξη σε περισσότερες από εκατό χώρες.²¹⁴ Η νέα γενιά Τούρκων επιχειρηματιών έχουν δημιουργήσει μία οικονομικά ισχυρή νέα αστική τάξη, βάζοντας το στίγμα τους στη παγκόσμια οικονομία. Τέλος, η αναβάθμιση και αύξηση του πληθυσμού, με το μισό πληθυσμό της Τουρκίας να είναι κάτω από 30 ετών,²¹⁵ δημιουργούν συνθήκες παραγόντων ισχύος και ανταγωνιστικότητας.

Επιπλέον, παράγοντας ισχύος αποτελούν οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις (ΤΕΔ), οι οποίες επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας,²¹⁶ μέσω του θεσμοθετημένου Συμβουλίου Ασφαλείας (ΣΑ), πάνω σε ευαίσθητα θέματα όπως στο κουρδικό, στις εξελίξεις στο βόρειο Ιράκ και τη Συρία και στις σχέσεις της με το Ισραήλ και τη Ρωσία. Φυσικά, στο σημείο αυτό θα πρέπει να ειπωθεί ο ενδιαυσμός του

²¹² Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Bilkent University/ELIAMEP, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf, (Πρόσβαση στις 20/07/2016).

²¹³ Daniel Dombey, "Rising Power, Growing Questions", FT Special Report Turkey, 25 June 2012, <http://www.ft.com/intl/cms/272a0c2c-bbfa-11e1-9aff-00144feabdc0.pdf>, (Πρόσβαση στις 2/08/2016).

²¹⁴ Amanda Paul, "Turkey and the EU: A New Positive Agenda?", Today's Zaman, 20 May 2012, http://www.todayszaman.com/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=280841, (Πρόσβαση στις 2/08/2016).

²¹⁵ Daniel Dombey, "Rising Power, Growing Questions", FT Special Report Turkey, 25 June 2012, <http://www.ft.com/intl/cms/272a0c2c-bbfa-11e1-9aff-00144feabdc0.pdf>, (Πρόσβαση στις 6/08/2016).

²¹⁶ Χρήστος Μηνάγιας, *Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις και Εξοπλισμοί*, (Αθήνα: Κάδμος, 2014), Κεφάλαιο 1: Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις.

πλήρη ελέγχου του ΣΑ, από την κυβέρνηση του Τ. Ερντογάν, ως απόρροια του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15 Ιουλίου 2016.

Επίσης, προ του πραξικοπήματος και στο πλαίσιο αναβάθμισης των ΤΕΔ, τον Απρίλιο του 2013, ο τότε πρόεδρος της Δημοκρατίας Α. Γκιουλ αποφάσισε, τη σύσταση μιας πολιτικό – στρατιωτικής ομάδας εργασίας αποτελούμενη από ακαδημαϊκούς, πολιτικούς, διπλωμάτες και στρατιωτικούς προκειμένου να αξιολογηθεί η άμυνα της χώρας και να υποβληθούν σχετικές προτάσεις μεταρρυθμίσεων.²¹⁷ Επιπρόσθετα, οι τουρκικοί εξοπλισμοί²¹⁸ έρχονται να ενισχύσουν τον στρατιωτικό παράγοντα ισχύος, εντάσσοντας τις ΤΕΔ σ' ένα πλήρως ολοκληρωμένο πρόγραμμα που καλύπτει κάθε πτυχή των επιχειρησιακών τους αναγκών. Τα εξοπλιστικά προγράμματα, τα οποία βρίσκονται σε εξέλιξη, κινούνται πάνω σε δύο άξονες. Ο πρώτος άξονας δίνει έμφαση στην απόκτηση αισθητήρων και τη λειτουργία αυτών στο επιχειρησιακό περιβάλλον και ο δεύτερος στην απόκτηση όπλων μεγάλου βεληνεκούς και εν γένει όπλων μεγάλου πλήγματος.²¹⁹

γ. Αδύνατα Σημεία – Σημεία Τρωτότητας

Η Τουρκία, τα τελευταία χρόνια, αντιμετωπίζει σοβαρά εσωτερικά προβλήματα πολιτικής, ιδεολογικής και κοινωνικής φύσης και βρίσκεται σε διαδικασία αναζήτησης ρόλου και νέας ταυτότητας και ιδεολογικού προσανατολισμού. Έτσι, διαπιστώνεται μια ισχυρή εσωτερική αντίθεση και αντιφατικότητα της τουρκικής κοινωνίας, που είναι διχασμένη μεταξύ δύο αντίθετων ιδεολογικοπολιτικών ρευμάτων. Από τη μία μεριά, υπάρχει το βαθιά θρησκευόμενο ρεύμα που αντιπροσωπεύει την «Οθωμανική Τουρκία», που προέρχεται από την Ανατολία, του οποίου τα μέλη υποστηρίζουν τον Τ. Ερντογάν και αποτελούν την πλειοψηφία του πληθυσμού. Στο αντίθετο άκρο, βρίσκεται το ρεύμα του κεμαλισμού που αντιπροσωπεύει την κοσμική και δυτικότροπη Τουρκία, η οποία εχθρεύεται τον Τ. Ερντογάν και το καθεστώς του, αλλά εκλογικά είναι μία μεγάλη μειονότητα στην Τουρκία (έτσι εξηγείται το γεγονός της επαναλαμβανόμενης εκλογής του Τ. Ερντογάν στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας).

²¹⁷ Savunma Reformu Raporu, “Έκθεση Μεταρρυθμίσεων στην Άμυνα”, Προεδρία Τουρκικής Δημοκρατίας, 22 Αυγούστου 2014, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2014/08/22/cumhurbaskanligindan-savunma-reformu-raporu>, (Πρόσβαση στις 17/07/2016).

²¹⁸ Χρήστος Μηνάγιας, *Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις και Εξοπλισμοί*, (Αθήνα : Κάδμος, 2014), Κεφάλαιο 2: Εξοπλισμοί των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων.

²¹⁹ -, «Τουρκική Αμυντική Βιομηχανία: Η Αόρατη Απειλή», Μέρος Α', 31 Οκτωβρίου 2012, <https://defencegreece.wordpress.com/2012/10/31/918/>, (Πρόσβαση στις 17/07/2016).

Έτσι, η προσπάθεια του Τ. Ερντογάν να κερδίσει τον εσωτερικό πόλεμο εναντίον του κεμαλικού κατεστημένου βρήκε δυσκολίες, διότι είχε πολωτικά χαρακτηριστικά, και προκαλούσε την αίσθηση ότι ο πραγματικός σκοπός πίσω από αυτή τη χειραγώγηση δεν ήταν η μεταμόρφωση του κράτους αλλά άλλοι καιροσκοπικοί λόγοι.

Το πρόβλημα αυτό οξύνεται από την «επικίνδυνη» πολιτική του Τ. Ερντογάν για διεύρυνση του εξωτερικού ορίζοντα της Τουρκίας. Όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, η νοσταλγία του Ερντογάν για το αυτοκρατορικό παρελθόν, η οποία εκφράζεται με δηλώσεις περί των «λαών και των εδαφών»²²⁰ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τόσο στο βαλκανικό όσο και στον ασιατικό χώρο, χειροτερεύουν ακόμη περισσότερο, την εσωτερική κατάσταση της Τουρκίας.

Αποκορύφωμα αυτών των εσωτερικών διαταραχών αποτέλεσε το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016. Οι συνέπειες, ωστόσο, του πραξικοπήματος φέρει την Τουρκία σε θέση αδυναμίας, αφού μετά από αυτό ακολούθησε κύμα διώξεων άνω των 120.000 «αντιφρονούντων».²²¹ Το αξιοσημείωτο είναι ότι οι διώξεις αυτές έλαβαν χώρα στους κόλπους της δικαιοσύνης, της εκπαίδευσης, του στρατού και της στρατοφυλακής οι οποίοι αποτελούν τους υψηλούς πυλώνες άσκησης της εσωτερικής και εξωτερικής εξουσίας της Τουρκίας.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι τα εσωτερικά προβλήματα, σε συνδυασμό με την πολιτική της υπερεπέκτασης επηρεάζουν αρνητικά την αποτελεσματικότητα τόσο της τουρκικής εσωτερικής όσο και εξωτερικής πολιτικής, και αποτελούν σημεία τρωτότητας και αδυναμίας και για τις δύο μορφές πολιτικής και γενικότερα για την άσκηση της υψηλής στρατηγικής της Τουρκίας.

2° ΣΤΑΔΙΟ: ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

1. Εθνικές Επιδιώξεις Τουρκίας

Οι εθνικές επιδιώξεις της Τουρκίας, από την άνοδο του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ)²²² στην εξουσία, στηρίχτηκαν κυρίως στις

²²⁰ Σε έκδοση του τουρκικού ΥΠΕΞ γίνεται αναφορά σε «26 χώρες με κοινό παρελθόν και κοινή μοίρα». Βλέπε: Bakanlık Disisleri, Kilatı Devlet Planlama Tes., *Turkey and the World: Emergence of a Global Actor*, (Istanbul: Divak Publications, 1998), p. 3-4.

²²¹ Κωνσταντίνος Φίλης, «Ο παράγων Τουρκία σε ένα ασταθές περιφερειακό περιβάλλον», Περιοδικό «Εθνικές Επάλξεις», τεύχος 118, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2016, σ. 33

²²² Θα πρέπει να ειπωθεί ότι το ΑΚΡ αποτελεί μια ιστορική συνέχεια του Πολιτικού Ισλαμικού Κινήματος που βρίσκεται σε εξέλιξη στην Τουρκία: Αποτελεί ιστορική συνέχεια του Κόμματος Ρεφάχ καθώς και του

αντιλήψεις, τη θεωρητική ανάλυση και τους στρατηγικούς σχεδιασμούς του πρώην συμβούλου του Τ. Ερντογάν επί εξωτερικών θεμάτων Αχμέτ Νταβούτογλου,²²³ ο οποίος μετά από επιτυχή πολιτική πορεία ως Υπουργός Εξωτερικών και Πρωθυπουργός της χώρας, στις 05 Μαΐου 2016 παραιτήθηκε από το αξίωμα του πρωθυπουργού, για αδιευκρίνιστους λόγους.

Το όραμά του, που συχνά αποκαλείται ως «Δόγμα Νταβούτογλου», ενστερνιζόμενο από τον νυν πρόεδρο της τουρκικής Δημοκρατίας Τ. Ερντογάν, στόχευε να θέσει την Τουρκία στο επίκεντρο της διεθνούς και περιφερειακής πολιτικής και να την μετατρέψει σε ρυθμιστικό παράγοντα.²²⁴

Το όραμά αυτό, εμπνευσμένο από το μεγαλείο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είχε και έχει²²⁵ ως στόχο να μετατρέψει την Τουρκία σε δύναμη παγκόσμιας εμβέλειας. Ουσιαστικά, έχοντας ως βάση το ιστορικό και γεωγραφικό βάθος της Τουρκίας, αποτελεί ένα σχέδιο άσκησης ηγεμονικής πολιτικής με αποδέκτες κατά κύριο λόγο τις χώρες της άμεσης περιφέρειάς της. Έτσι, σύμφωνα με την ανάλυση Νταβούτογλου, η Τουρκία διαθέτει γεωγραφικό βάθος, αφού λόγω της θέσεώς της και ειδικότερα λόγω του ελέγχου των Στενών, αποτελεί κεντρική χώρα-κλειδί μεταξύ περιοχών ιδιαίτερα σημαντικών γεωστρατηγικών επιρροών. Επίσης διαθέτει και ιστορικό βάθος, λόγω της κληρονομιάς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που κάποτε ένωνε τον μουσουλμανικό κόσμο.²²⁶

Η συνεπαγωγή του ιστορικού και του γεωγραφικού βάθους είναι το στρατηγικό βάθος, το οποίο επιτρέπει στην Τουρκία να έχει επιρροή σε πολλές γεωπολιτικές περιοχές. Έτσι, η δημιουργία στρατηγικού προσανατολισμού, σύμφωνα

Κόμματος Φαζιλέτ (Κόμμα Αρετής). Ο πολιτικός ηγέτης του Κόμματος, Τ. Ερντογάν, πρώην δήμαρχος του μητροπολιτικού δήμου της Κωνσταντινούπολης, αποτέλεσε τον δυναμικό παράγοντα που θα συσπείρωνε το πολιτικό ισλαμικό κίνημα το οποίο θα ήθελε να αποκτήσει μερίδιο εξουσίας στην έως τότε αποκλεισμένη για το ισλαμικό κίνημα θέση της εξουσίας.

²²³ Nicoletta Kouroushi, «Η Επιτυχία της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής Κατά τη Διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και η Σύγκριση με την Εξωτερική Πολιτική που Ασκείται τα Τελευταία Χρόνια Υπό το “Δόγμα του Αχμέτ Νταβούτογλου”», <http://www.academia.edu/publ>, (Πρόσβαση στις 19/07/2016).

²²⁴ Bulent Aras, “Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy Revisited”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 16, No. 4, (21 July 2014).

²²⁵ Γίνεται χρήση του χρόνου ενεστώτα, παρά την πρόσφατη παραίτηση του ιδίου από την πρωθυπουργία, αφού το όραμα αυτό επηρεάζει και θα επηρεάζει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, τουλάχιστον όσο ο Τ. Ερντογάν είναι στην εξουσία.

²²⁶ Ahmet Davutoglu, *Το Στρατηγικό Βάθος*, σ. 35-40.

με τον Νταβούτογλου, πρέπει να γίνεται εξετάζοντας τις «γεωπολιτισμικές, γεωπολιτικές και γεωοικονομικές πτυχές του στρατηγικού βάθους της Τουρκίας».²²⁷

2. Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας της Τουρκίας

Η πολιτική άμυνας και ασφάλειας της Τουρκίας οικοδομείται πάνω στις αρχές που έχει θέσει το δόγμα Νταβούτογλου. Για την κατανόηση της πολιτικής που ακολουθεί η Τουρκία είναι θεμιτή η μερική ανάλυση αυτών των πέντε αρχών:²²⁸

Η πρώτη αρχή είναι η διατήρηση ισορροπίας μεταξύ ασφάλειας και δημοκρατίας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, αν αυτό δεν επιτευχθεί, μία χώρα δεν μπορεί να εξασφαλίσει την επιρροή στο περιβάλλον της. Η ασφάλεια προς τους πολίτες δεν μπορεί να είναι σε βάρος των ελευθεριών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για το λόγο αυτό η Τουρκία από το 2002 επιδιώκει να προωθήσει τις πολιτικές ελευθερίες χωρίς όμως να υποσκάψει την εθνική ασφάλεια.

Η δεύτερη αρχή, είναι η αρχή των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες». Σύμφωνα με την αρχή αυτή, τα ιστορικά προβλήματα και οι συγκρουσιακές καταστάσεις με τις γειτονικές χώρες και κυρίως της Μέσης Ανατολής και του Καυκάσου εμποδίζουν τον εκσυγχρονισμό της χώρας και κατά συνέπεια θα πρέπει να μηδενιστούν. Κατά συνέπεια, η αστάθεια που επικρατεί στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων στην Μέση Ανατολή και τον Καύκασο επιβάλλουν την προσέγγιση μεταξύ των όμορων χωρών που ευνοούν τις περιφερειακές συμμαχίες προς αμοιβαίο όφελος.

Η τρίτη αρχή μπορεί να αποδοθεί ως «η διπλωματία προώθησης της ειρήνης». Σύμφωνα με την αρχή αυτή, η ανάπτυξη των σχέσεων της Τουρκίας με τις γειτονικές της χώρες στην Μέση Ανατολή, τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία αλλά και την Ρωσία της δίνουν το ρόλο του «ειρηνικού διαμεσολαβητή», για την γεφύρωση των μεταξύ των διαφορών και εξάλειψη των συγκρούσεων.

Η τέταρτη αρχή αναφέρεται σε μια «πολυδιάστατη τουρκική εξωτερική πολιτική» της οποίας οι κατευθύνσεις και οι επιλογές της δεν θα έρχονται σε αντίθεση

²²⁷ Ahmet Davutoglu, Το Στρατηγικό Βάθος, σ.35-36. Επίσης, βλέπε: Alexander Murison, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", Middle Eastern Studies, Τεύχος 42, Αρ.6, (Νοέμβριος 2006), σ. 947. Επίσης, βλέπε: Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Bilkent University/ ELIAMEP, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf, (Πρόσβαση στις 15/07/2016).

²²⁸ Ahmet Davutoglu "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", Insight Turkey, 2 January 2008, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/9595.pdf>, (Πρόσβαση στις 16/07/2016).

μεταξύ τους, αλλά, ούτε θα δημιουργούν συνθήκες ανταγωνισμού με άλλους διεθνείς παράγοντες.

Τέλος η πέμπτη αρχή αποτελεί την αρχή της «ρυθμιστικής διπλωματίας». Η αρχή αυτή επιτυγχάνεται με την έντονη και συνεχή δραστηριοποίηση της τουρκικής διπλωματίας σε διεθνείς οργανισμούς, φόρα και άλλες δραστηριότητες. Έτσι, μέσω αυτής, η κυβέρνηση της Άγκυρας, επιδιώκει να οργανώνει ή να φιλοξενεί διεθνή φόρα, τα οποία, είτε αφορούν άμεσα τα εθνικά της συμφέροντα είτε και όχι, προκειμένου να συμμετάσχει ή έστω να δηλώνει παρουσία σε ζητήματα παγκοσμίου ενδιαφέροντος. Με τον τρόπο αυτό εξυπηρετεί και τα άμεσα συμφέροντά της, επιδιώκοντας να δημιουργεί την εικόνα μιας υπεύθυνης χώρας, η οποία παρέχει τάξη και ασφάλεια στην περιοχή.

3. Εθνικά Συμφέροντα Τουρκίας

Με βάση τις εθνικές επιδιώξεις, την πολιτική άμυνας και ασφάλειας της Τουρκίας, τα εθνικά συμφέροντα αυτής στην περιοχή της Μέσης Ανατολής μπορούν να εστιαστούν στα παρακάτω:

α. Αναβάθμιση της θέσης της στην ευρύτερη περιοχή της Μ. Ανατολής, ως περιφερειακός- ρυθμιστικός ηγεμόνας.

β. Σύσφιξη σχέσεων με τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο, προς εξασφάλιση της οικονομικοπολιτικής της επέκτασης, συμμετέχοντας στην εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων της περιοχής, ώστε από την μία μεριά να να απεξαρτηθεί από την Ρωσία ενεργειακά, και από την άλλη να έχει οικονομικά οφέλη.

γ. Ανάδειξη σε κόμβος μεταφοράς φυσικού αερίου και πετρελαίου προς της Ευρώπη ώστε να έχει γεωπολιτικά και οικονομικά πλεονεκτήματα, όπως η διασφάλιση της εδαφικής της ακεραιότητας και η αποτροπή εύρεσης λύσης του κουρδικού ζητήματος που θα είναι αντίθετη στα συμφέροντά της Τουρκίας.

δ. Ευημερία του λαού και προστασία των ομοεθνών του εκτός συνόρων.

ε. Επίτευξη περιφερειακής ασφάλειας.

4. Πολιτικοί ΑΝΣΚ (Ends)

Οι πολιτικοί ΑΝΣΚ στη Μέση Ανατολή, ανεξάρτητα από τις ευρύτερες διεθνείς εξελίξεις και τις πρόσφατες αλλαγές στο πολιτική σκηνή της Τουρκίας

(παραίτηση Νταβούτογλου, αποτυχημένο πραξικόπημα), επικεντρώνονται στα παρακάτω:

- α. Υποστήριξη της ιδεολογίας του παντουρκισμού, αναλαμβάνοντας ηγετικό ρόλο σε περιφερειακό επίπεδο, καθώς και διαμεσολαβητικού ρόλου στον χώρο της Μέσης Ανατολής και γενικότερα στο σύνολο του ισλαμικού κόσμου.
- β. Καλλιέργεια οικονομικο-εμπορικών σχέσεων με όλα τα κράτη της ευρύτερης περιοχής της Μ. Ανατολής.
- γ. Εξασφάλιση της ροής του πετρελαίου, και εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της Μέσης Ανατολής.
- δ. Αποφυγή δημιουργίας κουρδικού κράτους στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής.

3^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

1. Μέσα Άσκησης Στρατηγικής (Means)

Ο στρατιωτικός παράγοντας αποτελεί ένα από τα μέσα στρατηγικής της Τουρκίας. Το τουρκικό Σύνταγμα και οι νόμοι καθορίζουν ότι οι ΤΕΔ έχουν καθήκον να εξασφαλίζουν την ασφάλεια της χώρας από εσωτερικές και εξωτερικές απειλές, καθώς επίσης να αντιδρούν άμεσα και ορθά στα νέα προβλήματα εξωτερικής ασφάλειας και στις κρίσεις που δημιουργούνται.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Τουρκία, το παρόν διάστημα, εφαρμόζει ένα μεγαλόπνοο εξοπλιστικό πρόγραμμα,²²⁹ προσδίδοντάς στις τουρκικές ΕΔ αυξημένες μαχητικές δυνατότητες. Κύρια επιδίωξη αυτού του προγράμματος είναι η δυνατότητα παραγωγής και απόκτησης στρατιωτικών πληροφοριών μεγάλου βάθους και η ικανότητα διεξαγωγής επιχειρήσεων, ημέρα και νύχτα, σε μεγάλες αποστάσεις με την υποστήριξη οπλικών συστημάτων μεγάλου βεληνεκούς.

Επίσης, οι διπλωματικοί τρόποι προσέγγισης, οι επιχειρηματικές επενδύσεις στην ευρύτερη περιοχή, η αναβάθμιση των δικτύων επικοινωνιών (συμπεριλαμβανομένων και δορυφορικών) και ενέργειας (πετρέλαιο, φυσικό αέριο, πυρηνική ενέργεια), καθώς και ο έλεγχος των υδάτινων πόρων (εκβιαστική εκμετάλλευση των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη, που πηγάζουν από την Τουρκία)

²²⁹ Χρήστος Μηνάγιας, Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις και Εξοπλισμοί, (Αθήνα: Κάδμος, 2014), Κεφάλαιο 2: Εξοπλισμοί των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων.

αποτελούν μέσα που χρησιμοποιεί η Τουρκία για να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα της,²³⁰ τόσο στο διεθνές επίπεδο²³¹ όσο και στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και να πετύχει τους πολιτικούς της σκοπούς.

Τέλος, ο θρησκευτικός παράγοντας αποτελεί ένα άλλο μέσο άσκησης υψηλής στρατηγικής. Η κυβέρνηση της Τουρκίας, προβάλλοντας το μοντέλο του «νεοοθωμανισμού», εργαλειοποιεί τη θρησκεία, τόσο ως μέσο προσέλκυσης του μουσουλμανικού κόσμου, όσο και ως μέσο επιβολής συμφερόντων, αναφορικά με την άσκηση επιρροής της στα κράτη της Μέσης Ανατολής.

2. Τρόποι – Μέθοδοι Άσκησης Στρατηγικής (Ways)

Η Τουρκία στρεφόμενη, μέσω της υψηλής της στρατηγικής, στην Μέση Ανατολή, εφαρμόζει τρόπους και μεθόδους που στηρίζονται στις αρχές που απορρέουν από το «δόγμα Νταβούτογλου». Επιδίωξη είναι η συμφιλίωση με τις γειτονικές τις περιοχές, με τις οποίες στο παρελθόν είχε δημιουργήσει πεδία διαμάχης και προστριβών, προχωρώντας σε διμερείς εμπορικές και οικονομικές συνεργασίες και σε στρατηγικές συμμαχίες. Έτσι, κατά την πρώτη και δεύτερη θητεία του ΑΚΡ, η εφαρμογή της αρχής «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες», καθώς και η επιδίωξη ανάληψης διαμεσολαβητικού ρόλου προς όφελος της ΕΕ και των ΗΠΑ, με καθεστώτα στα οποία η Δύση είχε περιορισμένη πρόσβαση, συντέλεσε στην έντονη δραστηριοποίηση της Άγκυρας για δημιουργία στρατηγικής συνεργασίας με την Συρία και το Ισραήλ, οικονομική και πολιτική συνεργασία με το Ιράν ως ενεργειακό πάροχο και οικονομική συνεργασία με την κουρδική διοίκηση του βορείου Ιράκ.²³²

Επιπρόσθετα, ερμηνεύοντας την επίδραση των τρομοκρατικών χτυπημάτων στους Δίδυμους Πύργους, το Σεπτέμβριο του 2001, εκτιμάται ότι το γεγονός αυτό συντέλεσε στην ανάδειξη του στρατηγικού βάθους του δόγματος Νταβούτογλου, προβάλλοντας το μοντέλο της ισλαμικής Δημοκρατίας ως το πρότυπο εσωτερικής διακυβέρνησης στα μουσουλμανικά κράτη της Μέσης Ανατολής.

²³⁰ Meltem Müftüler-Baç, "Turkish Foreign Policy, its Domestic Determinants and the Role of the European Union", South European Society Politics, Vol. 16, No. 2, (20 June 2011), σ. 281-282.

²³¹ Election Manifesto - Premier Erdogan announces his party's selection manifesto", The Free Library, 17 April 2011, [http://www.thefreelibrary.com/\(UPDATE\)+ELECTION+MANIFESTO+Premier+Erdogan+announces+his+party's...-a0254207338](http://www.thefreelibrary.com/(UPDATE)+ELECTION+MANIFESTO+Premier+Erdogan+announces+his+party's...-a0254207338), (Πρόσβαση στις 14/08/2016).

²³² Svante E. Cornell, "What Drives Turkish Foreign Policy?", Middle East Forum, Vol. 19, No. 1, (Winter 2012), σ. 13-24.

Ωστόσο, αν και η Τουρκία προβάλλει το μοντέλο αυτό της ισλαμικής Δημοκρατίας και επιχειρεί μία σύμπλευση με τα κράτη της Μέσης Ανατολής, για τα κοινά τους συμφέροντα, οι στόχοι τους παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις. Έτσι, οι σοβαρές διαφοροποιήσεις στις πολιτικές τους δημιουργούν όξυνση των σχέσεων τους και σοβαρές αντιπαραθέσεις. Παρόλα αυτά, και στο πλαίσιο των οικονομικών οφελών που δύνανται να αποκομίσουν από κάθε συνεργασία, η Τουρκία παραμερίζει τις αντιθέσεις αυτές και ψάχνει να βρει φόρμουλες συνεργασίας με το εκάστοτε κράτος της Μέσης Ανατολής που την ενδιαφέρει.

Για την καλύτερη κατανόηση των τρόπων και των μεθόδων της υψηλής στρατηγικής της Τουρκίας, λόγω της διαφορετικής προσέγγισης της σε κάθε χώρα της Μέσης Ανατολής, κρίνεται αναγκαίο να ερμηνευτούν αυτοί οι τρόποι ανά περίπτωση:

Αναλυτικότερα, σε ότι αφορά το Ισραήλ, η τουρκοϊσραηλινή στρατηγική σχέση που διήρκησε πάνω από μία δεκαετία αποτέλεσε πρότυπο εφαρμογής των αρχών του δόγματος Νταβούτογλου, επιδεικνύοντας σημαντική δραστηριότητα σε θέματα εμπορίου και άμυνας. Όσον αφορά τις εμπορικές τους σχέσεις, από την περίοδο που ανέλαβε το ΑΚΡ, υπήρξε σημαντική άνοδος της τάξης του 14,6%, κατά ετήσιο μέσο όρο. Επίσης, στον βιομηχανικό, αμυντικό τομέα, το Ισραήλ προμήθευε τον τουρκικό στρατό με εκσυγχρονισμένα οπλικά συστήματα, την περίοδο που οι δυτικές χώρες είχαν αρνηθεί την παροχή στρατιωτικής τεχνολογίας στην Τουρκία. Έτσι το 2007, το ποσοστό συναλλαγών οπλικών συστημάτων έφτανε το 69% επί του συνόλου των συναλλαγών των δύο χωρών.²³³ Επίσης, η στρατιωτική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών είχε θετικό πρόσημο. Είναι αξιοσημείωτο να ειπωθεί ότι άρθρο του τουρκικού περιοδικού «Άμυνα και Διπλωματία» (Savunma ve Havacilik), στο πλαίσιο αυτής της συνεργασίας, έκανε μνεία για την στρατηγική αξία της ισραηλινής εμπειρίας σε θέματα εναέριου ανεφοδιασμού, επιθέσεων πρώτου πλήγματος, νυχτερινών επιχειρήσεων, χρήσης όπλων μεγάλου βεληνεκούς, ηλεκτρονικού πολέμου και συνδυασμένων διακλαδικών επιχειρήσεων.²³⁴

Ωστόσο, όλο το καλό κλίμα και το πνεύμα συνεργασίας ανάμεσα στις δύο χώρες αντιστράφηκε με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του Ισραήλ στη Λωρίδα της Γάζας, όπου η Τουρκία παρενέβη ως μεσολαβήτρια χώρα στη διαμάχη Ισραήλ –

²³³ Kirisci, Ekim, «Από την Τουρκία στο Τελ Αβίβ», 11/05/15, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70317/kemal-kirisci-kai-sinan-ekim/apo-tin-toyrkia-stotel-abib>, (Πρόσβαση στις 19/08/2016).

²³⁴ Φράγκος Φραγκούλης, *Ποια Τουρκία; Ποιοι Τούρκοι;* (Αθήνα: Λιβάνης, 2012).

Συρίας, σχετικά με την κατοχή των υψιπέδων του Γκολάν από το Ισραήλ.²³⁵ Το αρνητικό κλίμα των σχέσεων κορυφώθηκε τον Ιανουάριο του 2009, στο πλαίσιο του παγκόσμιου οικονομικού φόρουμ στο Νταβός της Ελβετίας,²³⁶ όπου ο Τ. Ερντογάν έκρινε με αρνητικά σχόλια την επίθεση του Ισραήλ στη Λωρίδα της Γάζας, και αποχώρησε από την σύσκεψη. Ενώ οι σχέσεις από τη στιγμή εκείνη είχαν πάρει έντονα εχθρικές διαστάσεις, μία σειρά γεγονότων που ακολούθησαν, συνέβαλλαν στην κλιμάκωση της έντασης αυτής. Χαρακτηριστικό των γεγονότων αυτών ήταν η αιματηρή επέμβαση ισραηλινών κομάντος επί του πλοίου «Mavi Marmara», όπου επέβαιναν μέλη ακτιβιστικής οργάνωσης, οι οποίοι μετέφεραν ανθρωπιστική βοήθεια στη Γάζα.²³⁷ Παρά την όξυνση των σχέσεων, η μεταξύ των εμπορική συνεργασία συνεχίστηκε έστω και μειούμενη τα τελευταία χρόνια.

Ωστόσο, η έκρυθμη κατάσταση στη Συρία, οι δραστηριότητες του ισλαμικού κράτους του Ιράκ και της Συρίας (ISIS) και η σταδιακή αναμενόμενη ενδυνάμωση του ρόλου του Ιράν, ως πυλώνας ανάπτυξης, ανάγκασαν τις δύο χώρες να κινηθούν στην κατεύθυνση της εξομάλυνσης των σχέσεων τους, ξεπερνώντας προηγούμενες σκληροπυρηνικές δηλώσεις και τοποθετήσεις, επινοώντας συμβιβαστικές λύσεις, ώστε να επιμεριστούν αναμενόμενα αμοιβαία οφέλη. Έτσι, στις 27 Ιουνίου 2016, τα δύο κράτη υπέγραψαν συμφωνία αποκατάστασης των σχέσεών τους, γεφυρώνοντας τις διαφορές που δημιουργήθηκαν μεταξύ του Τελ-Αβίβ και της Άγκυρας τη τελευταία εξαετία, με αμοιβαίες παραχωρήσεις και συμβιβασμούς.²³⁸

Σε ότι αφορά τις σχέσεις της με την Συρία, η έκρυθμη κατάσταση μεταξύ των δύο χωρών, που δημιουργήθηκε το 1996,²³⁹ με την απαίτηση της Άγκυρας για παράδοση του Οτσαλάν στις τουρκικές αρχές, εξομαλύνθηκε με τον συμβιβασμό της Συρίας για την αποπομπή του Οτσαλάν και την απαγόρευση βοήθειας του ΡΚΚ. Έτσι,

²³⁵ Ιωάννης Μάζης, *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μ. Ανατολής και η Τουρκία*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2008).

²³⁶ In gr, «Θερμό επεισόδιο Τουρκίας - Ισραήλ στο Νταβός για την αιματοχυσία στη Γάζα», 29 Ιανουαρίου 2009, <http://news.in.gr/world/article/?aid=981008>, (Πρόσβαση στις 30/08/2016).

²³⁷ Daren Butler, "Turkey's Erdogan Sees Israel's Hand in Egyptian Overthrow", Reuters, 20 August 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/08/20/us-turkey-egypt-israel-idUSBRE97J0IK20130820>, (Πρόσβαση στις 18/08/2016).

²³⁸ Ανδρέας Ματζάκος, «Γιατί αναθερμαίνονται οι σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ;», 28/06/2016, <http://www.liberal.gr/arthro/61209/amyna--diplomatia/2016/qiati-anathermainontai-oi-scheseis-tourkias-israil.html>, (Πρόσβαση στις 29/10/2016)

²³⁹ Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy*, p. 858-863.

από το 2002, στο πλαίσιο της επανεξέτασης των σχέσεων των δύο χωρών,²⁴⁰ η Τουρκία εργάστηκε πάνω στην αναζήτηση φόρμουλας, ώστε να έρθουν πιο κοντά με τη γειτονική Συρία, με την οποία μοιράζεται κοινά σύνορα 822 χιλιομέτρων.

Έτσι, πριν την έναρξη της Αραβικής Άνοιξης, η Τουρκία χρησιμοποίησε διπλωματικά και οικονομικά μέσα για να προσεγγίσει τη Συρία, με αποτέλεσμα οι σχέσεις τους να είναι πολύ καλές, σε διπλωματικό και οικονομικό επίπεδο: Η Τουρκία παρείχε πολιτική στήριξη στη Δαμασκό μέσω οικονομικών πρωτοκόλλων, οι εμπορικές συναλλαγές ήταν σε υψηλό επίπεδο, οι δύο χώρες συνεργαζόταν στο πλαίσιο του Ανώτερου Συμβουλίου Συνεργασίας, και διεξήγαγαν κοινές στρατιωτικές ασκήσεις.

Όμως, η έναρξη της Συριακής εξέγερσης προβλημάτισε την Τουρκία, διαβλέποντας το σενάριο απώλειας ενός σημαντικού για τα συμφέροντά της σύμμαχο. Αρχικώς, η Άγκυρα προέβη σε διπλωματικές παραινήσεις προς το καθεστώς Άσαντ,²⁴¹ για τήρηση πιο διαλλακτικής στάσης απέναντι στους εξεγερθέντες Σύριους. Ωστόσο, όλες οι προσπάθειες έπεσαν στο κενό, με αποτέλεσμα το Σεπτέμβριο του 2011 η Άγκυρα να ταχθεί εναντίον του καθεστώτος Άσαντ, θέτοντας «κόκκινες γραμμές» μεταξύ των δύο χωρών. Βλέποντας το σενάριο κατάρρευσης της κυβέρνησης Άσαντ, προσπάθησε να ενδυναμώσει τις σχέσεις της με την αντιπολίτευση, φιλοξενώντας στο έδαφός της συνέδρια της Συριακής αντιπολίτευσης.²⁴²

Οι σχέσεις των δύο χωρών οξύνθηκαν, όταν η Άγκυρα²⁴³ τάχτηκε στο πλευρό των δυτικών και των αραβικών κρατών, στηρίζοντας αποφάσεις του Αραβικού Συνδέσμου,²⁴⁴ για διαγραφή της Συρίας ως μέλος αυτού και την επιβολή οικονομικών

²⁴⁰ Cagaptay, «Το κουρδικό μαξιλάρι της Τουρκίας», Foreign Affairs (ελλ. έκδοση), 03/07/14, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/69863/soner-cagaptay/to-koyrdiko-%C2%ABmaksilari%C2%BB-tis-toyrkias> (Πρόσβαση στις 29/10/2016).

²⁴¹ Βασίλης Βασιλόπουλος, «Ανατολική Ευρώπη και Μέση Ανατολή – Ένα Γεωπολιτικό Σκηνικό για Ρωσία και Τουρκία», Reporter.gr, 23 Σεπτεμβρίου 2014, <http://www.reporter.gr/Apopseis/Apo-theseis/Basilhs-Basilopoylos/247510-Anatolikh-Eyrwph-kai-Mesh-Anatolh%E2%80%93Ena-geropolitiko-skhniko-gia-Rwsia-kai-Toyrkia>, (Πρόσβαση στις 18/08/2016).

²⁴² Η ιδρυτική συνάντηση του «Συριακού Εθνικού Συμβουλίου», του αντιπροσωπευτικού οργάνου της Συριακής αντιπολίτευσης, έλαβε χώρα στην Κωνσταντινούπολη στις 23 Αυγούστου 2011. Το «Συριακό Εθνικό Συμβούλιο» συνήλθε, επίσης, στις 27 Μαρτίου 2012, λίγες μέρες πριν τη συνάντηση της «Ομάδας των Φίλων του Συριακού Λαού (1/4/2012)».

²⁴³ Ηλίας Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Λίτσας, Νικόλαος Ραπτόπουλος, Κλεάνθης Κυριακίδης, *Η Αραβική Άνοιξη*, επμ. Η. Κουσκουβέλης, (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2012), σελ. 86.

²⁴⁴ Kemal Kirisci, "Turkey's Syria Calculus Must Change Again", National Interest, 23 September 2013, <http://nationalinterest.org/commentary/turkeys-syria-calculus-must-change-again-9104>, (Πρόσβαση στις 15/10/2016).

κυρώσεων, προκαλώντας την αντίδραση της Δαμασκού, η οποία ανάστειλε κάθε οικονομική συμφωνία με την Άγκυρα.

Έκτοτε, τα γεγονότα²⁴⁵ όπως η κατάρριψη του τουρκικού αεροσκάφους, που παραβίασε τον εθνικό χώρο της Συρίας τον Ιούνιο 2012, οι απώλειες άμαχου πληθυσμού που προκάλεσε συριακή οβίδα στην κωμόπολη Ακτσάκαλε του νομού Εδέσσης τον Οκτώβριο του 2012 και η ανταπόδοση της Τουρκίας με βολές πυροβολικού που έπληξε στόχους στην περιοχή της Aynal – Arus. που συνέβησαν καταδεικνύουν την κορύφωση της αντιπαλότητας μεταξύ των δύο χωρών και την απώλεια της Δαμασκού ως στενής συμμάχου της Άγκυρας.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, η Τουρκία να συνεργασθεί με τις ΗΠΑ²⁴⁶ στην προσπάθεια ρήξης του καθεστώτος Άσαντ. Όμως, στο πλαίσιο αυτής της σύμπραξης, υπήρξε διαφορετικότητα στην προσέγγιση εύρεσης λύσης για τη μεταβατική Συρία. Από την μία μεριά, οι ΗΠΑ επιδίωκαν μια δημοκρατική Συρία με θρησκευτικό πλουραλισμό, ενώ από την άλλη, η Τουρκία αντιτάσσονταν σε αυτό, αφού υποστήριζε τη συριακή Μουσουλμανική Αδελφότητα αλλά και λόγω του ενδοιασμού της ότι ένας θρησκευτικός - εθνοτικός πλουραλισμός θα ενθάρρυνε μια εξέγερση των Κούρδων της Συρίας. Μάλιστα τότε, ο Τ. Ερντογάν απείλησε με στρατιωτική επέμβαση, σε περίπτωση που θα τεθεί θέμα αυτονομίας των Κούρδων στη βορειοανατολική Συρία.

Ωστόσο, μη θέλοντας να έρθει σε οριστική ρήξη, στα τέλη του 2012, η Άγκυρα, στην προσπάθειά της να καταφέρει την πτώση του καθεστώτος Άσαντ, προσέγγισε την ακραία οργάνωση Αλ Νούρσα, για να επιτεθεί στο Χαλέπι, ώστε να προωθήσει τα συμφέροντά της στην περιοχή εκείνη. Ωστόσο, απώτερος σκοπός ήταν η χρήση της υπόψη οργάνωσης ως αντίβαρο του κουρδικού Κόμματος Δημοκρατικής Ένωσης (PYD), το οποίο είχε στενές επαφές με το PKK. Έτσι, το 2012, με την αφορμή της αυτονομίησης τριών κουρδικών περιοχών από το PYD, η Τουρκία παραχώρησε εδάφη της στην οργάνωση Αλ Νούρσα για να επιτεθεί σε μια από τις αυτόνομες

²⁴⁵ Takis Fotopoulos, "The Downing of The Russian Plane and The Military Intervention in Syria", The International Journal of Inclusive Democracy, Vol. 11, No. ½, (Winter/Summer 2015).

²⁴⁶ Στις 23 Αυγούστου 2012, πραγματοποίησαν σύσκεψη επιχειρησιακού σχεδιασμού, με στόχο την επίσπευση της εκδίωξης του Άσαντ. Βλέπε: Karaveli, «Το τουρκικό παιχνίδι στη Συρία», 12/09/12, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/68946/halil-karaveli/to-toyrkiko-paixnidi-stisyria>, (Πρόσβαση στις 15/10/2016).

κουρδικές περιοχές. Παρόμοια επίθεση της Αλ Νούρσα πραγματοποιήθηκε σε πόλη στα βορειοδυτικά της Συρίας, εφορμώντας από τουρκικά εδάφη.

Ωστόσο, παρότι η Τουρκία χρησιμοποίησε την οργάνωση αυτή, ως μέσο για άσκηση πίεσης στο PYD, ώστε να περιοριστούν τα σενάρια αυτονόμησης κουρδικών περιοχών, αργότερα λόγω της ανακήρυξης της οργάνωσης Αλ Νούρσα ως τρομοκρατική, άλλαξε στρατηγική πλεύση και επίσημα, να διακόψει τη συνεργασία μαζί της.

Η Τουρκία, πληρώνοντας ένα μεγάλο τίμημα για αυτή τη διφορούμενη πολιτική στην περιοχή της Συρίας, με πληθώρα τρομοκρατικών ενεργειών να καταγράφει εις βάρος της, τη παρούσα φάση, προσπαθεί να βρει διαύλους επικοινωνίας για βελτίωση των σχέσεών της με άλλες χώρες, για την αντιμετώπιση της έκρυθμης κατάστασης που επικρατεί ακόμη στη Συρία. Έτσι, εξακολουθεί να διαδραματίζει βασικό ρόλο στην περιοχή, στον πόλεμο κατά του ισλαμικού κράτους του Ιράκ και της Συρίας (ISIS), καθώς και κατά κάθε άλλης ισλαμική εξτρεμιστική οργάνωση, σε συνεργασία με την Ρωσία και το Ιράν, έχοντας τη θετική συναίνεση του Ισραήλ. Μάλιστα, σε κοινή διακήρυξη κατέληξαν Ρωσία, Τουρκία και Ιράν, γνωστή ως «Διακήρυξη της Μόσχας»,²⁴⁷ για μία μελλοντική συμφωνία κατάπαυσης του πυρός στη Συρία, μετά από την συνάντηση των Υπουργών Εξωτερικών και Άμυνας των χωρών αυτών, στις 20 Δεκεμβρίου 2016.

Σε σχέση με το Ιράν, η Τουρκία διέγινωσε την σημαντικότητα της καλής γειτονίας με αυτή, η οποία κατέχει κεντρικό ρόλο στις ανακατατάξεις που συντελούνταν στη Μέση Ανατολή. Έτσι, από τις αρχές του 21ου αιώνα βελτίωσε σε εξαιρετικό βαθμό τις σχέσεις της με το Ιράν τόσο στον οικονομικό και εμπορικό, όσο και στον ενεργειακό τομέα.²⁴⁸ Έτσι στο πλαίσιο της ενεργειακής συνεργασίας, το 2002 αποφασίστηκε η κατασκευή αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου από την Ταυρίδα στην Άγκυρα. Επίσης, θέλοντας, να παίξει το ρόλο της ισχυρής περιφερειακής δύναμης και την ιδανική γεωπολιτική γέφυρα μεταξύ Δύσης και Ανατολής συνεργάστηκε με το Ιράν στον

²⁴⁷ Euronews gr, «Διακήρυξη της Μόσχας»: Ρωσία, Τουρκία και Ιράν για τους όρους ειρήνευσης στη Συρία», <http://gr.euronews.com/2016/12/20/russia-iran-and-turkey-push-for-syria-peace-plan-without-us-or-un> (Πρόσβαση στις 27/12/2016).

²⁴⁸ Ζήνωνας Τζιάρρας, «Η Τουρκική Περιφερειακή Πολιτική Ασφαλείας σε Νέο Γεωπολιτικό Περιβάλλον», Σειρά Κειμένων Έρευνας SI, No. 1/2012, (Ιούνιος 2012). Επίσης, βλέπε: Elliot Hentov, "Turkey's Global Strategy", επιμ. Nicholas Kitchen, (London: LSEIdeas, 2011), p. 30-32.

πυρηνικό - ενεργειακό τομέα ενώ είχε ψηφίσει κατά της απόφασης 1929²⁴⁹ του 2010 του ΣΑ των Ηνωμένων Εθνών, για την επιβολή κυρώσεων στο Ιράν.²⁵⁰ Επιπρόσθετα, το 2008, το εμπορικό τους ισοζύγιο ξεπέρασε τα 10,2 δις δολάρια, ενώ το 2000 βρισκόταν στο 1 δις δολάρια. Έτσι, το Ιράν έγινε ο πέμπτος σημαντικότερος εταίρος της Τουρκίας, καθώς και ο δεύτερος σημαντικότερος προμηθευτής φυσικού αερίου.²⁵¹

Όμως, παρ' όλες τις καλές – ή καλύτερα, ισορροπημένες – σχέσεις που διατηρούσε η Τουρκία με το Ιράν,²⁵² μετά το ξέσπασμα της Αραβικής Άνοιξης, επήλθε αστάθεια στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και η Τουρκία για να καλυφθεί προσπάθησε να στραφεί και να ενδυναμώσει τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ, το ΝΑΤΟ και τα αραβικά κράτη.²⁵³ Έτσι, η εγκατάσταση του Νατοϊκού αντι-βαλλιστικού ραντάρ στη Malatya της Τουρκίας τον Ιανουάριο του 2012²⁵⁴ και η μείωση της εισαγωγής της Τουρκίας σε πετρέλαιο από το Ιράν κατά 20%²⁵⁵ είχαν ως αποτέλεσμα οι σχέσεις μεταξύ Άγκυρας και Τεχεράνης να εισέλθουν σε μία φάση βαθιάς ύφεσης.

Η ύφεση αυτή διαφαίνεται ακόμη και σε θέματα που παραδοσιακά είχαν κοινή σύμπλευση όπως το Κουρδικό. Έτσι, το 2015, η Τουρκία κατηγόρησε το Ιράν, ότι το ΡΚΚ χρησιμοποιεί το ιρανικό έδαφος για να επιτίθεται στα τουρκικά εδάφη, με σκοπό την αποδυνάμωσή της. Αξιοσημείωτο είναι να ειπωθεί ότι η τουρκική πλευρά εξοργίστηκε από τη θέση της εκπροσώπου του ιρανικού υπουργείου εξωτερικών, Μαρζιγιέ Αφκάμ, η οποία απαίτησε από την Άγκυρα να συνδιαλλαγεί με το ΡΚΚ, ώστε

²⁴⁹ Selcan Hacaoglu, "Turkey Loopholes on Terror Finance Risk OECD Blacklist", Bloomberg, 17 October 2012, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2012-10-16/turkey-risks-blacklist-like-iran-north-korea>, (Πρόσβαση στις 17/07/2016). Επίσης, βλέπε: Humeysra Pamuk, "Turkish gold trade booms to Iran, via Dubai", Reuters, 23 October 2012, <http://www.reuters.com/article/us-eminates-iran-gold-idUSBRE89M0SW20121023> (Πρόσβαση στις 18/07/2016).

²⁵⁰ Ζήνωνας Τζιάρρας, «Η Τουρκική Περιφερειακή Πολιτική Ασφαλείας σε Νέο Γεωπολιτικό Περιβάλλον». Επίσης, βλέπε: Mehmet Ozkan, "Turkey – Brazil Involvement in Iranian Nuclear Issue: What is the Big Deal?" Strategic Analysis, Τεύχος 35, Αρ.1, (Ιανουάριος 2011), σ.27.

²⁵¹ Τριανταφύλλου, Φωτίου, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του ΑΚΡ. Προς μια PAX Ottomana*, σ.162-163.

²⁵² J im Zanotti, "Turkey: Background and U.S. Relations", CRS Report for Congress, 2 Φεβρουαρίου 2012, <http://fpc.state.gov/documents/organization/185939.pdf>, (Πρόσβαση στις 18/07/2016).

²⁵³ Ζήνωνας Τζιάρρας, «Η Τουρκική Περιφερειακή Πολιτική Ασφαλείας σε Νέο Γεωπολιτικό Περιβάλλον». Επίσης, βλέπε: "Hashemi: Iraq a Corridor for Iranian Weapons to Syria", Trend New Agency, 16 April 2012, <http://en.trend.az/world/arab/2014725.html>, (Πρόσβαση στις 18/08/2016).

²⁵⁴ Ζήνωνας Τζιάρρας, «Η Τουρκική Περιφερειακή Πολιτική Ασφαλείας σε Νέο Γεωπολιτικό Περιβάλλον», σ. 19.

²⁵⁵ Ζήνωνας Τζιάρρας, «Η Τουρκική Περιφερειακή Πολιτική Ασφαλείας σε Νέο Γεωπολιτικό Περιβάλλον». Επίσης, βλέπε: Zvi Bar'el, "Turkey to Cooperate With West's Sanctions on Iran by Cutting Oil Imports", Haaretz.com, 31 March 2012, <http://www.haaretz.com/israel-news/turkey-to-cooperate-with-west-s-sanctions-on-iran-by-cutting-oil-imports-1.421840>, (Πρόσβαση στις 18/08/2016).

να βρεθούν αμοιβαίες λύσεις για την κατάπαυση του πυρός.²⁵⁶ Από την άλλη μεριά άλλα γεγονότα που όξυναν το αρνητικό κλίμα των σχέσεων των δύο χωρών είναι η καταγγελίες του Ιράν ότι η Τουρκία χρησιμοποιεί οπλικά συστήματα κατά του άμαχου πληθυσμού και ότι η Τουρκία ασκεί επιθέσεις στο Β. Ιράκ, προφασιζόμενη ότι αντιμάχεται το ισλαμικό κράτος του Ιράκ και της Συρίας (ISIS). Όλα τα παραπάνω είχαν δυναμιτίσει την ήδη έκρυθμη κατάσταση των δύο χωρών.²⁵⁷

Παρόλες τις αντιθέσεις τους, συνεχίζουν να διατηρούν καλές εμπορικές σχέσεις μεταξύ τους. Το Ιράν προμηθεύει την Τουρκία με φυσικό αέριο και 30% του πετρελαίου που καταναλώνεται από την Τουρκία εισάγεται από το Ιράν.²⁵⁸ Η θετική συγκατάθεση στην προαναφερθείσα «Διακήρυξη της Μόσχας», για την κατάπαυση του πυρός στην Συρία, αποδεικνύει τη διατήρηση των ανοιχτών διαύλων επικοινωνίας μεταξύ των δύο χωρών.

Οι σχέσεις της με το Ιράκ ήταν και είναι σημαντικές για την ασφάλεια της, λόγω του κουρδικού ζητήματος, φοβούμενη τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους από τους Κούρδους. Για τη Τουρκία αν αυτό συνέβαινε, θα αποσταθεροποιούσε την κατάσταση και θα δημιουργούσε κλίμα ανασφάλειας για την Τουρκία και συνεπώς θα διατάρασσε την «ισορροπία των δυνάμεων» στην περιοχή.²⁵⁹

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαταραχής ισορροπίας δυνάμεων αποτελεί η επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιράκ, το 2003. Οι ΗΠΑ, προσπαθώντας να ανακόψουν το μονοπώλιο του πετρελαίου της Σαουδικής Αραβίας επιχείρησαν να αντικαταστήσουν τη χώρα αυτή που μέχρι τότε ήταν η κύρια προμηθεύτρια πετρελαίου, αξιοποιώντας τις πλούσιες πετρελαιοφόρες περιοχές του Ιράκ. Η προοπτική αυτή εξηγεί το ενεργειακό ενδιαφέρον που έχει ανακύψει στις περιοχές Κιρκούκ και Μοσούλη. Ωστόσο, αυτό που δημιούργησε κλίμα ανησυχίας και καχυποψίας στους κόλπους της κυβέρνησης της Άγκυρας, ήταν το γεγονός ότι, για λόγους ενεργειακού

²⁵⁶ Larrabee, «Η ανύπαρκτη συμμαχία μεταξύ της Τουρκίας και του Ιράν», foreign affairs (ελλ. έκδοση), 27.07.12, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/68891/fstephen-larrabee/i-anyparkti-symmaxia-metaksy-tis-toyrkias-kai-toy-iran> (Πρόσβαση στις 24/10/2016).

²⁵⁷ Ιωάννης Γρηγοριάδης, «Η κρίση στις σχέσεις Ιράν – Τουρκίας», η Καθημερινή, 29/08/12, <http://www.kathimerini.gr/731635/opinion/epikairothta/arxio-monimes-sthles/h-krish-stis-sxeseis-iran-toyrkias>, (Πρόσβαση στις 24/10/2016).

²⁵⁸ -, «Σχέση Ιράν – Τουρκίας πιο κρίσιμη από ποτέ», 11/08/2015, <http://www.defence-point.gr/news/?p=134630>, (Πρόσβαση στις 24/10/2016).

²⁵⁹ Τριανταφύλλου, Φωτίου, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του ΑΚΡ. Προς μια PAX Ottomana*, σ.159.

συμφέροντος, τέθηκε επί τάπητος το ενδεχόμενο δημιουργίας ανεξάρτητου κουρδικού κράτους στο βόρειο τμήμα του Ιράκ.²⁶⁰

Το ενδεχόμενο αυτό σενάριο βρήκε, τελείως, αντίθετες τη Τουρκία και τη Σαουδική Αραβία. Από την μία μεριά η Σαουδική Αραβία είχε έντονους λόγους να ανησυχεί για το χάσιμο του μονοπωλίου της, από ένα αναδυόμενο και πλουτοπαραγωγικό κρατίδιο στο βόρειο Ιράκ. Από την άλλη μεριά, η Τουρκία, όπως έχει αναφερθεί, δεν επιθυμεί ένα ανεξάρτητο κουρδικό κράτος στο Β. Ιράκ, γιατί κάτι τέτοιο θα επηρέαζε και τους Κούρδους της νοτιοανατολικής Τουρκίας.

Ωστόσο, η αποχώρηση των Αμερικανικών στρατευμάτων από το Ιράκ το Δεκέμβριο του 2011 ανέτρεψε τις ευαίσθητες δογματικές ισορροπίες μεταξύ των Σουνιτών και Σιιτών²⁶¹ στην περιοχή. Μία σειρά γεγονότων αποδεικνύει τον επεμβατισμό της Άγκυρας που κατά καιρούς προβλημάτισε τη Βαγδάτη.

Γεγονότα όπως, το ένταλμα σύλληψης στις 19 Δεκεμβρίου του Σουνίτου Αντιπροέδρου της Ιρακινής Δημοκρατίας, Ταρίκ αλ-Χασίμι, μετά από υπαγόρευση του Σίιτη Πρωθυπουργού του Ιράκ Νουρί αλ-Μαλίκι, με την κατηγορία της υποκίνησης τρομοκρατίας, η παροχή ασύλου²⁶² του ιδίου στην Τουρκία στις 10 Απριλίου 2012, η επίσκεψη του Προέδρου της Κουρδικής Αυτόνομης Περιοχής Μεσούτ Μπαρζανί, στην Τουρκία, στις 19 Απριλίου 2012, οι δηλώσεις του Τούρκου Πρωθυπουργού για το απαισιόδοξο κλίμα του Ιράκ,²⁶³ η σύναψη συμφωνιών ιδιωτικών πετρελαϊκών εταιρειών της Τουρκίας για εκμετάλλευση πετρελαϊκών κοιτασμάτων στην κουρδική αυτόνομη περιοχή, η επίσκεψη του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας Νταβούτογλου στο Κιρκούκ,, τον Αύγουστο 2012 και η επαφή αυτού με τους Τουρκομάνους,²⁶⁴ οδήγησε τη Βαγδάτη σε μία άκρως αρνητική στάση απέναντι στην Άγκυρα.

²⁶⁰ Ιωάννης Μάζης, *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μ. Ανατολής και η Τουρκία* (2008), σ.112.

²⁶¹ Ηλίας Κουσκουβέλης, Σ. Λίτσας, Ν. Ραπτόπουλος, Κ. Κυριακίδης, *Αραβική Άνοιξη*, σ. 86.

²⁶² Ηλίας Κουσκουβέλης, Σ. Λίτσας, Ν. Ραπτόπουλος, Κ. Κυριακίδης, *Αραβική Άνοιξη*, σ. 88.

²⁶³ Jim Zanotti, CRS Report for Congress, "Turkey: Background and U.S. Relations", 2 Φεβρουαρίου 2012, <http://fpc.state.gov/documents/organization/185939.pdf>, (Πρόσβαση στις 18/10/2016).

²⁶⁴ Ηλίας Κουσκουβέλης, Σ. Λίτσας, Ν. Ραπτόπουλος, Κ. Κυριακίδης, *Αραβική Άνοιξη*, σ. 90.

Την παρούσα περίοδο, και μετά την αντικατάσταση του Σιΐτη Νουρί αλ Μάλικι, από τον Σουνίτη Χάιντερ αλ Αμπάντι, τον Αυγ 2014, στο Ιράκ²⁶⁵ έχουμε την πλειονότητα των σιιτών να κυβερνώνται από σουνίτη πρωθυπουργό, δηλαδή το αντίθετο φαινόμενο με αυτό που συμβαίνει στη Συρία. Παρά όμως, της αλλαγής κυβέρνησης, η πλειοψηφία των Σιϊτών του Ιράκ ενισχύουν και υποστηρίζουν τον Σιϊτικό άξονα Συρία – Ιράν δυσχεραίνοντας τις σχέσεις μεταξύ Άγκυρας και Βαγδάτης. Έτσι, ενώ μέρος της στρατηγικής της Τουρκίας αποτελεί η ανακατάληψη της Μοσούλης στο Β. Ιράκ, η όλη εκτέλεση αυτής της επιχείρησης βρίσκει την αντίσταση της κεντρικής κυβέρνησης της Βαγδάτης, που το τελευταίο διάστημα βρίσκεται σε πολύ έντονη αντιπαράθεση με τη κυβέρνηση της Άγκυρας.²⁶⁶ Έτσι, παρότι ο τουρκικός στρατός έχει εισβάλλει στην πόλη Baashiqah, που απέχει 32 χλμ. από την Μοσούλη, από τις 4 Δεκεμβρίου 2015, παραμένει ανενεργός. Για το λόγο αυτό, η Τουρκία αναθεώρησε την στρατηγική της στο θέμα της Συρίας, προσεγγίζοντας τις θέσεις της Ρωσίας,²⁶⁷ για την επίτευξη της διακοπής των εχθροπραξιών στο συριακό έδαφος. Έτσι, θα αναβαθμιστεί ο ρόλος της στην ευρύτερη περιοχή και χωρίς να απαιτηθεί στρατιωτική επέμβαση θα διαδραματίσει σημαίνοντα ρόλο στις ιστορικές διεκδικήσεις στο Βόρειο Ιράκ που είναι η Μοσούλη και το Κιρκούκ.

Σε ότι αφορά τη σχέση της με την Αίγυπτο, το όραμα Νταβούτογλου περί στρατηγικού και γεωγραφικού βάθους ενσαρκώθηκε κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του στρατηγού, προερχομένου από την Μουσουλμανική Αδελφότητα, Μ. Μόρσι. Η κυβέρνηση της Άγκυρας, κάνοντας στροφή στο οθωμανικό παρελθόν, επιδίωξε να χρησιμοποιήσει ως μέσο τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, η οποία είχε την πολιτική έκφραση για να αναλάβει τη διακυβέρνηση κρατών, κατόπιν δημοκρατικών εκλογών. Έτσι θα κατάφερνε να προσεγγίσει τα κράτη της Μέσης Ανατολής,²⁶⁸ εξομαλύνοντας τη σχέση της με τους αραβικούς πληθυσμούς της περιοχής. Ωστόσο,

²⁶⁵ Το Ιράκ κατοικείται από Άραβες, πλην του βορείου τμήματος που είναι Κούρδοι. Η πλειοψηφία (55%) είναι σίιτες, 20% σουνίτες, 20% κούρδοι, 2% τουρκομάνοι ενώ οι χριστιανοί υπολογίζονται σε περίπου 650.000.

²⁶⁶ Κωνσταντίνος Φίλης, «Ο παράγων Τουρκία σε ένα ασταθές περιφερειακό περιβάλλον», Περιοδικό «Εθνικές Επάλξεις», τεύχος 118, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2016, σ. 33.

²⁶⁷ Ναυτεμπορική, «Επίσκεψη Πούτιν στην Τουρκία», 10 Οκτωβρίου 2016, <http://www.naftemporiki.gr/story/1157578/episkepsi-poutin-stin-tourkia>, (Πρόσβαση στις 23/11/2016).

²⁶⁸ Ανδρέας Ματζάκος, «Γιατί αναθερμαίνονται οι σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ;», 29 Ιουνίου 2016, <http://www.liberal.gr/arthro/61209/amyna--diplomatia/2016/qiati-anathermainontai-oi-scheseis-tourkias-israil.html>, (Πρόσβαση στις 12/09/2016)

η απομάκρυνση του Μ. Μόρσι από την εξουσία το 2013, όχι μόνο, χάλασε τα σχέδια της Τουρκίας, αλλά και αποτέλεσε την απαρχή του απομονωτισμού της.

Επιπρόσθετα, σε ότι αφορά τη σχέση της Τουρκίας με τη Σαουδική Αραβία, θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι ιστορικά, δεν ήταν ποτέ φιλικές. Ωστόσο, μια σειρά συγκυριών, είτε για οικονομικούς λόγους, είτε για να ενώσουν το πάζλ των περιφερειακών σχέσεων ισχύος και ισορροπίας, είτε τους έφερνε κοντά, είτε τους απομάκρυνε, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο.

Έτσι, αν και είχαν αναπτύξει καλές οικονομικές σχέσεις κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, μετά τον Πόλεμο του Κόλπου, τη δεκαετία του '90, στα πλαίσια μιας επιχείρησης του αραβικού κόσμου για τη δημιουργία μιας νέας αραβικής τάξης, οι σχέσεις των δύο χωρών ψυχράθηκαν και κόπηκαν οι οικονομικοί δεσμοί που είχαν δημιουργηθεί μεταξύ τους.

Ωστόσο, οι συνέπειες της επέμβασης των ΗΠΑ στο Ιράκ το 2003, και η δημιουργηθείσα νέα τάξη πραγμάτων με την υπερίσχυση των σιϊτών του Ιράκ έναντι των σουνιτών στον εμφύλιο θρησκευτικό πόλεμο, σε συνδυασμό με την αύξηση της επιρροής του Ιράν στην περιοχή με όρους περιφερειακής ηγεμονίας, επέβαλαν την ενδυνάμωση των σχέσεων των δύο χωρών. Στο πλαίσιο αυτό η Σαουδική Αραβία, ως υποστηρίκτρια του σουνιτικού τόξου στράφηκε προς την Τουρκία, η οποία κατέχοντας όλα τα εχέγγυα ως μέλος του ΝΑΤΟ, και ασπαζόμενη του σουνιτικού δόγματος, προσφέρθηκε να αντιταχθεί εναντίον της επιρροής της Τεχεράνης.

Έτσι, το 2005, η Τουρκία και η Σαουδική Αραβία, υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας στο Μπαχρέιν, ενώ το 2008, η Τουρκία πραγματοποίησε, στο πλαίσιο του Συμβουλίου του Κόλπου,²⁶⁹ συζητήσεις για συνεργασία σε τομείς, όπως θαλάσσιες και οδικές μεταφορές, εμπόριο και ιδιωτικές επενδύσεις στην ενέργεια, το νερό και τον ηλεκτρισμό.²⁷⁰ Την ίδια χρονιά ακολούθησε συμβούλιο στρατηγικής σημασίας, σχετικά με την τακτική που θα ακολουθούσαν απέναντι στο Ιράν. Μέσα στα επόμενα έτη, Τουρκία και Σαουδική Αραβία προχώρησαν σε σημαντικά βήματα εμπορικής και

²⁶⁹ Το Συμβούλιο του Κόλπου (Gulf Cooperation Council, GCC) απαρτιζόταν από τις εξής χώρες: Σ. Αραβία, Μπαχρέιν, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Κουβέιτ, Κατάρ και Ομάν.

²⁷⁰ Elik, «Turkey- GCC Relations 2002-2014: Prospects and Challenges for the Middle East Regional System», 22.02.14,

http://www.bilgesam.org/en/incele/293/-turkey--gcc-relations-2002-2014--prospects-andchallenges-for-the-middle-east-regional-system/#.V2vmE_mLTx4 (Πρόσβαση στις 23/08/2016).

οικονομικής συνεργασίας, με αποτέλεσμα το 2011, οι εμπορικές τους σχέσεις να φτάσουν, σχεδόν, τα 5 δις δολάρια το χρόνο.²⁷¹

Ωστόσο, με την έναρξη της Αραβικής Άνοιξης, οι σχέσεις των δύο χωρών ήρθαν πάλι σε ρήξη, αφού η Τουρκία τάχθηκε υπέρ των εξεγερμένων από τα ηγεμονικά αραβικά καθεστώτα, ζητώντας από τα καθεστώτα να προβούν σε μεταρρυθμίσεις, σύμφωνα με τη λαϊκή ετυμηγορία, ειδάλλως να παραιτηθούν.²⁷²

Το κλίμα αυτό των αντιθέσεων ανατράπηκε στη Συρία, με την κυβέρνηση της Άγκυρας και του Ριάντ να υποστηρίζουν ένα κοινό στόχο, την πτώση του καθεστώτος Άσαντ και να στηρίζουν την αντιπολίτευση και τον Ελεύθερο Συριακό Στρατό (FSA). Βέβαια, η προσέγγιση πτώσης του καθεστώτος Άσαντ ήταν διαφορετική για τις δύο χώρες. Από την μία μεριά, η Τουρκία υποστήριζε την πτώση του Άσαντ, για να προστατευτεί από την ενδεχόμενη κουρδική απειλή στα νότια σύνορά της. Από την άλλη η Σαουδική Αραβία εκλάμβανε την πτώση του καθεστώτος Άσαντ ως περιορισμό της Ιρανικής επιρροής.

Στην παρούσα φάση, παρότι η Τουρκία, αν και σουνιτική, επιδιώκει να διατηρήσει μετριοπαθείς τόνους, ώστε να λάβουν ένα τέλος οι εχθροπραξίες στην περιοχή της Συρίας, σε συνεργασία με τη Ρωσία και το Ιράν, από την άλλη μεριά η Σαουδική Αραβία διαβλέπει μια ριζοσπαστική προοπτική με την εγκαθίδρυση ενός σουνιτικού ισλαμικού καθεστώτος.

Στο ίδιο μοτίβο συνεργασίας, η Τουρκία προσέγγισε τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ) και το Μπαχρέιν. Έτσι, το 2011, οι δύο χώρες αυτές συγκαταλέγονταν στην πρώτη δεκάδα των εξαγωγών της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας. Το 2012, η αξία των εξαγωγών προς τις δύο αυτές χώρες ήταν 101 εκατομμύρια δολάρια και 91 εκατομμύρια δολάρια, αντίστοιχα.²⁷³

²⁷¹ Altunisik, «Μια πικρή λυκοφιλία», 21.05.12, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/68797/meliha-benli-altunisik/mia-pikri-lykofilia> (Πρόσβαση στις 24/08/2016).

²⁷² Altunisik, «Μια πικρή λυκοφιλία», 21.05.12, (Πρόσβαση στις 24/08/2016).

²⁷³ Valeria Talbot, "Turkey – GCC Relations In a Transforming Middle East", Analysis, June 2013, http://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/analysis_178_2013.pdf, (Πρόσβαση στις 13/07/2016).

Ωστόσο, αν και η Τουρκία ανέπτυξε περισσότερο ιδιαίτερες εμπορικές και διπλωματικές σχέσεις με τα ΗΑΕ^{274,275}, η ρευστή πολιτική κατάσταση στην Αίγυπτο, έφερε τις δύο χώρες σε αντίπαλα στρατόπεδα: την μεν Τουρκία, στην πλευρά του προερχόμενου από τις τάξεις της Μουσουλμανικής Αδελφότητας Μ. Μόρσι,²⁷⁶ τα δε ΗΑΕ στην πλευρά του Στρατηγού Α. Σίσι. Η εξέλιξη αυτή, ιδιαίτερα σημαντική ως προς το διακύβευμά της, συνετέλεσε στην ακύρωση της υπογραφείσας τον Ιανουάριο 2013 διακρατικής συμφωνίας, για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων εξορύξεως άνθρακα στο νότιο τμήμα των ΗΑΕ, για την παραγωγή ηλεκτρισμού ^{277, 278}.

4ο ΣΤΑΔΙΟ : ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ – ΕΛΕΓΧΟΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

1. Έλεγχος ως προς την Εφεκτικότητα (Means Test)

Τα εργαλεία που χρησιμοποίησε η Άγκυρα για να εφαρμόσει το δόγμα Νταβούτογλου ήταν κατάλληλα, μόνο, στη θεωρία, για να επιτύχει τους επιθυμητούς πολιτικούς στόχους. Έτσι, το δίδυμο Ερντογάν – Νταβούτογλου έδωσε έμφαση στην εκμετάλλευση των σταθερών δεδομένων, όπως η κοινή ιστορία και παράδοση, καθώς και η κοινή ισλαμική θρησκεία, παραβλέποντας τις αλλαγές που θα μπορούσαν να επέλθουν στις ανεξάρτητες μεταβλητές. Δεν προέβλεψαν λαϊκές εξεγέρσεις και ανατροπές καθεστώτων τα οποία κρατούσαν για δεκαετίες τις τύχες των λαών της περιοχής, όπως δεν προέβλεψαν και συρράξεις μεταξύ κρατών και ανεξαρτητοποιήσεις. Η διάρκεια και το βάθος των δημιουργούμενων σχέσεων οι οποίες είχαν οικοδομηθεί πάνω στην ανάπτυξη των οικονομικών και εμπορικών συναλλαγών και την πολιτισμική προσέγγιση, όπου το Ισλάμ έπαιξε το ρόλο του κοινού

²⁷⁴ -, «Τα ΗΑΕ Αγοράζουν Cirit», Πτήση και Διάστημα, 20 Φεβρουαρίου 2013, <http://ptisidiastima.wordpress.com/2013/02/20/index-2013-uae-cirit>, (Πρόσβαση στις 14/07/2016).

²⁷⁵ -, «ΗΑΕ – Τουρκία: Συνεργασία στα ΤΘ Οχήματα», Defense Point News, 20 Μαΐου 2013, <http://www.defence-point.gr/news/?p=76080>, (Πρόσβαση στις 17/07/2016).

²⁷⁶ Η τουρκική αντίδραση επί της αλλαγής της αιγυπτιακής πολιτικής διαφάνηκε σε ομιλία του Ερντογάν, ο οποίος ταύτισε τον Στρατηγό Α. Σίσι με τον Β. Άσαντ. Βέβαια, είχε προηγηθεί η εκατέρωθεν ανάκληση των πρεσβευτών των δύο χωρών, σε μία ακόμα κατάρρευση των διπλωματικών σχέσεων της Τουρκίας με τη χώρα αυτή.

²⁷⁷ -, «ΗΑΕ: Ώθηση στο Πρόγραμμα Κατασκευής του Αγωγού Nabucco Δίνει η Νέα Συμφωνία για Φυσικό Αέριο από το Ιράκ», Energia, 18 Μαΐου 2009, http://www.energia.gr/article.asp?art_id=27266, (Πρόσβαση στις 19/07/2016).

²⁷⁸ Κώστας Μελάς, «Η Ακολουθούμενη Εξωτερική Πολιτική Της Τουρκίας Προκαλεί Κόστος Στην Οικονομία της Χώρας», 2 Σεπτεμβρίου 2013, <http://www.kostasmelas.gr/2013/09/blog-post.html>, (Πρόσβαση στις 19/07/2016).

σημείου αναφοράς, κράτησαν για όσο διάστημα παρέμειναν ανέπαφα τα πραγματικά συμφέροντα κάθε μέρους.²⁷⁹

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Αίγυπτος. Υπό του Μ. Μόρσι, η Αίγυπτος συνέπλεε με την Τουρκία στο θέμα της Συρίας, αφού το κόμμα του Τ. Ερντογάν είχε κοινή ιδεολογία με την Μουσουλμανική Αδελφότητα, από την οποία προερχόταν ο Μ. Μόρσι. Όταν ο Μ. Μόρσι ανατράπηκε και ανέλαβε ο Στρατηγός Α. Σίσι, όχι μόνο διακόπηκαν οι καλές σχέσεις με την Αίγυπτο, αλλά και όταν η Τουρκία προσέφυγε στη Δύση για να καταδικάσει την παράνομη ανατροπή του Μ. Μόρσι και να επαναφέρει την κατ' εκείνη «νομιμότητα», δεν έτυχε καμίας προσοχής.

2. Έλεγχος ως προς την Αποδοχή (Ways Test)

Μία εκτίμηση της αποδοχής των τρόπων και μεθόδων που εφαρμόζει η Τουρκία στη περιοχή της Μέσης Ανατολής δίνεται από τον Ian Lesser, αναλυτή της RAND Corporation. Σύμφωνα με τη θεωρητική του προσέγγιση *«οι Τούρκοι θέλουν να βλέπουν τους εαυτούς τους ως τη γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Αλλά οι Ευρωπαίοι βλέπουν την Τουρκία περισσότερο σαν φράγμα κατά της αστάθειας στη Μέση Ανατολή, τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία. Είναι ένα πολύ χρήσιμο φράγμα, αλλά όχι μια γέφυρα»*.²⁸⁰ Έτσι, η Δύση ενδιαφέρεται για το μεσολαβητικό ρόλο της Τουρκίας μόνο για να κλείνει προβλήματα στη περιοχή της Μέσης Ανατολής και όχι για να δημιουργεί παράθυρα ευκαιρίας, κάτι που έρχεται σε εντελώς αντίθετη κατεύθυνση με την επεκτατική – ηγεμονική πορεία της Τουρκίας.

Βλέποντας την εξεταζόμενη αποδοχή από την οπτική γωνία του διεθνούς συστήματος και των συνεπειών που επήλθαν από την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, οι ΗΠΑ προκειμένου να διασφαλίσουν το κύρος της ως μοναδική υπερδύναμη προσπάθησε να εξαπλωθεί και να διευρύνει τις σφαίρες επιρροής της. Η Τουρκία στο πλαίσιο αυτής της υψηλής στρατηγικής των ΗΠΑ προσπάθησε να κερδίσει το ρόλο του περιφερειακού ηγεμόνα. Όμως δεν έλαβε υπόψη το μεγάλο θεωρητικό των διεθνών σχέσεων και θεμελιωτή της θεωρίας του επιθετικού ρεαλισμού J. Mearsheimer, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι περιφερειακοί ηγεμόνες δηλ. οι Μ.

²⁷⁹ Νικόλαος Ραπτόπουλος, *Οι Επιπτώσεις Της Συριακής Άνοιξης Στη Μεσανατολική Πολιτική Της Κυβέρνησης ΑΚΡ*, (Θεσσαλονίκη: Διακλαδική Επιθεώρηση, 2012).

²⁸⁰ Graham Fuller, Ian Lesser, *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China*, (US: Westview Press, 1994), p. 14, 102.

Δυνάμεις οι οποίες κυριαρχούν σε ένα υποσύστημα δεν επιθυμούν συναδέλφους έστω κι αν αυτοί δραστηριοποιούνται σε άλλο υποσύστημα.²⁸¹

Τέλος, η πολυδιάστατη υψηλή στρατηγική που ακολουθεί η Τουρκία στην Μέση Ανατολή δημιουργεί ερωτηματικά και ανησυχία στον αραβικό κόσμο. Έτσι, από την πλευρά των Αράβων, η καχυποψία εξαιτίας του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους της Τουρκίας και της σύμπραξης της με Ισραήλ και τις ΗΠΑ, δεν αποτελούν ενθαρρυντικούς παράγοντες, ώστε να δημιουργηθούν καλές σχέσεις με την Τουρκία και τον Αραβικό κόσμο.²⁸²

Τέλος, χαρακτηριστικό παράδειγμα της μη αποδοχής των μεθόδων της υψηλής στρατηγικής της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή από τον αραβικό κόσμο, αποτελεί η στρατηγική που ακολούθησε στην περίπτωση του Ιράκ και του Ιράν. Από την μία μεριά, η Τουρκία θέλοντας να ασκήσει την ήπια στρατηγική των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» συνεργάστηκε με τη Σαουδική Αραβία ως προς την ενότητα του νέου Ιράκ, προσεγγίζοντας όμως την ένωση αυτή από διαφορετική οπτική γωνία. Η μεν Τουρκία υποστήριζε το σουνιτικό άξονα στο Ιράκ, όχι τόσο από πλευράς ιδεολογίας, όσο για την ανησυχία της μην προκύψει ανεξάρτητο κουρδικό κράτος και επηρεάσει και τους Κούρδους στο εσωτερικό της, κάτι που θα μπορούσε να προκύψει από τη διχοτόμηση του Ιράκ. Η δε Σαουδική Αραβία υποστήριζε το σουνιτικό άξονα, λόγω θρησκευτικής ιδεολογίας.

Επίσης, η ήπια στάση της Τουρκίας στο ανακύπτουσα απειλή του ιρανικού πυρηνικού προγράμματος, προκάλεσε την αντίδραση της Σαουδικής Αραβίας, ως προς τις μεθόδους που ακολούθησε η Τουρκία. Έτσι η τηρούμενη στάση, από την πλευρά της Τουρκίας, κατευνασμού του κλίματος ανησυχίας που κυρίεψε τη Σαουδική Αραβία, προς την απειλή αυτή, μεταφράστηκε ως στάση διπροσωπίας από την τελευταία και η κυβέρνηση της Άγκυρας εκλήφθηκε ως ανάξια εμπιστοσύνης για τη συμμαχία τους.

²⁸¹ John Mearsheimer, *Η Τραγωδία Της Πολιτικής Των Μεγάλων Δυνάμεων*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2006), μτφ. Κ. Κολιόπουλος, επιμ. Π. Ήφαιστος, Η. Κουσκουβέλης, σ. 55.

²⁸² Ο αραβικός κόσμος θεωρούσε την Τουρκία «υποχείριο» των δυτικών συμφερόντων και «προδότης» των αξιών του Ισλάμ. Βλέπε: Τριανταφύλλου, Φωτίου, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του ΑΚΡ. Προς μια PAX Ottomana*, σ.147

3. Έλεγχος ως προς την Καταλληλότητα (Ends and Ways Test)

Από την ανάλυση των μεθόδων δράσης και άσκησης υψηλής στρατηγικής της Τουρκίας διαφαίνεται ότι το «δόγμα Νταβούτογλου» αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα, αδιέξοδα και διλήμματα στο εξωτερικό, περιφερειακό, γεωπολιτικό σύστημα. Είναι εμφανές ότι η Τουρκία επιδόθηκε σε μια πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη προσπάθεια προσαρμογής των τακτικών της στις παρούσες συγκυρίες. Αυτό που απορρέει από ότι έχει αναφερθεί μέχρι τώρα είναι, καταρχήν, ότι η Τουρκία προσπαθεί να δημιουργήσει ευκαιρίες συνεργασίας, κάνοντας χρήση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Ωστόσο, στην προσπάθειά της να μετατρέψει κάποια προβλήματα σε ευκαιρίες δημιουργεί νέα προβλήματα, όχι λιγότερο σημαντικά. Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους: Καταρχήν λόγω της περίπλοκης φύσης των ιστορικών, πολιτικών και διεθνών σχέσεων της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής, και κατά δεύτερον, λόγω των παράδοξων και ασύμβατων ισορροπιών που προσπαθεί να διατηρήσει η Άγκυρα.

Από την μέχρι τώρα στρατηγική προσέγγιση της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή, γίνεται ξεκάθαρο ότι η αρχή των «μηδενικών προβλημάτων» δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση μόνο σε δύσκολες περιπτώσεις όπως αυτές του Ιράν, του Ιράκ και της Συρίας, αλλά και σε περιπτώσεις σημαντικών συμμάχων όπως το Ισραήλ. Αυτό αναγκάζει τη Τουρκία να αναθεωρεί τη στρατηγική της και να βρίσκεται σε μία συνεχή τροχιά αναζήτησης φόρμουλων οικονομικής συνεργασίας και ανοιχτών διαύλων επικοινωνίας με τα κράτη αυτά.

Είναι, άλλωστε, ιστορικά αποδεδειγμένο ότι χώρες που διεκδίκησαν στρατηγικό βάθος πολύ πέραν των συνόρων τους, χωρίς να διαθέτουν και το ανάλογο πολιτικο-διπλωματικό, οικονομικό και στρατιωτικό εκτόπισμα διολίσθησαν στο σφάλμα της στρατηγικής υπερεξάπλωσης και τα οράματά τους για νέους ρόλους εξανεμίσθηκαν στα ερείπια των υπερβολικών φιλοδοξιών τους.²⁸³

²⁸³ Χρήστος Ιακώβου, «Νεοοθωμανικός Ηγεμονισμός με Στρατηγικό Βάθος», Πολίτης, 30 Μαΐου 2010, <http://www.politis.com.cy/cgibin/hweb?-A=948923&-V=columns>, (Πρόσβαση στις 30/10/2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5° : **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ**

1. Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα των προαναφερθεισών αξιολογήσεων των υψηλών στρατηγικών της Ρωσίας και της Τουρκίας αποτελούν από μόνα τους διαπιστώσεις και συμπεράσματα. Ωστόσο, θα επιδιωχθεί στη συνέχεια μία περαιτέρω παράθεση συμπερασμάτων ανά χώρα και περιοχή ξεχωριστά:

α. Μέση Ανατολή

Η Μέση Ανατολή αποτελεί μια περιοχή ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τις Διεθνείς Σχέσεις, εφόσον πρόκειται για ένα ευρύ υποσύστημα με μεγάλη γεωοικονομική και γεωστρατηγική αξία. Αυτό δημιουργεί πολλαπλές συγκρούσεις, συνήθως μακροχρόνιες, με αποτέλεσμα η περιοχή αυτή να βρίσκεται, συνεχώς, στο επίκεντρο των εξελίξεων.

Από ότι διαφαίνεται οι εσωτερικοί ενεργοί παράγοντες που πυροδότησαν την Αραβική Άνοιξη επηρεάζουν πλέον, άμεσα τις εξελίξεις σε περιφερειακό επίπεδο. Τόσο οι περιφερειακές κυβερνήσεις όσο και οι εξωτερικοί δρώντες αναθεωρούν τις σχέσεις μεταξύ τους, προσπαθώντας να ελέγξουν τη διαμόρφωση της νέας τάξης πραγμάτων στην περιοχή. Ο ανταγωνισμός στο περιφερειακό επίπεδο τείνει να οξύνει τη θρησκευτική αντιπαλότητα μεταξύ των σουνιτών και σιϊτών, έχοντας ως αποτέλεσμα την επιδείνωση της εσωτερικής πολιτικής αστάθειας των κρατών της Μέσης Ανατολής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, η αποκατάσταση της κρατικής και περιφερειακής σταθερότητας να είναι δύσκολη υπόθεση, γεγονός που εγκυμονεί τη διαιώνιση συγκρούσεων στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, με αντιπροσωπευτικά παραδείγματα τη συριακή κρίση και τον εμφύλιο πόλεμο στην Υεμένη.

Έτσι, στην περίπτωση της Συρίας, ενώ με παρέμβαση του ΟΗΕ είχε αποφασισθεί η διακοπή των εχθροπραξιών στις 27 Φεβρουαρίου 2016, προς εύρεση της βέλτιστης πολιτικής λύσης, στην πραγματικότητα, ο εμφύλιος συνεχίστηκε. Κύρια αιτία, πέραν της δράσης του ισλαμικού κράτους του Ιράκ και της Συρίας (ISIS), αποτελεί οι θρησκευτικές διαφορές μεταξύ σουνιτών και σιϊτών. Ανάλογη περίπτωση αποτελεί και ο εμφύλιος της Υεμένης, ο οποίος έχει πάρει διαστάσεις πέραν των

συνόρων αυτού του κράτους. Ωστόσο, στην περίπτωση της Συρίας, διαφαίνεται μία σύμπλευση απόψεων και ενεργειών, με δρώντες τη Ρωσία, τη Τουρκία και το Ιράν, για επίτευξη ειρηνικής κατάπαυσης των εχθροπραξιών.

Επίσης, η άρση κυρώσεων που είχε επιβάλει η παγκόσμια κοινότητα κατά του Ιράν για το πυρηνικό του πρόγραμμα έχει δύο επιπτώσεις: Καταρχήν, αναβαθμίζει το Ιράν σε νέο ισχυρό οικονομικό και γεωπολιτικό πυλώνα σε ολόκληρη την Μέση Ανατολή. Ωστόσο, εγείρει κύμα αντιδράσεων από την μεριά της Σαουδικής Αραβίας και του Ισραήλ. Από την μία μεριά, η Σαουδική Αραβία ανησυχεί λόγω περικύκλωσης της από ένα σιϊτικό Ιράκ και ένα ενισχυμένο, με διεθνή πλέον αναγνώριση, Ιράν, ενώ από την άλλη, το Ισραήλ δεν επιθυμεί, τόσο, μία σταθεροποίηση στους αραβικούς κύκλους, όσο και μία νομιμοποίηση των σιϊτών του Ιράν. Αποτέλεσμα αυτού, τα δύο αυτά κράτη, αν και εχθροί κατά το παρελθόν, να συνασπίζονται, ώστε από κοινού να αντιδρούν προς ανάσχεση της Ιρανικής ανέλιξης.

Ωστόσο, αυτή η αντιπαράθεση παίρνει ευρύτερες διαστάσεις, αφού μετατρέπεται σε μία θρησκευτική διαμάχη μεταξύ των σουνιτών και των σιϊτών. Έτσι τα σουνιτικά κράτη τάσσονται υπέρ της Σαουδικής Αραβίας, όπως τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κατάρ, η σουνιτική μοναρχία του Μπαχρέιν, ενώ γύρω από το Ιράν συσπειρώνεται η σιϊτική κυβέρνηση του Ιράκ και η Χεζμπολάχ στον Λίβανο.

Επίσης, η περίπτωση του Μπαχρέιν είναι μία ακόμη διάσταση αυτής της θρησκευτικής αντιπαράθεσης. Η αρνητική τροπή στις ιρανο-σαουδαραβικές σχέσεις μπορεί να οδηγήσει την καταπίεση της σιιτικής πλειοψηφίας από τη σουνιτική μοναρχία σε εξέγερση. Ήδη, οι σιίτες της χώρας αυτής είχαν ξεσηκωθεί κατά την περίοδο της «Αραβική Άνοιξης» αλλά η Σαουδική Αραβία είχε επέμβει δυναμικά προς καταστολή αυτών.

Επιπρόσθετα, η πιθανότητα πυρηνικοποίησης του Ιράν θεωρείται νομοτελειακή σε βάθος χρόνου, αφού η εκμετάλλευση πυρηνικών για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας δημιουργεί την κατάλληλη τεχνογνωσία για κατασκευή πυρηνικών όπλων. Αυτό δημιουργεί ανασφάλεια και είναι δυνατόν να ωθήσει τα γειτονικά και όχι μόνο, κράτη (π.χ. Σαουδική Αραβία) να εξοπλιστούν και αυτά με πυρηνικά όπλα. Μία τέτοια περίπτωση σημαίνει την είσοδο των πυρηνικών όπλων στο εκρηκτικό περιβάλλον της Μέσης Ανατολής, και δη στο συγκρουσιακό πεδίο σουνιτών και σιϊτών. Αυτό εγείρει μεγάλες ανησυχίες για τις συνέπειες, δεδομένου ότι είναι πολύ

δύσκολος ο έλεγχος και η χειραγώγηση μίας κατάστασης που εμφορείται και υποκινείται από θρησκευτικές φανατικές αντιπαραθέσεις.

Από την ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος της περιοχής της Μέσης Ανατολής και των υψηλών στρατηγικών των δύο χωρών στην περιοχή διαφαίνεται ότι η κατοχή, ο έλεγχος και η δυνατότητα εκμετάλλευσης ενεργειακών πρώτων υλών επηρεάζει έμμεσα ή άμεσα τις εξελίξεις στην περιοχή και αποτελεί, κάλλιστα, ισχυρό μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής.

Η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής αποτελεί χώρο παραγωγής και διέλευσης μεγάλου μέρους της παγκόσμιας αγοράς ενεργειακών πρώτων υλών. Οι ενεργειακοί πόροι συνιστούν σημαντικό στοιχείο της ανάπτυξης των χωρών της Μέσης Ανατολής και αποτελούν τον σημαντικότερο παράγοντα ισχύος τους. Η ευρύτερη περιοχή της Συρίας αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα και κάλλιστα δικαιώνει και την εκδοχή ότι ένας άλλος πόλεμος διεξάγεται μέσα στον συριακό εμφύλιο πόλεμο, που έχει ως επίκεντρο του το ενεργειακό ζήτημα, την ενεργειακή απεξάρτηση των χωρών της Ε.Ε. από την Ρωσία, αλλά και την εξυπηρέτηση γεωστρατηγικών και γεωοικονομικών συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων και της Τουρκίας.

Έτσι η συριακή κρίση, αλλά και ο εμφύλιος στη Υεμένη αποτελούν, πέραν των θρησκευτικών – πολιτικών αντιπαραθέσεων, πεδία ανταγωνισμού για την κατασκευή δύο αγωγών φυσικού αερίου που θα προμηθεύουν την Ευρώπη με φυσικό αέριο. Από την μία μεριά έχουμε, τον «σιιτικό» αγωγό φυσικού αερίου που υποστηρίζεται από το Ιράν, το Ιράκ, τη Συρία, και τη Ρωσία και θα τροφοδοτείται από το φυσικό αέριο του τεράστιου κοιτάσματος South Pars του Περσικού Κόλπου. Στην άλλη πλευρά, έχουμε τον «σουνιτικό» αγωγό με το φυσικό αέριο να προέρχεται από το ίδιο κοιτάσμα, αλλά από τη πλευρά του Κατάρ, και υποστηρίζεται από τη Σαουδική Αραβία και τα Εμιράτα του Κόλπου.

Ο αντικειμενικός σκοπός αυτής της αντιπαράθεσης για τη πλευρά των χωρών του Κόλπου είναι ο ανταγωνισμός του Ιράν σε ένα στρατηγικό παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, όπου το κέρδος του ενός ανταγωνιστή είναι η ανάλογη ζημιά του αντιπάλου, με μεγάλους χαμένους το Ιράν και την Ρωσία. Συνεπώς, ο γεωπολιτικός παράγοντας της ενέργειας αποτελεί ακόμη μια σημαντική διάσταση της εξέλιξης της κρίσεως στην Συρία, η οποία συνέβαλε στην κλιμακούμενη περιφερειοποίηση και διεθνοποίηση της συριακής κρίσης και του εμφύλιου πολέμου στην Υεμένη.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι τα ενεργειακά ζητήματα αποτελούν θέματα στρατηγικής σημασίας και γεωπολιτικής. Η ανακάλυψη, εξόρυξη και η μεταφορά των κοιτασμάτων δημιουργεί δυναμική και αναβαθμίζει μια χώρα, αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί εντάσεις, εμπλέκοντας διεθνείς δυνάμεις σε μια περιοχή όπου τα συμφέροντα δεν είναι μόνο οικονομικά, αλλά καθορίζονται από το διεθνές περιβάλλον.

β. Τουρκία

(1) Επιδιώξεις

Η Τουρκία μετά την ατυχή πρακτική που ακολούθησε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ως μεσολαβητής των ισχυρών δυνάμεων, οδηγούμενη σε ρήξη με τον μουσουλμανικό αραβικό κόσμο της Μέσης Ανατολής, με την λήψη του Ψυχρού Πολέμου άλλαξε στρατηγική. Σ' ένα μεταβαλλόμενο διεθνές σύστημα, επιχείρησε να αναθερμάνει τις σχέσεις της με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, συνάπτοντας συμφωνίες στρατηγικής σημασίας, έτσι ώστε να βρει νέο ρόλο στο διεθνές γίγνεσθαι.

Η τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 αύξησε την γεωστρατηγική αξία της Τουρκίας στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας και αναβάθμισε την εικόνα της στη Δύση. Ο Ερντογάν, από το 2003 που ανέλαβε τα ηνία της τουρκικής εξουσίας, εκμεταλλευόμενος αυτή την εταιρική βαρύτητα που απέκτησε η χώρα του, προσπαθεί να ασκήσει πολιτική «φιλανδικοποίησης» στις μουσουλμανικές χώρες της Μέσης Ανατολής, προβάλλοντας το μοντέλο της ισλαμικής Δημοκρατίας της χώρας του, ως πρότυπο μοντέλο εσωτερικής διακυβέρνησης.

Το κύριο χαρακτηριστικό της υψηλής στρατηγικής της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή είναι ο νέο-οθωμανικός προσανατολισμός της, ο οποίος χωρίς να αποκόπτει την Τουρκία από τη Δύση, επιδιώκει μια αυτόνομη περιφερειακή παρουσία στην περιοχή. Κύριο στοιχείο της στρατηγικής που αναπτύσσεται από τον νέο-οθωμανισμό είναι η εργαλειοποίηση της θρησκείας και η χρήση αυτής τόσο ως μέσο προσέλκυσης του μουσουλμανικού κόσμου, όσο και ως μέσο επιβολής συμφερόντων.

Έτσι, από την μία μεριά, στοχεύει στη διεύρυνση της τουρκικής επιρροής στον πάλαι ποτέ γεωγραφικό χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ώστε να αναδειχθεί σε μία ισχυρή περιφερειακή υπερδύναμη. Από την άλλη μεριά, επιδιώκει την σύνθεση ή και την ταύτιση της ισλαμικής ιδεολογίας με τα

τουρκικά συμφέροντα, υιοθετώντας την θεωρία του δογματικού ιμπεριαλισμού, με όλες τις αρνητικές - γνωστές από το παρελθόν - συνέπειες.

Ωστόσο, η υψηλή στρατηγική της Τουρκίας, ενσωματώνοντας στοιχεία ιμπεριαλισμού, μετατρέπει την ιδεαλιστικού περιεχομένου πολιτική των μηδενικών προβλημάτων σε πολιτική πολλαπλών προβλημάτων με τα γειτονικά της κράτη, καθόσον προκαλεί σε αυτά διλλήματα ασφαλείας. Έτσι, η Τουρκία, ενώ έχει επαρκή μέσα για την άσκηση της υψηλής της στρατηγικής στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, υστερεί τόσο ως προς την αποδοχή των τρόπων και μεθόδων που χρησιμοποιεί για την άσκηση αυτής, όσο και ως προς την σύζευξη πολιτικών στόχων και στρατηγικών μεθόδων, με αποτέλεσμα να έχει περιέλθει σε αδιέξοδο και να ψάχνει τρόπο για τον απεγκλωβισμό της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εξέλιξη της συριακής κρίσης. Έτσι, το σχέδιο της τουρκικής υψηλής στρατηγικής, που είχε αναπτύξει προ της κρίσης, για τη δημιουργία μίας κοινής οικονομικής αγοράς στην ανατολική Μεσόγειο που θα περιλάμβανε τη Συρία, την Σαουδική Αραβία, την Ιορδανία και τα κράτη του Κόλπου, όχι μόνο έπεσε στο κενό με το ξέσπασμα του Συριακού εμφύλιου, αλλά έδωσε την ευκαιρία ανάδειξης της ισχύς του Ιράν στην Ανατολική Μεσόγειο, και το σοβαρότερο από όλα να τεθεί ο κίνδυνος δημιουργίας κουρδικού κράτους στη βόρεια Συρία, με ότι επιπτώσεις έχει αυτό στο κουρδικό ζήτημα.

Έτσι, η υψηλή στρατηγική της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή, παρά τα στοιχεία ισχυρής συμμαχικής σχέσης ή οξείας αντιπαλότητας, που εμπεριέχει, με τα κράτη της Μέσης Ανατολής, αναζητεί φόρμουλες συνεργασίας, παραμερίζοντας τις αντιθέσεις της με τα κράτη αυτά, εξαιτίας των οικονομικών της, κατά κύριο λόγο, οφελών. Έτσι, στην ίδια περίπτωση της συριακής κρίσης, με τον φόβο των δυσμενών εξελίξεων αυτής, η Τουρκία επαναπροσδιόρισε την υψηλή της στρατηγική, αναθεώρησε τις θέσεις της, προσεγγίζοντας τις αντίστοιχες του Ιράν και της Ρωσίας, και συμφώνησε για τον τερματισμό των εχθροπραξιών στο συριακό έδαφος, με όρους που έδωσε η Ρωσία, εξασφαλίζοντας, ωστόσο, την ρωσική διαβεβαίωση για τον αποκλεισμό κουρδικού κράτους στη βόρεια Συρία.

(2) Συνέπειες της Υψηλής Στρατηγικής

Η Τουρκία προκειμένου να εναρμονιστεί με τις αρχές του «δόγματος Νταβούτογλου», μετά την ανάληψη της εξουσίας από το AKP, έκανε μια εντυπωσιακή στροφή της υψηλής στρατηγικής της στον αραβοϊσραηλινό κόσμο, εφαρμόζοντας τις αρχές του «δόγματος Νταβούτογλου». Ωστόσο, με την αρχή των

μηδενικών προβλημάτων, προσπάθησε κυρίως να «παγώσει» προβλήματα παρά να επιλύσει, να αγνοήσει προβλήματα, να παγιώσει τις δικές της θέσεις και διεκδικήσεις, και να οικοδομήσει εμπορικές σχέσεις προς όφελος της, οι οποίες θα συντελούσαν στην διατήρηση του υψηλού ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης. Η πολιτική αυτή προς το παρόν δημιούργησε περισσότερα προβλήματα από ότι έλυσε και ουσιαστικά εξελίχθηκε ανασταλτικός παράγοντας για τα ίδια τα συμφέροντα της.

Έτσι, η Τουρκία, τη διετία 2014-2015 και το πρώτο μισό του 2016 βρέθηκε σε κατάσταση αδιεξόδου. Οι δομικές μεταβολές που πραγματοποιήθηκαν στη Συρία, στο Ιράκ και στο Ιράν και ο πόλεμος εναντίον του ισλαμικού κράτους του Ιράκ και της Συρίας (ISIS) δημιούργησαν για την Άγκυρα μια πηγή διαρκούς τριβής και προβληματισμού. Η όξυνση των σχέσεων της με την Αίγυπτο, εξαιτίας της υποστήριξης και της χρηματοδότησης των Αδελφών Μουσουλμάνων, η διάλυση της τουρκοϊσραηλινής στρατηγικής σχέσης, λόγω του επεισοδίου στο πλοίο «Mavi Marmara», αλλά και η απόσταση που τηρούν τα ΗΑΕ, λόγω υποστήριξης του τελευταίου της αιγυπτιακής κυβέρνησης του Στρατηγού Α. Σίσι δημιουργούν προβληματισμούς και ερωτηματικά στην προεδρία της Άγκυρας, καθώς και τριγμούς στην εσωτερική διακυβέρνηση της χώρας. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν η διεθνής απομόνωση της Τουρκίας και η αύξηση των εσωτερικών αναταραχών, με αποκορύφωμα το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016.

Επίσης, η αντιφατική πολιτική που ακολούθησε η Τουρκία στην περίπτωση του Ιράν προβλημάτισε τη Δύση ενώ σαφώς ενόχλησε τις ΗΠΑ, δίνοντας την ευκαιρία σ' αυτές να διαπιστώσουν ξανά μετά το 2003 ότι δεν μπορούν να υπολογίζουν στη βοήθεια της Τουρκίας σε μια κρίσιμη στιγμή. Η τουρκική πολιτική είχε πάντα τη δική της γραμμή, η οποία, μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, παρουσιάζει μεγάλες αποκλίσεις από αυτήν του ΝΑΤΟ, και αυτή η κατάσταση διευρύνθηκε από την άνοδο του Τ. Ερντογάν και των ισλαμιστών του ΑΚΡ στην εξουσία, και είναι καταφανής μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016.

Είναι βέβαιο, λοιπόν, ότι η υψηλή στρατηγική του Τ. Ερντογάν στη Μέση Ανατολή δεν έχει πετύχει τους επιδιωκόμενους στόχους, καθώς δεν δικαίωσε τις αρχικές προσδοκίες που είχαν δημιουργηθεί από την «Αραβική Άνοιξη». Η εμμονή του σε μια Νέα Τάξη Πραγμάτων στη Μέση Ανατολή που θα ευνοούσε την Τουρκία αποδείχτηκε λανθασμένη από τη στιγμή που δεν ερμήνευσε σωστά τις περιφερειακές εξελίξεις. Η στροφή που έκανε η Τουρκία στο Οθωμανικό

παρελθόν, προβάλλοντας το στρατηγικό βάθος του δόγματος Νταβούτογλου, και προωθώντας το μοντέλο του νέο-οθωμανισμού δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, με αποτέλεσμα η Τουρκία, όχι μόνο, να απομονωθεί από τον μουσουλμανικό περίγυρό της, αλλά και να χάσει τους μέχρι τότε παραδοσιακούς συμμάχους της, το ΝΑΤΟ, τις ΗΠΑ και το Ισραήλ. Επίσης, οι επιλογές της κυβέρνησης της Άγκυρας στο συριακό εμφύλιο (επιμονή στην απομάκρυνση του Σύριου Προέδρου Άσαντ, στήριξη ισλαμιστών εξτρεμιστών μαχητών) έφεραν, αρχικά, την Τουρκία σε σύγκρουση με τη Ρωσία. Σε αυτό συντέλεσε και οι λάθος χειρισμοί από την μεριά της Τουρκίας με χαρακτηριστικό παράδειγμα την πτώση του ρωσικού μαχητικού από τις τουρκικές ΕΔ.

Αυτό την έκανε να αναθεωρήσει τη στρατηγική της και να αναζητεί συμμάχους για να βγει από το αδιέξοδο. Για το λόγο αυτό επιδίωξε να αποκαταστήσει τις, παραδοσιακά, καλές της σχέσεις με το Ισραήλ, οι οποίες όμως είχαν διακοπεί από το 2009. Έτσι με την υπογραφή συμφωνίας αποκατάστασης των σχέσεων, στις 27 Ιουνίου 2016, γεφυρώθηκαν τις διαφορές που είχαν δημιουργηθεί μεταξύ του Τελ-Αβίβ και της Άγκυρας την τελευταία εξαετία. Βέβαια, η συγκεκριμένη αναθέρμανση αναβαθμίζει το κύρος της Τουρκίας στο δυτικό κόσμο, αφού το Ισραήλ εκπροσωπεί τη Δύση στη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Επίσης, αναβαθμίζει το ρόλο της ως προστάτης των Παλαιστινίων, αφού της δίνεται το δικαίωμα να τροφοδοτήσουν την λωρίδα της Γάζας με ανθρωπιστική βοήθεια, μέσω ισραηλινού λιμανιού, παρά τον ισραηλινό ναυτικό αποκλεισμό που ισχύει στην περιοχή.

Τέλος, στο πλαίσιο του κουρδικού ζητήματος, ολοένα αυξάνεται ο φόβος των Τούρκων για τη δημιουργία του «Μεγάλου Κουρδιστάν» με κύριο δρώντα το PKK. Αυτό θα σήμανε τη δημιουργία ενός κράτους στα σύνορά της, το οποίο θα ήλεγχε τους ποταμούς «Τίγρη» και «Ευφράτη» καθώς και όλες τις οδούς μεταφοράς πετρελαίου από το Μπακού μέχρι και το Τσεϊχάν, αφαιρώντας της έτσι το πλεονέκτημα της ενεργειακής ασφάλειας, και της ασφάλειας υδάτινων πόρων, τα οποία αποτελούν και κύρια στοιχεία της ισχύος της.

(3) Προοπτικές

Η Τουρκία παρά τη δυσμενή θέση που έχει περιέλθει, θα προσπαθήσει να επιτύχει τις ηγεμονικές στοχεύσεις της και να αναβαθμίσει τη θέση της στο διεθνές σύστημα, αυξάνοντας τα στοιχεία ισχύος που εμπεριέχει η υψηλή της στρατηγική, με τη σύναψη συμμαχιών και συνεργασιών σε πολιτικό, στρατιωτικό,

οικονομικό, ενεργειακό, διπλωματικό ή οποιοδήποτε άλλο επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, έχουμε την αναθέρμανση των σχέσεων της με τη Ρωσία, παρά τις αντιπαραθέσεις που είχαν δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια της συριακής κρίσης, εξασφαλίζοντας έναν ισχυρό σύμμαχο για τα δικά της συμφέροντα. Η προοπτική αυτής της αναθέρμανσης έγκειται στην συμφωνία κατασκευής του αγωγού Turkish Stream, του σταθμού πυρηνικής ενέργειας στο Ακουγιού της Τουρκίας, καθώς και στη δημιουργία μιας ζώνης ελεύθερου εμπορίου. Επίσης, η αναθέρμανση των σχέσεων της με το Ισραήλ θα συμβάλει καταλυτικά προς την κατεύθυνση αυτή και συνάμα θα της προσδώσει κύρος στις δυτικές χώρες.

Επιπρόσθετα, η Τουρκία βασιζόμενη στους θρησκευτικούς και πολιτικούς της δεσμούς και στην αναθεωρημένη υψηλή στρατηγική θα προσπαθήσει να εξασφαλίσει την πολιτική, διπλωματική αλλά κυρίως την οικονομική συνεργασία με τις χώρες της Μέσης Ανατολής. Θα προσπαθήσει να κινηθεί στο πλαίσιο της δημιουργίας οικονομικής αλληλεξάρτησης με το προσχηματικό ιδεολόγημα που προσεγγίζει την ιδεαλιστική σκέψη, ότι οι οικονομικά αλληλοεξαρτώμενες χώρες είναι πιο δύσκολο να συγκρουστούν. Η ανάπτυξη, δε, των σχέσεων Τουρκίας και του αραβοϊσραηλινού κόσμου θα βασισθεί, κυρίως, στην κοινή θρησκεία και παράδοση των μουσουλμανικών λαών της Μέσης Ανατολής. Το κοινό αυτό θρησκευτικό αλλά και πολιτισμικό υπόβαθρο θα προσδώσει τον απαραίτητο κώδικα επικοινωνίας για να ευδοκιμήσει η οποιαδήποτε συνεργασία.

Βέβαια, αν και αυτή η στρατηγική δεν έδωσε τα επιθυμητά αποτελέσματα, δημιουργώντας ανησυχητικές αναταράξεις στο εσωτερικό, με αποκορύφωμα το ξέσπασμα του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15 Ιουλίου 2015, η κυβέρνηση του Τ. Ερντογάν θα ψάξει φόρμουλες οικονομικής συνεργασίας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, για να το πετύχει τη στρατηγική αυτή. Στο πλαίσιο αυτό, η σύμπλευση ενεργειών με τη Ρωσία και το Ιράν για την επίλυση της συριακής κρίσης, ενισχύει την προοπτική αυτή. Άμεση απόρροια αυτής της συνεργασίας είναι η ενδυνάμωση του ρόλου της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή και συγκεκριμένα στη περιοχή της Συρίας και του Ιράκ, κατοχυρώνοντας, καταρχήν, τα νότια σύνορά της, και αποτρέποντας τη δημιουργία κουρδικού κράτους στην περιοχή αυτή.

Ωστόσο, η οριστική λήξη της έκρυθμης κατάστασης που επικρατεί στην περιοχή της Συρίας και του Ιράκ, και ο συσχετισμός δυνάμεων που θα δημιουργηθεί θα επηρεάσει θετικά ή αρνητικά τη υψηλή στρατηγική της Τουρκίας στην

περιοχή. Το σίγουρο, πάντως, είναι πως η δυσπιστία και η καχυποψία που διακρίνει διαχρονικά τις σχέσεις Τουρκίας και Σαουδικής Αραβίας, δε θα επέτρεπε μια τουρκική ηγεμονική επιρροή πάνω στα εδάφη του Ιράκ και της Συρίας, καθώς και της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής.

Ωστόσο, παρά της προαναφερόμενες προοπτικές της υψηλής στρατηγικής της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή, αν εστιάσουμε στην προσωπικότητα του Τούρκου Προέδρου Τ. Ερντογάν, οφείλεται να ειπωθεί ότι έχει ως σχέδιο, να γίνει ο αδιαφιλονίκητος «σουλτάνος» για να επαναφέρει τη δόξα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να καταπνίξει τους «ανεπιθύμητους» Κούρδους. Έχοντας υιοθετήσει αυταρχικά μοντέλα επιβολής και έχοντας μετατραπεί σε ένα σκληροπυρηνικό ισλαμιστή πρόεδρο έχει στόχο τον πλήρη έλεγχο της χώρας και τη φίμωση κάθε αντιπολιτευόμενης και όχι μόνο φωνής (παραδείγματα όπως η παραίτηση του Τούρκου Πρωθυπουργού Νταβούτογλου, η κατάπνιξη του πρόσφατου πραξικοπήματος με την φυλάκιση χιλιάδων «αντιφρονούντων»). Ο Τ. Ερντογάν ο οποίος έχει πλέον αλαζονική συμπεριφορά δεν αποκλείεται να κάνει κάποια στιγμή ένα τραγικό λάθος, στην υψηλή στρατηγική που ακολουθεί στην Μέση Ανατολή, που θα σημάνει και την αντίστροφη μέτρηση για την κυριαρχία του.

γ. Ρωσία

(1) Επιδιώξεις

Η Ρωσία είναι μία χώρα με μεγάλες δυνατότητες εξαιτίας του μεγέθους της αλλά και των πόρων της. Έχει ξεπεράσει το παρελθόν της έχει εκσυγχρονιστεί πλήρως και έχει ξεφύγει από την παγίδα της στασιμότητας που δημιουργήθηκε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Έτσι στρέφεται και πάλι προς τη Μέση Ανατολή αναζητώντας νέες πολιτικές και οικονομικές ευκαιρίες σε άλλες σημαντικές περιοχές, στις οποίες, ιστορικά, ασκούσε επιρροή.

Σε σχέση με την Συρία, ο Β. Πούτιν αναβίωσε τις ιστορικά καλές συριο – σοβιετικές σχέσεις. Εδώ και μία δετία υποστηρίζει έμπρακτα το καθεστώς του προέδρου της Συρίας Μ. Άσαντ, αρχικώς εφοδιάζοντας με οπλικά συστήματα και χρηματοδοτώντας αυτόν και σε δεύτερο χρόνο με την καταλυτική παρουσία ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων στην περιοχή. Στην παρούσα φάση, η Ρωσία επιδιώκει να βάλει ένα τέλος στο συριακό δράμα, με την παύση των εχθροπραξιών με την συνεργασία της Τουρκίας και του Ιράν.

Βέβαια, η εμπλοκή της Ρωσίας δεν είναι τυχαία, από την μία μεριά στηρίζει το καθεστώς Άσαντ από αλτρουισμό, τιμής ένεκεν των καλών τους σχέσεων, αλλά από την άλλη μεριά για να υπερασπιστεί τα δικά της ενεργειακά συμφέροντα. Ζυγίζοντας ορθά την κατάσταση, εκτίμησε ότι αν έπεφτε το καθεστώς Άσαντ, οι ΗΠΑ και οι δυτικές χώρες θα υπερίσχυαν ενεργειακά στην περιοχή.

Στους τρόπους άσκησης υψηλής στρατηγικής, η διπλωματική υποστήριξη της Ρωσίας δεν κατευθύνεται μόνο σε κρατικούς δρώντες αλλά και σε μη-κρατικούς δρώντες φορείς/παράγοντες της Μέσης Ανατολής (Χαμάς, Χεζμπολάχ). Η Μόσχα δείχνει να διαχωρίζει τις τρομοκρατικές ισλαμιστικές ομάδες (πχ Αλ Κάιντα, ισλαμικό κράτος του Ιράκ και της Συρίας) που πρέπει να εξολοθρευτούν, τόσο από κρατικές Ένοπλες Δυνάμεις, όσο και από τα ισλαμικά εθνικό-απελευθερωτικά κινήματα (π.χ. Χαμάς, Χεζμπολάχ) για να προωθήσει τα συμφέροντά της. Άλλωστε, ο διάυλος επικοινωνίας με τη Χαμάς αναγάγει τη Ρωσία σε σημαντικό παίκτη στην επίλυση της ισραηλινο-παλαιστινιακής διένεξης.

Αυτή βέβαια η διπλωματική και όχι μόνο υποστήριξη της Ρωσίας προς κρατικούς και μη δρώντες έχει δημιουργήσει αισθήματα ανασφάλειας στο Ισραήλ, το οποίο προσπαθεί να διατηρεί καλές σχέσεις με τη Ρωσία.

Σχετικά με το Ιράν, συμμετείχε ενεργά στο Σ.Α. του ΟΗΕ που διαπραγματευόταν το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, και υποστήριξε την άρση των κυρώσεων που επέβαλε η παγκόσμια κοινότητα κατά αυτού.

Η διατήρηση της ρωσικής ναυτικής βάσης στην πόλη Tartus της Συρίας είναι από τις άμεσες προτεραιότητες και επιδιώξεις της Στρατιωτικής Στρατηγικής της Ρωσίας. Αυτή σε συνδυασμό με την αεροπορική της βάση στη Λαττάκεια και τη βάση ελικοπτέρων κοντά στη Χομς αποτελούν τους στρατηγικούς της βατήρες για επέμβαση στη Μέση Ανατολή, αλλά και για συνεχή παρουσία στη Μεσόγειο Θάλασσα.

(2) Συνέπειες της Υψηλής Στρατηγικής

Η σύζευξη των διπλωματικών μέσων και των πολιτικών σκοπών της υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας πέτυχε στην περίπτωση της Αιγύπτου αναθερμαίνοντας τις σχέσεις της και ανοίγοντας νέες οικονομικές συμφωνίες, αναβιώνοντας τακτικές διπλωματικού χαρακτήρα της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου.

Η υψηλή στρατηγική της Ρωσίας στην περίπτωση της Συρίας έχει πετύχει, αναδεικνύοντας τη Μόσχα ισχυρό δρώντα στη λήψη αποφάσεων για το μέλλον της Συρίας. Ο Β. Πούτιν πέτυχε σε μεγάλο βαθμό τους στόχους που είχε θέσει στη Συρία, καθώς με τις επιθέσεις εναντίον του ισλαμικού κράτους του Ιράκ και της Συρίας (ISIS) άλλαξε τις ισορροπίες του μετώπου προς όφελος του καθεστώτος Άσαντ και έγινε ο κύριος δρώντας στην περιοχή. Η Ρωσία αντιμετωπίζεται πλέον ως ο πιο αξιόπιστος δρώντας στη διαχείριση της συριακής κρίσης καθώς έχει ανά πάσα στιγμή τη δυνατότητα να επηρεάσει τις ισορροπίες.

Ένα ακόμη ενισχυτικό των ρωσικών πρωτοβουλιών στην Μέση Ανατολή είναι τα διαφαινόμενα σημεία αμερικανικής στρατηγικής υποχώρησης, και αναδίπλωσης, τόσο για γεωστρατηγικούς λόγους, αφού η υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ έχει κάνει στροφή και εστιάζει, πλέον, στην περιφέρεια της Βόρειο-Ανατολικής Ασίας, όσο και για οικονομικούς λόγους, αφού νέες τεχνολογικές μέθοδοι επιτρέπουν στις ΗΠΑ να χρησιμοποιεί το διαθέσιμο σχιστολιθικό φυσικό αέριο (shale gas) – καθιστάμενη με τον τρόπο αυτό λιγότερο εξαρτώμενη από το πετρέλαιο της Μέσης Ανατολής.

Το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων και το Στρατηγικό Δόγμα της συνεισφέρουν καταλυτικά στην επιτυχία της στρατιωτικής της στρατηγικής. Τα ρωσικά οπλικά συστήματα ανταπεξήλθαν σε δύσκολες συνθήκες, λειτούργησαν αποτελεσματικά, ενώ παράλληλα έγινε επιτυχή χρήση συνδυασμού παλαιών και νέων, σύγχρονων οπλικών συστημάτων.

(3) Προοπτικές

Είναι καταφανή από την ανάλυση της υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας ότι το ζήτημα της διεθνούς ενεργειακής συνεργασίας αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της ρωσικής οικονομικής διπλωματίας, όπου και η Τουρκία διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στα σχέδια ενεργειακής επέκτασης της Μόσχας. Έτσι, παρόλο μία σειρά γεγονότων όξυναν τις σχέσεις των δύο χωρών τελικά συμφώνησαν για να συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις για την κατασκευή του αγωγού Turkish Stream, ενός πυρηνικού αντιδραστήρα καθώς και για τη δημιουργία μιας ζώνης ελεύθερου εμπορίου.

Επίσης, η σύμπλευση ενεργειών στην επίλυση της συριακής κρίσης, αποτελεί μία προοπτική και συνάμα αποτελεί μέρος της υψηλής της στρατηγικής. Έτσι, η κοινή συμφωνία μεταξύ της Ρωσίας, της Τουρκίας και του Ιράν,

για την κατάπαυση του πυρός στην Συρία, αποδεικνύει την αναθέρμανση (για την περίπτωση της Τουρκίας) και τη διατήρηση των ανοιχτών διαύλων επικοινωνίας (για την περίπτωση της Συρίας) μεταξύ των χωρών αυτών.

Είναι σίγουρο ότι η συμφωνία αυτή για την επίλυση της συριακής κρίσης, καθώς και η υποστήριξη του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν με την άρση των κυρώσεων κατά αυτού, θα ενισχυθούν τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Μόσχας στην περιοχή, επεκτείνοντας τις ρωσικές ενεργειακές εξαγωγές στην Ασία. Επίσης, η εκμετάλλευση των τεράστιων ενεργειακών πηγών του Ιράν θα αποτελέσει μία από τις πολιτικές και οικονομικές προοπτικές της Ρωσίας.

Επίσης, διατηρώντας ένα αξιόμαχο μέρος των στρατιωτικών της δυνάμεων μέσα στο συριακό έδαφος, τα στρατιωτικά μέσα της υψηλής στρατηγικής, καθιστούν της Ρωσία ικανή να συνεχίζει να επιχειρεί εναντίον της οργάνωσης του ισλαμικού κράτους του Ιράκ και της Συρίας (ISIS) και των άλλων ισλαμικών εξτρεμιστικών ομάδων και πλέον να είναι ο κυριότερος δρώντας στην συριακή κρίση. Η Ρωσία με την αεροπορική της βάση στη Λαττάκεια, τη ναυτική της βάση στην πόλη Tartus, τη βάση ελικοπτέρων κοντά στη Χομς, και τη βάση ανεφοδιασμού ελικοπτέρων κοντά στη Λαττάκεια, έχει στήσει τις υποδομές για να διεξάγει διακλαδικές επιχειρήσεις ευρείας κλίμακας.

Βέβαια, αυτή η προοπτική ενισχύεται και από την αποδοχή των τρόπων και μεθόδων της υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας, καθιστώντας αυτή ανοιχτή και αξιόπιστη στη διεθνή κοινότητα, σε μία συλλογική προσπάθεια εναντίον του ισλαμικού κράτους του Ιράκ και της Συρίας (ISIS), καθώς και σε κάθε ισλαμική εξτρεμιστική οργάνωση.

2. Προτάσεις

Χωρίς να τίθεται θέμα αποπροσανατολισμού από το αντικείμενο της παρούσης εργασίας, είναι θεμιτές κάποιες προσεγγίσεις και προτάσεις, σε ότι αφορά δύο στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις υψηλές στρατηγικές της Ρωσίας και της Τουρκίας, τα οποία, κάλλιστα, θα μπορούσαν να υιοθετηθούν και να προσαρμοστούν στα ελληνικά δεδομένα. Το πρώτο στοιχείο είναι ότι και οι δύο χώρες επιδιώκουν και έχουν παρουσία εκτός συνόρων τους, βέβαια κάθε μία για τους δικούς της λόγους, όπως αυτοί έχουν αναλυθεί. Παρότι, τέτοιες ενέργειες έχουν το τίμημά τους, και οι δύο αυτές χώρες, με έντονο το αίσθημα του «επιχειρείν», τολμούν και πετυχαίνουν, είτε βραχυπρόθεσμα, είτε μακροπρόθεσμα. Το άλλο στοιχείο είναι ότι και οι δύο χώρες

δίνουν μεγάλη βάση στην συγκρότηση μόνιμου Συμβουλίου Ασφαλείας, συγκεράζονταν, επιτυχώς, πολιτικούς και στρατιωτικούς φορείς, για την ορθή λειτουργία αυτού από τον καιρό της ειρήνης.

Ο ρόλος της Ελλάδος στη περίπτωση των εξελίξεων στην Μέση Ανατολή έχει γίνει πολύ λεπτός και ευαίσθητος, αφού προς το παρόν επωμίζεται τις επιπτώσεις του εμφυλίου πολέμου στην Συρία, διαχειριζόμενη το μεγάλο κύμα προσφύγων. Άρα υπάρχει κάθε λόγος, αφ' ενός ισχυροποίησης του ειδικού βάρους της Ελλάδος εντός των συμμαχιών και των Διεθνών Οργανισμών, στους οποίους ανήκει, για θέματα που αφορούν τη Μέση Ανατολή, και αφετέρου διπλωματικής, οικονομικής, συστηματικής και προσεκτικά σχεδιασμένης εμπλοκής στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Η επικείμενη οικονομική άνθηση του Ιράν θα πρέπει να εξετασθεί πολύ προσεκτικά από τους οικονομικούς φορείς της Ελλάδας για προσέγγιση και σύσφιξη οικονομικών σχέσεων με τη χώρα αυτή.

Τέλος, με δεδομένο ότι η σχεδίαση της υψηλής στρατηγικής απαιτεί κατάλληλες δεξιότητες που μέσα από μία διαρκή και επίπονη διαδικασία αποκτώνται, είναι θεμιτή η υιοθέτηση του προτεινόμενου μοντέλου σχεδίασης υψηλής στρατηγικής από τα ελληνικά κέντρα λήψης αποφάσεων και η προσαρμογή αυτού στη σχεδίαση της στρατιωτικής στρατηγικής. Αυτό θα βοηθήσει στην επιτυχή εξέταση όλων των παραγόντων που συνθέτουν το διεθνές περιβάλλον και στην ορθή εξέταση των ανελίξεων που προέρχονται από αυτό. Αποτέλεσμα αυτού είναι η επίτευξη καλύτερης «τοποθέτησης» του προς εξέταση κράτους, για το οποίο στοχεύει η υψηλή στρατηγική, στο διεθνή γίνεσθαι και διατήρησης αυτής της θέσης, κατά το δυνατόν, πιο αποτελεσματικά.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Μέση Ανατολή, το παρόν διάστημα, διαμορφώνεται εκ νέου. Ουδείς μπορεί να προβλέψει με ασφάλεια τις εξελίξεις που θα λάβουν χώρα στην περιοχή, εξαιτίας των αποτελεσμάτων, των αντιπαλοτήτων και των δομικών ανατροπών, που συνεχίζουν να ταλανίζουν την καθημερινότητα του αραβικού κόσμου. Εξήγηση αποτελεί η διαπίστωση ότι η κάθε αντιπαλότητα και γενικά ο κάθε ανταγωνισμός αποτελεί μια σύγκρουση αντιπάλων ανθρωπίνων βουλήσεων, όπου ένα πλήθος παραγόντων την καθιστούν αβέβαιη.

Αυτό συνεπάγεται μία ορθή και μακροπρόθεσμη σχεδίαση υψηλής στρατηγικής, έτσι ώστε η επίτευξη των τιθεμένων σκοπών να αναδεικνύονται μέσα από την στρατηγική αποτελεσματικότητα των διαφόρων διατιθέμενων μέσων και του επιτυχή τρόπου χρησιμοποίησης αυτών.

Στο πλαίσιο αυτό θα λέγαμε ότι η επιτυχής υψηλή στρατηγική της Ρωσίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής άλλαξε τα δεδομένα του μετά ψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος ασφαλείας και το μονομερή ρόλο των ΗΠΑ και της Δύσης. Επίσης, ενίσχυσε το διεθνές προφίλ της Ρωσίας και την κατέστησε απαραίτητο και αξιόπιστο δρώντα στο περιφερειακό σύστημα ασφαλείας της περιοχής.

Αντιθέτως, η υψηλή στρατηγική της Τουρκίας στην περιοχή δεν έχει πετύχει ακόμη τους επιδιωκόμενους στόχους, αφού το «δόγμα Νταβούτογλου» που αποτελεί τη βάση της στρατηγικής αυτής προς το παρόν αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα, αδιέξοδα και διλήμματα τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, περιφερειακό, γεωπολιτικό σύστημα. Ωστόσο, η Τουρκία, βρίσκεται στην διαδικασία ανίχνευσης διαύλων οικονομικής συνεργασίας με χώρες της περιοχής της Μέσης Ανατολής και τη Ρωσία, προσπαθώντας να ενισχύσει, τα μέχρι τώρα, ανεπαρκή στοιχεία ισχύος της υψηλής της στρατηγικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία, Άρθρα και Επιστημονικά Περιοδικά

- Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος Κ., *Η Τουρκία στον 21ο Αιώνα*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2004).
- Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος Κ., Λαγγίδης Αφεντούλης Θ., *Μετακεμαλισμός*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2010).
- Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, Τσάκωνας Παναγιώτης, *Η Νέα Διεθνής Τάξη*, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1993).
- Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, *Η Σοβιετική Ένωση: Από την Μετεξέλιξη στην Αποσύνθεση*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1993).
- Καραγιάννης Μάνος, *Η Ρωσία Σήμερα. Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2010).
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη Από την Αρχαιότητα Έως Σήμερα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008).
- Κουσκουβέλης Ηλίας, Λίτσας Σπυρίδων, Ραπτόπουλος Νικόλαος, Κυριακίδης Κλεάνθης, *Η Αραβική Άνοιξη*, (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2012).
- Κούτσης Αλέξανδρος, *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1992).
- Μάζης Ιωάννης, *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μ. Ανατολής και η Τουρκία*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2008).
- Μηνάγιας Χρήστος, *Αποκαλύπτοντας τον Τουρκικό Λαβύρινθο, Ισλάμ & Πολιτική στην Τουρκία*, (Αθήνα: Κάδμος, 2014).
- Μηνάγιας Χρήστος, *Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις και Εξοπλισμοί*, (Αθήνα: Κάδμος, 2014).
- Μπελέζος Δημήτρης, *Η Πολιορκία της Βιέννης 1683*, (Αθήνα: ΓΝΩΜΩΝ ΕΚΔΟΤΙΚΗ, 2004).
- Μπουζουρά Κλειώ, Ακράτος Ανδρέας, *Η Σύγχρονη Τουρκία – Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, επμ. Θ. Βερέμης, Θ. Ντόκος, Σ. Ζαχαρίου, (Αθήνα: Παπαζήση, 2002).
- Νικολάου Ιωάννης, *Ο Διάπλους των Τουρκικών Στενών κατά τις Διεθνείς Συνθήκες και την Πρακτική: Από τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή στο Νέο Κανονισμό Διέλευσης*, (Αθήνα: Σιδέρης, 1995).
- Ντόκος Θάνας, *Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2001).
- Παπαδάκης Βασίλης, *Στρατηγική των Επιχειρήσεων: Ελληνική και Διεθνής Εμπειρία*, (Αθήνα: Μπένου, 2012), 6η έκδοση.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6ος-11ος Αιώνας*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2007).

Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 1999).

Ραπτόπουλος Νικόλαος, *Οι Επιπτώσεις Της Συριακής Άνοιξης Στη Μεσανατολική Πολιτική Της Κυβέρνησης ΑΚΡ*, (Θεσσαλονίκη: Διακλαδική Επιθεώρηση, 2012).

Σπυρόπουλος Γιώργος, *Διεθνείς Σχέσεις: Ρεαλιστική Προσέγγιση – Θεωρία και Πράξη*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010).

Σαρρής Νεοκλής, *Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Η Άνοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950)*, (Αθήνα: Γόρδιος, 1992).

Τριαντάφυλλου Δημήτρης, Φωτίου Ελένη, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του ΑΚΡ: Προς μια ΡΑΧ Ottomana*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2010).

Παπαποστόλου Σεραφείμ Αντγος Ε.Α., Διάλεξη ΣΕΘΑ, 19 Φεβρουαρίου 2015, «Στρατιωτική Στρατηγική Αντίληψη της Ρωσίας».

Φραγκούλης Φράγκος, *Ποια Τουρκία; Ποιοι Τούρκοι;* (Αθήνα: Λιβάνης, 2012).

Τζιάρρας Ζήνωνας, «Η Τουρκική Περιφερειακή Πολιτική Ασφαλείας σε Νέο Γεωπολιτικό Περιβάλλον», Σειρά Κειμένων Έρευνας SI, No. 1/2012, (Ιούνιος 2012).

Κωνσταντίνος Φίλης, «Ο παράγων Τουρκία σε ένα ασταθές περιφερειακό περιβάλλον», Περιοδικό «Εθνικές Επάλξεις», τεύχος 118, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2016.

Ημερίδα ΑΡΑΒΙΚΗ ΑΝΟΙΞΗ, Κ. Αιλιανός, Κ. Γρίβας, Ι. Ζέπος, Ι. Μαζής, Κ. Πατραγιάς, Μ. Χριστοδούλου (επιμ.), Εταιρεία Σπουδών, Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα, Νοε 2013.

Μεταφρασμένη Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Carl Von Clausewitz, *On War*, Peter Paret, μτφ. – επιμ. M. Howard, (Princeton: Princeton University Press, 1989).

Davutoglu Ahmet, *Το Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, μτφ. Ν. Ραπτόπουλος, επιμ. Ν. Σαρρής, 11^η εκδ, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010).

Hotham David, *Οι Τούρκοι*, επιμ. - μτφ. Ελένη Ταμβάκη, 2^η εκδ, (Αθήνα: Φλώρος, 1986).

Kissinger Henry, *Διπλωματία*, μτφ. Γιούρι Κοβαλένκο, επιμ. Νικόλαος Κοτζιάς, (Αθήνα: Λιβάνη, 1995).

Ljuba Trautmann, *Η Ρωσία Ανάμεσα στη Δικτατορία και τη Δημοκρατία*, μτφ. Ζ. Βιδάλης, επιμ. Χ. Γιαλλουρίδης, (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 2000).

Mearsheimer John, *Η Τραγωδία Της Πολιτικής Των Μεγάλων Δυνάμεων*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2006), μτφ. Κ. Κολιόπουλος, επιμ. Π. Ήφαιστος, Η. Κουσκουβέλης.

Paret Peter, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής: Από τον Μακιαβέλι στην Πυρηνική Εποχή*, μτφ. Ε. Κατσάνης, επιμ. Θ. Ντόκος, (Αθήνα: Τουρίκη, 2004).

Zurcher Erik Jan, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, μτφ. Ε. Κεχριώτης, (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004).

Lewis Bernard, *Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας, Τομ.1 Τα Στάδια της Ανάδυσης*, μτφ. Π. Κωνσταντέας, (Αθήνα: Παπαζήση 2001-2002).

Lewis Bernard, *Η Μέση Ανατολή, Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, μτφ–επιμ. Κ. Χατζηαργύρη, Κεφάλαιο 5ο, (Αθήνα: Παπαζήση, 1970).

Beaufre Andre, *Introduction a la strategie (Εισαγωγή στη Στρατηγική)*, μτφ. Αντγος ε.α. Μαυρόπουλος Παναγιώτης, Αθήνα: ΓΕΕΘΑ 2015

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία, Άρθρα και Επιστημονικά Περιοδικά

Fuller Graham, Lesser Ian, *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China*, (US: Westview Press, 1994).

Kinross Patrick, *Ataturk, the Rebirth of a Nation*, (London and Edinburg: Weidenfeld and Nicolson, 1993).

Landau J.M., *Pan-Turkism from Irredentism to Cooperation*, (USA: Indiana University Press, 1995).

Scruton Roger, *A Dictionary of Political Thought*, (London: Palgrave Macmillan, 2007).

Vanderlippe John M., *The politics of Turkish Democracy. Ismet Inonu and the formation of the multi party system 1938-1950*, (Albany N.Y: State University of New York Press, 2005).

Pope Nicole and Pope Hugh, *Turkey Unveiled: Ataturk and After*, (London: John Murray, 1997), p. 50-69.

Paul Dumont, Κεμάλ: *Ο Δημιουργός της νέας Τουρκίας*, μτφ. Ιωσήφ Γρηγορίου, (Αθήνα: Κούριερ, 1998), σ. 81-122

Gromyko Andrei, *Lenin and the Soviet Peace Policy Articles and Speeches*, (California: Progress Publishers, 1980).

Zurcher Erik Jan, *Aiming the state: Military Conscription in the Middle East and Central Asia 1775-1925*, (London: Tauris Publishers, 1999).

Miller William, *The Ottoman Empire and its successors: 1801 - 1927*, (New York: Frank Cass, 1966).

Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy 1919-2006, Facts and Analyses with Documents*, (USA, Salt Lake: University of Utah Press, 2010).

Eder M., Yakovlev A. and Çarkoglu A, *Suitcase Trade Between Turkey and Russia: Microeconomics and Institutional Structure*, Moscow State University, Higher School of Economics, 2003, Moscow.

Olga Oliker, Keith Crane, Lowell H. Schwartz, Catheine Yusupov, *Russian Foreign Policy, Sources and Implications*, (Pittsburgh : RAND Corporation, 2009).

“The Middle East Journal”, Vol. 13, No.1, (Winter 1959).

Bakanlık Disisleri, Kilatı Devlet Planlama Tes, *Turkey and the World: Emergence of a Global Actor*, (Istanbul: Divak Publications, 1998).

Sam Perlo-Freeman, “Arms Transfers to the Middle East”, Sipri Background Paper, July 2009.

Alex Vatanka and Richard Weitz, “Russian Roulette—Moscow Seeks Influence Through Arms Exports,” *Jane’s Intelligence Review*, January 1, 2007.

Tarock Adam, “Iran and Russia in ‘Strategic Alliance’”, *Third World Quarterly*, 1997, Volume 18, Number 2.

Bozdağlıoğlu, Y., “*Turkish Foreign Policy and Turkish Identity. A Constructivist Approach*”, (London: Routledge, 2003), p.116.

Tareq, I., Aydin, M., *Turkey’s Foreign Policy in the 21st Century. A Changing Role in World Politics*, (England: Ashgate, 2003).

Hale, W., *Turkish Foreign Policy 1774 – 2000*, (Great Britain: Frank Cass Publishers, 2000).

Isakova I., *Russian Governance in the Twenty-First Century Geo-strategy, Geopolitics and Governance*, (London: Frank Cass, 2005).

Aras Bulent, “Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy Revisited”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 16, No. 4, (21 July 2014).

Cornell Svante E., “What Drives Turkish Foreign Policy?”, *Middle East Forum*, Vol. 19, No. 1, (Winter 2012).

Fotopoulos Takis, “The Downing of The Russian Plane and The Military Intervention in Syria”, *The International Journal of Inclusive Democracy*, Vol. 11, No. ½, (Winter/Summer 2015).

Hentov Elliot, “Turkey’s Global Strategy”, Nicholas Kitchen (επμ.), (London: LSEIdeas, 2011).

Müftüler-Baç Meltem, “Turkish Foreign Policy, its Domestic Determinants and the Role of the European Union”, *South European Society Politics*, Vol. 16, No. 2, (20 June 2011).

McGhee George, *The US-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine Contained the Soviets in the Middle East*, *International Journal of Middle East Studies*, (New York: St. Harry’s Press, 1990).

Murison Alexander, “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, *Middle Eastern Studies*, Τεύχος 42, Αρ. 6, (Νοέμβριος 2006).

Ozkan Mehmet, "Turkey - Brazil Involvement in Iranian Nuclear Issue: What Is the Big Deal?", Strategic Analysis, Τεύχος 35, Αρ.1, (Ιανουάριος 2011).

"The Middle East Journal", Vol. 13, No. 1, (Winter 1959).

US Army War College, "National Security Policy and Strategy", Course Directive, (August 2016).

Ηλεκτρονικές Πηγές

Samer Abboud, "The Syrian conflict does not end here", 15/03/2016, <http://www.aljazeera.com/news/2016/03/syrian-conflict-160315072807168.html>

Jeremy M. Sharp, «Egypt in Crisis: Issues for Congress», 12 Sep 2013, <http://www.fas.org/sqp/crs/mideast/R43183.pdf>

Manar Mohsen, «Egypt to aid Syrian rebels», 15 June 2013, <http://www.dailynewsegypt.com/2013/06/15/egypt-to-aid-syrian-rebels/>

Βασιλόπουλος Βασίλης, «Ανατολική Ευρώπη και Μέση Ανατολή - Ένα γεωπολιτικό σκηνικό για Ρωσία και Τουρκία;», Reporter, 23 Σεπτεμβρίου 2014, <http://www.reporter.gr/Apopseis/Apo-theseews/Basilhs-Basilopoylos/247510-Anatolikh-Eywrph-kai-Mesh-Anatolh%E2%80%93Ena-gewpolitiko-skhniko-gia-Rwsia-kai-Toyrkia>.

Γκαμπούγιεφ Αλεξάντρ, «Οι Τρεις Βασικοί Στόχοι της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής το 2014», Η Σύγχρονη Ρωσία, 17 Ιανουαρίου 2014, http://gr.rbth.com/politics/2014/01/17/oi_trei_basikoi_stoxoi_ti_rosiki_eksoteriki_politiki_to_2014_27907.

Ήφαιστος Παναγιώτης, ««παραίτηση» Νταβούτογλου: ο «ερντογανισμός» Μόνος Μέσα στο Τρελό Λεωφορείο Τουρκία Πίσω από το Οποίο Βρίσκονται η Κύπρος, η Ελλάδα, η Περιφέρειά μας και η Τουρκική Κοινωνία», Ifestosedu, 6 Μαΐου 2016, <https://ifestos.edu.gr/2016/05/06/π-ήφαιστος-παραίτηση-νταβούτογλου/>.

Ιακώβου Χρήστος, «Νεοοθωμανικός Ηγεμονισμός με Στρατηγικό Βάθος», Πολίτης, 30 Μαΐου 2010, <http://www.politis.com.cy/cgi-bin/hweb?-A=948923&-V=columns>.

Κνιπ Κέρστεν, Κυρανούδη Δήμητρα, «Ισραήλ, Ρωσία και Νέα Μέση Ανατολή», dw.com, 22 Σεπτεμβρίου 2015, <http://www.dw.com/el/ισραήλ-ρωσία-και-νέα-μέση-ανατολή/a-18731036>.

Μελάς Κώστας, «Η Ακολουθούμενη Εξωτερική Πολιτική Της Τουρκίας Προκαλεί Κόστος Στην Οικονομία της Χώρας», 2 Σεπτεμβρίου 2013, <http://www.kostasmelas.gr/2013/09/blog-post.html>.

Μπέκας Δημήτριος, «Η Ιστορία στην Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας», 1 Φεβρουαρίου 2014, <http://www.kemnep.gr/index.php/80-2014-01-08-17-09-42/01-02-2014/70-2014-04-06-18-13-11>.

Ντόκος Θάνος, «Η «Αναγέννηση» της Ρωσίας και οι Προοπτικές για τις Ελληνο - Ρωσικές Σχέσεις», Σεπτέμβρης 2010, ΕΛΙΑΜΕΠ, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/09/ELIAMEP-Thesis-3-2010_Thanos-Dokos.pdf.

Όσουν Ρίτα, «Η Ρωσία αυξάνει τις αμυντικές δαπάνες», 4 Ιουλίου 2013, http://greek.ruvr.ru/2013_07_04/225569047/.

Πτίτσιν Σεργκέι, «Πύραυλοι S-500 Παντός Καιρού», Η Σύγχρονη Ρωσία, 28 Ιανουαρίου 2015, http://gr.rbth.com/tecnology/2015/01/28/pyrayloi_s-500_panto_kairoy_35003.

Σελέκου Ολυμπία, «Συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή», 29 Ιανουαρίου 2008, <http://blacksea.ehw.gr/Forms/filePage.aspx?lemmald=11142>.

Σιλέτσκι Ιγκορ, «Ευρασιατική και Ευρωπαϊκή Ένωση. Σχέδια για τοΜμέλλον», Φωνή της Ρωσίας, 21 Ιουνίου 2012, http://greek.ruvr.ru/2012_06_21/78862209.

Ζιώγας Χρήστος, «Η μη - Δημοκρατική Ατεπίγνωση της Τουρκίας», Ναυτεμπορική, 10 Μαΐου 2016, <http://goo.gl/T1N3Pb>.

Bar'el Zvi, "Turkey to Cooperate With West's Sanctions on Iran by Cutting Oil Imports", Haaretz.com, 31 March 2012, <http://www.haaretz.com/israel-news/turkey-to-cooperate-with-west-s-sanctions-on-iran-by-cutting-oil-imports-1.421840>.

Butler Daren, "Turkey's Erdogan Sees Israel's Hand in Egyptian Overthrow", Reuters, 20 August 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/08/20/us-turkey-egypt-israel-idUSBRE97J0IK20130820>.

Davutoglu Ahmet "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", Insight Turkey, 2 January 2008, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/9595.pdf>.

Dombey Daniel, "Rising Power, Growing Questions", FT Special Report Turkey, 25 June 2012, <http://www.ft.com/intl/cms/272a0c2c-bbfa-11e1-9aff-00144feabdc0.pdf>.

Grigoriadis Ioannis N., "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Bilkent University/ELIAMEP, http://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf.

Johnson Keith, "Putin's Mediterranean Power Play in Syria", Foreign Policy, 2 October 2015, <http://foreignpolicy.com/2015/10/02/putins-mediterranean-power-play-in-syria-navy-tartus-fleet/>.

Hacaoglu Selcan, "Turkey Loopholes on Terror Finance Risk OECD Blacklist", Bloomberg, 17 October 2012, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2012-10-16/turkey-risks-blacklist-like-iran-north-korea>.

History 399B2 - World War 11, "Geostrategy: The Heartland and Rimland Theories", http://www.carolmelton.com/399B6_mackinder.pdf.

Iordanidis Vlantis, Grigoriadis Theoharis, "Greek-Russian Relations I: Foreign Policy and Diplomacy", ELIAMEP, September 2014, http://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2014/09/54_2014_-WORKING-PAPER-Theoharis-Grigoriadis.pdf.

Kirisci Kemal, "Turkey's Syria Calculus Must Change Again", National Interest, 23 September 2013, <http://nationalinterest.org/commentary/turkeys-syria-calculus-must-change-again-9104>.

Kouroushi Nicoletta, « Η Επιτυχία της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής Κατά τη Διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και η Σύγκριση με την Εξωτερική Πολιτική Που Ασκείται τα Τελευταία Χρόνια Υπό το "Δόγμα του Αχμέτ Νταβούτογλου"», <http://www.academia.edu/publ>.

Nichol Jim, "Russian Political, Economic and Security Issues and U.S. Interests", 31 March 2014, Congressional Research Service Reports on Foreign Policy and Regional Affairs, <https://www.fas.org/sqp/crs/row/RL33407.pdf>.

Pamuk Humeyra, "Turkish gold trade booms to Iran, via Dubai", Reuters, 23 October 2012, <http://www.reuters.com/article/us-emirates-iran-gold-idUSBRE89M0SW20121023>.

Paul Amanda, "Turkey and the EU: A New Positive Agenda?", Today's Zaman, 20 May 2012, http://www.todayszaman.com/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=280841.

Raporu Savunma Reformu, "Εκθεση Μεταρρυθμίσεων στην Άμυνα", Προεδρία Τουρκικής Δημοκρατίας, 22 Αυγούστου 2014, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2014/08/22/cumhurbaskanligindan-savunma-reformu-raporu>.

Suchkov Maxim A., "What's Behind Russia's Mideast Strategy?", The Pulse of the Middle East, November 30 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/11/russia-mideast-strategy-behind-scenes.html>.

Toledano Ehud, "The AKP's New Turkey", HUDSON Institute Center on Islam, Democracy and the Future of the Islam World, 22 April 2011, http://www.hudson.org/content/researchattachments/attachment/1276/toledano_vol1_1.pdf.

Talbot Valeria, "Turkey – GCC Relations In a Transforming Middle East", Analysis, June 2013, http://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/analysis_178_2013.pdf.

Zanotti Jim, "Turkey: Background and U.S. Relations", CRS Report for Congress, 2 Φεβρουαρίου 2012, <http://fpc.state.gov/documents/organization/185939.pdf>.

"Hashemi: Iraq a Corridor for Iranian Weapons to Syria", Trend New Agency, 16 April 2012, <http://en.trend.az/world/arab/2014725.html>.

Μιχάλης Έρνεστ, «Το παιχνίδι της ενέργειας στην Αν. Μεσόγειο», 27 Οκτωβρίου 2015, <http://www.eboulevard.gr/2015/10/27/paihni-tis-energeias-stin-mesogeio>

Αθανάσιος Πίτατζης, «Ο πόλεμος των αγωγών στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο», 15 Οκτωβρίου 2014, <http://energypress.gr/news/o-polemos-ton-agogon-stin-notioanatoliki-mesogeio>

Andrey Korotayev, Julia Zinkina, «Egyptian Revolution: A Demographic Structural Analysis», Entelequia. Revista Interdisciplinar, n.13, 2011, <http://www.eumed.net/entelequia/pdf/2011/e13a09.pdf>

Σπυρίδων Πλακούδας, «Υεμένη: Ένας Ξεχασμένος Πόλεμος», 8 Μαΐου 2016, <http://www.liberal.gr/arthro/48238/apopsi/arthra/yemeni-enas-xechasmenos-polemos.html>

Αλέξανδρος Κούτσης, «Παράγοντες δημιουργίας και διαιώνισης των συγκρούσεων στην Μέση Ανατολή», <http://gds.aegean.gr/wp-content/uploads/2016/04/%CE%91%CE%BB.%CE%9A%CE%BF%CF%8D%CF%84%CF%83%CE%B7%CF%82.pdf>

John Harvey, "How Do Sunni and Shia Islam Differ?", The New York Times, 3/1/2016, http://www.nytimes.com/2016/01/04/world/middleeast/q-and-a-how-do-sunni-and-shia-islam-differ.html?_r=0

Mehreen Khan, "New round of Opec wars sees oil price crash towards \$34", The Telegraph, 6/1/2016, <http://www.telegraph.co.uk/finance/oilprices/12084237/saudi-arabia-iran-tensions-brent-crude-oil-hits-11-year-low.html>

Γιάννης Χαραλαμπίδης, «Ο πόλεμος στην Συρία γίνεται για τους αγωγούς», 19 Μαρτίου 2016, <http://360views.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%85/>

Γιάννης Καρκαζής, Ι.Βιδάκης και Γ. Μπάλτος, «Ο ενεργειακός πλούτος τής Συρίας», <http://www.foreignaffairs.gr/articles/69688/giannis-karkazis-ibidakis-kai-g-mpaltos/o-energeiakos-ploytos-tis-syrias>, Published on Foreign Affairs - Hellenic Edition

Fiona Hill, "Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival", Foreign Policy Centre, September 2004, <http://fpc.org.uk/fsblob/307.pdf>

Mikhail Krutikhin: Το κόστος του Turkish Stream για τη Ρωσία, 27/10/2016, <http://energypress.gr/news/mikhail-krutikhin-kostos-toy-turkish-stream-gia-ti-rosia>

Alexey Miller, "With South Stream dropped, Russia turns to Turkey", 2 December 2014, <http://www.offshoreenergytoday.com/with-south-stream-dropped-russia-turns-to-turkey/>

Παναγόπουλος Σ. Αντιστράτηγος ε.α., «Τουρκία – Ελλάδα, Παρούσα Εικόνα – Προοπτικές», <http://www.elesme.gr/elesmegr/tourkiaelladaparousaeikona.pdf>

Λυγερός Σ., «Το χρονικό της κρίσης», εφημερίδα Πρώτο Θέμα, 18/7/2016, <http://www.patakis.gr/images/files/1164607.pdf>

Kirisci, Ekim, «Από την Τουρκία στο Τελ Αβίβ», 11/05/15, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70317/kemal-kirisci-kai-sinan-ekim/apo-tin-toyrkia-stotel-abib>

Ματζάκος Ανδρέας, «Γιατί αναθερμαίνονται οι σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ;», 28/06/2016, <http://www.liberal.gr/arthro/61209/amyna--diplomatia/2016/giati-anathermainontai-oi-scheseis-tourkias-israil.html>

Cagaptay, «Το κουρδικό μαξιλάρι της Τουρκίας», Foreign Affairs (ελλ. έκδοση), 03/07/14, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/69863/soner-cagaptay/to-koyrdiko-%C2%ABmaksilari%C2%BB-tis-toyrkias>

Karaveli, «Το τουρκικό παιχνίδι στη Συρία», 12/09/12, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/68946/halil-karaveli/to-toyrkiko-paixnidi-stisyria>

Larrabee, «Η ανύπαρκτη συμμαχία μεταξύ της Τουρκίας και του Ιράν», foreign affairs (ελλ. έκδοση), 27.07.12, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/68891/fstephen-larrabee/i-anyparkti-symmaxia-metaksy-tis-toyrkias-kai-toy-iran>

Γρηγοριάδης Ιωάννης, «Η κρίση στις σχέσεις Ιράν – Τουρκίας», η Καθημερινή, 29/08/12, <http://www.kathimerini.gr/731635/opinion/epikairothta/arxeio-monimessthles/h-krish-stis-sxeseis-iran-toyrkias>

Elik, «Turkey- GCC Relations 2002-2014: Prospects and Challenges for the Middle East Regional System», 22.02.14, http://www.bilgesam.org/en/incele/293/-turkey--gcc-relations-2002-2014--prospects-andchallenges-for-the-middle-east-regional-system/#.V2vmE_mLTx4

Altunisik, «Μια πικρή λυκοφιλία», 21/05/12, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/68797/meliha-benli-altunisik/mia-pikri-lykofilia>

Aarti Nagraj, «REVEALED: Top 10 Richest Countries In The World», 2 June 2013, <http://gulfbusiness.com/2013/06/top-10-richest-countries-in-the-world/#.Un7cRid5f8M>

Javier Solana, “*The Long Road to Agreement with Iran*”, 29 Οκτ 2013. <http://www.project-syndicate.org/commentary/on-the-obstacles-to-western-reconciliation-with-iran-by-javier-solana#bIMHe7EDlrvfPsyW.99>

Lamis Andoni, «*Jordan is not Palestine*», 04 July 2010. <http://www.aljazeera.com/news/2010/07/2010748131864654.html>

Satloff R., “The Greater Middle East Partnership, A Work Still Very Much in Progress”, Policy watch 836, Washington Institute for Near East Policy, 25 Feb, 2004, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-greater-middle-east-partnership-a-work-still-very-much-in-progress>

Roger Adelson, *London and Invention of the Middle East*, Yale University Press, New Haven 1994

Γεώργιος Φίλης, «Μέση Ανατολή: Η Μοίρα της Περιοχής Μέσα από Δύο Χάρτες», 5 Νοε 2015, <http://www.liberal.gr/arthro/19724/epikairotita/2015/euruteri-mesi-anatoli-i-moira-tis-periochis-mesa-apo-duo-chartes.html>

Μπουράκ Μπεκνίλ, “ Πώς Η Κατάσταση Στη Συρία Γύρισε Μπούμερανγκ Για Την Τουρκία,” ΤΟ ΒΗΜΑ, 2014, <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=643509>

Erika Solomon «Syria rebels reject opposition coalition, call for Islamic leadership», 25 Sep 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/09/25/us-syria-crisis-opposition-idUSBRE98O0LA20130925>

Alana Goodman, «Morsi Advisor: We're Planning to Amend Camp David», 24 Sep 2012, <http://www.commentarymagazine.com/2012/09/24/morsi-advisor-were-planning-to-amend-camp-david/>

Matt Bradley & Joshua Mitnick, "Egypt cancels Israel Gas Deal", ηλεκτρονική έκδοση *"The Wall Street Journal"*, 22 Απρ 13, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303459004577360213475479688.html>

Yoav Zitun, «Israel okays Egyptian infantry units' entry to Sinai», YNet news.com, 15 Ιουλ 13, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4405469,00.html>

Adam Entous and Charles Levinson, «Israelis, Egyptians Cooperate on Terror», ηλεκτρονική έκδοση *"The Wall Street Journal"*, 13 Αυγ 13, <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324085304579010990544276768.html>

Daniel Wagner and Giorgio Cafiero, «Syria's New Friend in Cairo», 18 Σεπ 13. http://www.huffingtonpost.com/daniel-wagner/syrias-new-friend-in-cair_b_3950421.html

«HAE – Τουρκία: Συνεργασία στα ΤΘ Οχήματα», Defense Point News, 20 Μαΐου 2013, <http://www.defence-point.gr/news/?p=76080>.

«HAE: Ωθηση στο Πρόγραμμα Κατασκευής του Αγωγού Nabucco Δίνει η Νέα Συμφωνία για Φυσικό Αέριο από το Ιράκ», Energia, 18 Μαΐου 2009, http://www.energia.gr/article.asp?art_id=27266.

«Η Τουρκία Κατέρριψε Ρωσικό Αεροσκάφος», Εφημερίδα των Συντακτών, 24 Νοεμβρίου 2015, <http://www.efsyn.gr/arthro/i-toyrkia-katerripse-rosiko-aeroskafos-24/11/2015>.

«Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Κοπεγχάγης 21 - 22 ΙΟΥΝΙΟΥ 1993 Συμπεράσματα της Προεδρίας», European Commission Press Release Database, 22 Ιουνίου 1993, http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-3_el.htm.

«Πούτιν - Σίσι Συμφώνησαν στην Ανάγκη "να Χτυπηθούν οι Τρομοκράτες σε Λιβύη – Υεμένη"», Ναυτεμπορική, 7 Μαρτίου 2016, <http://www.naftemporiki.gr/story/1076387/poutin-sisi-sumfonisan-stin-anagki-na-xtupithoun-oi-tromokrates-se-libui-yemeni>.

«Συρία: Ολόκληρο το Χρονικό των Διπλωματικών Προσπαθειών», Newsbomb, 14 Μαρτίου 2016, <http://www.newsbomb.gr/kosmos/news/story/678646/syria-to-xroniko-ton-diplomatikon-prospatheion>.

«Τα ΗΑΕ Αγοράζουν Cirit», Πτήση και Διάστημα, 20 Φεβρουαρίου 2013, <http://ptisidiastima.wordpress.com/2013/02/20/idex-2013-uae-cirit>.

“Camp David Accords”, 17 September 1978, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/camp%20david%20accords.aspx>.

“Egypt Seeks to Bring Friendship with Russia to “Soviet level””, RT news, 14 November 2013, <https://www.rt.com/news/russia-egypt-ties-military-706/>.

“Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 12 February 2013, http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/76389fec168189ed44257b2e0039b16d.

“Election Manifesto - Premier Erdogan Announces his Party’s Election Manifesto”, The Free Library, 17 April 2011, [http://www.thefreelibrary.com/\(UPDATE\)+ELECTION+MANIFESTO+Premier+Erdogan+announces+his+party's...-a0254207338](http://www.thefreelibrary.com/(UPDATE)+ELECTION+MANIFESTO+Premier+Erdogan+announces+his+party's...-a0254207338).

“Putin Visit to Cairo Impending El Sisi Moves to Outlaw Brotherhood. US in Blocking Mode”, <http://www.debka.com/article/23168>.

“The Treaty Of Peace Between The Allied And Associated Powers And Turkey”, 10 August 1920, <http://hellas0099.com/TREATIES/SERVES%20TREATY.pdf>.

“Treaty Of Peace With Turkey Signed At Lausanne”, 24 July 1923 <http://hellas0099.com/TREATIES/LAUSANNE%20TREATY.pdf>.

U.S. Energy Information Administration (EIA), <http://www.eia.gov/beta/international/?fips=SY>

«Διακήρυξη της Μόσχας»: Ρωσία, Τουρκία και Ιράν για τους όρους ειρήνευσης στη Συρία», <http://gr.euronews.com/2016/12/20/russia-iran-and-turkey-push-for-syria-peace-plan-without-us-or-un>

CNN gr, “Αίγυπτος: Ακύρωση της θανατικής ποινής και νέα δίκη για τον Μοχάμεντ Μόρσι”, 15 Νοεμβρίου 2016, <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/54613/aigyptos-akyrosi-tis-thanatikis-poinis-kai-nea-diki-gia-ton-moxament-morsi>

BBC World News “Saudi Arabia breaks off ties with Iran after al-Nimr execution”, 4 January 2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35217328>

Amnesty International, “Yemen 2015/2016”,-, <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/yemen/report-yemen/>

Human Rights Watch, “Yemen: Embargo Arms to Saudi Arabia”, 21 March 2016, <https://www.hrw.org/news/2016/03/21/yemen-embargo-arms-saudi-arabia>

“Oman’s 2016 Geopolitical Chessboard: A Discreet Actor In The Middle East”, Posted by Eyes on Europe and the Middle East, 15 March 2016, <https://emergingequity.org/2016/03/15/omans-2016-geopolitical-chessboard-a-discreet-actor-in-the-middle-east/>

Χάρτης της Συρίας με τους φυσικούς πόρους, <http://www.foreignaffairs.gr/article-images/18022014-1.jpg>

The Hellenic Information Team, «Η Συρία καταστρέφεται για συμφέροντα αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου», 7 Σεπτεμβρίου 2016), http://www.analystsforchange.org/2016/09/blog-post_36.html

Financial Times, Qatar bankrolls Syrian revolt with cash and arms, 16 May 2013, <https://www.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de>

RT, “Turkish Stream gas pipeline: Moscow & Ankara sign agreement in Istanbul”, 10 October 2016, <https://www.rt.com/business/362279-gazprom-turkish-stream-pipeline/>

The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, June 2000, <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>

Ministry of Energy of the Russian Federation, *The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020*, Moscow 2003, http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf

Eyes on Europe and the Middle East, “U.S.-EU And Russia: Geopolitical Chess Fever Over Greece And Turkey’s Energy Plans”, 28 October 2015, <https://emergingequity.org/2015/10/28/u-s-eu-and-russia-geopolitical-chess-fever-over-greece-and-turkeys-energy-plans/>

«Τουρκική Αμυντική Βιομηχανία: Η Αόρατη Απειλή», Μέρος Α', 31 Οκτωβρίου 2012, <https://defencegreece.wordpress.com/2012/10/31/918/>

In gr, «Θερμό επεισόδιο Τουρκίας - Ισραήλ στο Νταβός για την αιματοχυσία στη Γάζα», 29 Ιανουαρίου 2009, <http://news.in.gr/world/article/?aid=981008>

Euronews gr, «Διακήρυξη της Μόσχας»: Ρωσία, Τουρκία και Ιράν για τους όρους ειρήνευσης στη Συρία», <http://gr.euronews.com/2016/12/20/russia-iran-and-turkey-push-for-syria-peace-plan-without-us-or-un>

«Σχέση Ιράν – Τουρκίας πιο κρίσιμη από ποτέ», 11/08/2015, <http://www.defencepoint.gr/news/?p=134630>

Ναυτεμπορική, «Επίσκεψη Πούτιν στην Τουρκία», 10 Οκτωβρίου 2016, <http://www.naftemporiki.gr/story/1157578/episkepsi-poutin-stin-tourkia>

Ναυτεμπορική, «Αυξάνεται η ρωσική στρατιωτική παρουσία στην Αρκτική με διαταγή Πούτιν», 10 Δεκεμβρίου 2013, <http://www.naftemporiki.gr/story/740973/auksanetai-i-rosiki-stratitiki-parousia-stin-arktiki-me-diatagi-poutin>

Εφημερίδα Πρώτο Θέμα, «Ολική επαναφορά από Ερντογάν και Πούτιν για τον αγωγό Turkish Stream», 09/08/2016, <http://www.protothema.gr/world/article/601686/oliki-epanafora-apo-erdogan-kai-poutin-gia-ton-agogo-turkish-stream/>

The Time of Israel, “Egypt sends troops and tanks to battle Houthis in Yemen”, 9 Σεπτεμβρίου 2015, <http://www.timesofisrael.com/egypt-sends-troops-and-tanks-to-battle-houthis-in-yemen/>

U.S. Energy Information Administration (EIA),
<http://www.eia.gov/beta/international/?fips=SY>,

International Energy Agency Publications «Golden Rules for a Golden Age of Gas», Paris, France, 2012,
http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2012_GoldenRules_Report.pdf

«Saudi Arabia to Join US as Shale Gas Producer», 14 Oct 2013,
<http://gulfnews.com/business/oil-gas/saudi-arabia-to-join-us-as-shale-gas-producer-1.1243232>

«Συρία: Και επίσημα διάσπαση των αντικαθεστωτικών...», 28/09/2013,
<http://www.defence-point.gr/news/?p=85388>.

«Ποιοι είναι οι μαχητές του Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ και του Λεβάντε»,
<http://www.news.gr/kosmos/all-es-hores/article/155381/poioi-einai-oi-mahhtes-toy-islamikoy-kratoys-toy-i.html>

«Η Αλ Κάιντα αποκηρύσσει την οργάνωση Ισλαμικό Κράτος»,
<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22769&subid=2&pubid=63957967>

«Ισλαμικό χαλιφάτο ανακήρυξαν οι ακραίοι ισλαμιστές»,
<http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26511&subid=2&pubid=113299940>

«Morsi trying to erode peace treaty», 23 Aug 2012,
<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4272118,00.html>

BBC, «Egypt scraps Israel gas supply deal», 23 April 2012,
<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-17808954>